

**TİCARİ AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME:
G7 ÜLKELERİ İÇİN AMPİRİK BİR YAKLAŞIM**

(Yüksek Lisans Tezi)

Derya BOZKAYA

Kütahya - 2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Ekonometri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TİCARİ AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME:
G7 ÜLKELERİ İÇİN AMPİRİK BİR YAKLAŞIM**

Danışman:
Prof. Dr. Mahmut ZORTUK

Hazırlayan:
Derya BOZKAYA

Kütahya - 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Ekonometri Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Prof. Dr. Mahmut ZORTUK

(İmza)

Üye.....

Prof. Dr. Mustafa Kemal BEŞER

(İmza)

Üye.....

Dr. Öğr. Üyesi Seyhat BAYRAK GEZDİM

(İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme: G7 Ülkeleri İçin Ampirik Bir Yaklaşım” Kitlesel Göçlerde Konut Sorunu: Adana Kenti Suriyeli Mülteciler Örneği” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2019

Derya BOZKAYA

Özgeçmiş

1993 yılında İzmir’de doğdu. İlkokulu Oğuzhan İlköğretim okulunda, Orta Okulu Gülten Osman Ponner İlköğretim Okulunda ve Liseyi Rasim Önel Anadolu Ticaret Meslek Lisesinde okudu. 2012 yılında lisans eğitimine Dumlupınar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri bölümünde başladı ve 2016 yılında mezun oldu. 2016 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Ana Bilim dalında yüksek lisansa başladı.

Teşekkür

Tez sürecinin her aşamasında bilgi birikimini benden esirgemeyen, yol gösterici ve yapıcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Mahmut ZORTUK'a teşekkürü bir borç bilirim. Yoğun çalışma temposuna rağmen tezin başlangıcından tamamlanma sürecine kadar zaman ayırıp, önemli yorum ve eleştirilerde bulunduğu için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bu süreçte yönlendirmelerinden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Seyhat BAYRAK GEZDİM'e de teşekkürü borç bilirim.

Bugünlere gelmemde en büyük paya sahip olan, benim için gece gündüz çalışan annem Yeter BOZKAYA'ya, babam Neşet BOZKAYA'ya ve abim Eray BOZKAYA'YA desteklerinden ve bana olan güvenlerinden dolayı sonsuz minnettarım, bu süreçteki en büyük gücüm sizdiniz. Ayrıca benden desteğini, sevgisini bir an olsun esirgemeyen ve bana inanan nişanlım Emre ÖZEN'e her şey için teşekkür ediyorum.

ÖZET

TİCARİ AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME: G7 ÜLKELERİ İÇİN AMPİRİK BİR YAKLAŞIM

BOZKAYA, Derya

Yüksek Lisans Tezi, Ekonometri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mahmut ZORTUK

Haziran, 2019, 99 sayfa

Dünyada küreselleşmenin artması ile birlikte ülkelerin daha karlı ticaret yapabilmeleri ve piyasada önemli rol oynayabilmeleri için ticari açıklık oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeptendir ki, iktisadi araştırmalar için en çok ilgi gören konuların başında ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşim gelmektedir. Ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyebilmek adına birçok ampirik ve teorik çalışmalar yapılmıştır. Ticari açıklık farklı bakış açıları ile değerlendirilecek bu alana katkılar devam etmektedir.

Bu çalışmada ticari açıklık öncelikle kavramsal ve teorik olarak incelenecek ardından ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin kurulabilmesi için ticari açıklık teorilerine, ayrıca teorik olarak ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ortaya konacaktır. Ticari açıklık ve ekonomik büyüme etkileşimini ampirik olarak incelemek için OECD'den sağlanan DTÖ'ye üye ve dünyada en gelişmiş ülkelerinin başında gelen G7 ülkelerinin (Kanada, Fransa, İtalya, Almanya, Japonya, İngiltere, Amerika) 1995-2017 gayrisafi yurtiçi hasıla, ithalat, ihracat ve ihracat ithalat farkı veri setine panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizi uygulanacaktır. Panel eşbütünleşme testi uygulamadan önce yatay kesit bağımlılığı ve birim kök testleri uygulanmıştır. Analiz sonucunda ticari açıklık sayesinde ekonomik büyümenin gerçekleşebileceği ve bu büyümenin daha çok ithalattan kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Panel Eşbütünleşme Testi, Panel Nedensellik Testi Ticari Açıklık

ABSTRACT**TRADE OPENNESS AND ECONOMIC GROWTH:
AN EMPIRICAL APPROACH TO G7 COUNTRIES****BOZKAYA, Derya****Master Thesis, Department Public of Econometrics****Thesis Advisor: Prof. Dr. Mahmut ZORTUK****June, 2019, 99 pages**

With the rise of globalization in the world, trade openness plays an important role in enabling countries to trade more profitable and play an important role in the market. This is why the interaction between trade openness and economic growth is one of the most important issues for Economic Research. Many empirical and theoretical studies have been carried out to examine the relationship between trade openness and economic growth. Trade openness continues to contribute to this area to be evaluated with different perspectives.

In this study, the trade openness will be examined first conceptually and theoretically, and the relationship between the trade openness theories and the trade openness and economic openness will be revealed in order to establish the relationship between trade openness and economic growth. Panel co-integration and panel causality analysis will be applied to the 1995-2017 gross domestic product, import, export and Export Import difference data set of the G7 countries (Canada, France, Italy, Germany, Japan, England, America), which are members of the WTO and one of the most developed countries in the world, provided by the OECD. Cross section dependency and unit root tests were applied before the panel cointegration test was applied. As a result of the analysis, it was concluded that economic growth could be realized through trade openness and this growth was mainly due to import-led.

Keywords: Economic Growth, Panel Cointegration Test, Panel Causality Test, Trade Openness

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TİCARİ AÇIKLIK KAVRAMI

1.1. TİCARİ AÇIKLIK KAVRAMI.....	4
1.1.1. Ticari Açıklık Ölçütleri.....	5
1.1.1.1. Ticaret Payları.....	6
1.1.1.2. Düzeltilmiş Ticaret Payları	7
1.1.1.3. Endeksler.....	8
1.1.1.4. Fiyata Dayalı Ölçütler.....	10
1.2. TİCARİ AÇIKLIĞI KISITLAYICI ÖLÇÜTLER	10
1.2.1. Tarifeler	11
1.2.2. Tarife Dışı Engeller	12
1.3. TİCARİ AÇIKLIK KARŞITI GÖRÜŞLER.....	13
1.4. TİCARİ AÇIKLIK TEORİLERİ	15
1.4.1. Klasik Teori	16
1.4.2. Neo-Klasik Teori	20
1.4.3. Post-Keynesyen Teori.....	22
1.4.4. Yeni Dış Ticaret Teorileri.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

TİCARİ AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME TEORİK İLİŞKİSİ

2. 1. EKONOMİK BÜYÜME	31
2.3. EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ	33
2.3.1. Klasik Büyüme Modeli.....	34
2.3.1.1 Adam Smith Büyüme Modeli	35
2.3.1.2 David Ricardo Büyüme Modeli	37
2.3.2 Keynesyen Büyüme Modeli.....	39
2.3.2.1 Harrod-Domar Büyüme Modeli.....	40
2.3.3. Neo-Klasik Büyüme Modeli.....	41
2.3.3.1. Solow Büyüme Modeli	42
2.3.4. İçsel Büyüme Modeli.....	43
2.3.4.1. Paul Romer (1990) – Romer (1986) Bilgi Birikimleri Modeli	44
2.3.4.2. Grossman and Helpman (1991)	45
2.3.4.3. Aghion Howitt (1992) AR-GE Modeli	46
2.3.4.4. Robert Lucas (1988) Beşeri Sermaye Modeli.....	46
2.3.4.5. Robert Barro (1990) Kamu Politikası Modeli	47
2.4. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ	47
2.5.DIŞ TİCARET POLİTİKASI AÇISINDAN SANAYİLEŞME	
 STRATEJİLERİ.....	49
2.5.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi.....	50
2.5.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi	51
2.6. TEORİK AÇIDAN DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİCARİ AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: PANEL VERİ ANALİZİ

3.1. LİTERATÜR TARAMASI.....	59
3.2. VERİ SETİ VE YÖNTEM	61
3.2.1. Panel Veri Analizi.....	62
3.2.2. Panel Veri Avantajları ve Dezavantajları	62
3.2.3. Panel Veri Modelleri.....	64
3.2.3.1. Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effect Model – FEM).....	66
3.2.3.2. Tesadüfi Etkiler Modeli (Random Effect Model – REM).....	67
3.2.4. Panel Veri Modellerinde Yatay Kesit Bağımlılığı Varsayımı.....	68
3.2.4.1. Pesaran CD Testi.....	68
3.2.4.2. Friedman Sıra Korelasyon Testi	69
3.2.4.3. Free’s Q Testi.....	69
3.2.5. Panel Birim Kök Testleri	69
3.2.5.1. İkinci Nesil Panel Birim Kök Testleri	70
3.2.5.1.1. Moon ve Perron Panel Birim Kök Testi (2003)	71
3.2.5.1.2. Philips ve Sul Panel Birim Kök Testi (2003)	71
3.2.5.1.3. Pesaran Panel Birim Kök Testi.....	72
3.2.5.1.4. Bai ve Ng Panel Birim Kök Testleri.....	72
3.2.6. Panel Eşbütünleşme Analizi	73
3.2.6.1. Pedroni (1995,1999) Panel Eşbütünleşme Testi	73
3.2.6.2. Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi.....	74
3.3. BULGULAR	74
SONUÇ.....	84
KAYNAKÇA	88
DİZİN	99

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: Mutlak Üstünlük Teorisi Örneği.....	17
Tablo 1.2: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi Örneği	19
Tablo 3.1: Model 1 ile ilgili Sabit veya Tesadüfi Etkiler Modeli Üzerine Tercih	75
Tablo 3.2: Model 1 için Pesaran CD Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi	76
Tablo 3.3: Model 2 için Pesaran CD Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi	76
Tablo 3.4: Değişkenlere Ait Pesaran CD Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi	77
Tablo 3.5: Pesaran Panel Birim Kök Testi	77
Tablo 3.6: Farklı Alınan Değişkenlerin Pesaran Panel Birim Kök Analizi	78
Tablo 3.7: Model 1 için Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi	78
Tablo 3.8: Model 2 için Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi	78
Tablo 3.9: GSYH ve İhracat için Westerlund Eşbütünleşme Testi.....	79
Tablo 3.10: GSYH ve İthalat için Westerlund Eşbütünleşme Testi.....	79
Tablo 3.11: GSYH ve (İhracat – İthalat) için Westerlund Eşbütünleşme Testi.....	80
Tablo 3.12: (İhracat – İthalat) ve GSYH için Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi	80
Tablo 3.13: GSYH ve (İhracat – İthalat) için Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi	80
Tablo 3.14: GSYH ve İthalat için Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi	81
Tablo 3.15: İthalat ve GSYH için Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi	81
Tablo 3.16: İhracat ve GSYH için Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi.....	81
Tablo 3.17: GSYH ve İhracat için Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi.....	82
Tablo 3.18: Model 1'e İlişkin Regresyon Sonuçları	82
Tablo 3.19: Model 2'e İlişkin Regresyon Sonuçları	83

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik 1.1: Marshall'ın Teklif Eğrileri (Bilman, 2014: 32).....	21
Grafik 2.1: Üretim Olanakları Eğrisi	31
Grafik 2.2: Adam Smith Büyüme Modeli	36
Grafik 2.3: Adam Smith Büyüme Modeli: Büyüme ve Durağanlık	37
Grafik 2.4: David Ricardo Büyüme Modeli	38
Grafik 2.5: Bilgi sermayesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	44

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey Fuller
ARGE	Araştırma Geliştirme
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FEM	Fixed-Effect Model
GATT	The General Agreement on Tariffs and Trade
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
KPSS	Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin Test
LM	Lagrange Multiplier
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
REM	Random-Effect Model
TDO	Düzeltilmiş Ticaret Oranı
WTO	World Trade Organization

TEZ METNİ

GİRİŞ

Ticari açıklık ve büyüme arasındaki etkileşim iktisadi açıdan birçok araştırmaya konu olmuştur. Bunun sebebinin, dünya ekonomisindeki gelişmeler incelendiğinde, küreselleşme hareketi olduğu yoğun bir şekilde görülmektedir. Bu küreselleşmenin ekonomik açıdan en eski boyutu ise ticari küreselleşmedir. Ticari küreselleşme, ülkeler arasında yapılan mal ve hizmet ithalat ve ihracat faaliyetlerindeki artış sebebiyle serbest ticaretin gelişmesi, karşılıklı benzerlik ve bağımlılığının artması olarak açıklanabilir.

Dünya ekonomisinde yaşanan değişiklikler, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere bir çok ülkeyi dışa açık ekonomi politikaları uygulanmasına yöneltmiş ve böylece ülkeler arası bir bağlantı kurulmaya başlanmıştır.

Dışa açıklık genel olarak ticari açıklık ve finansal dışa açıklık olarak incelenmekle birlikte, ülke ekonomilerinin dışa açıklığı Dünya Bankası ve birkaç araştırmacıya göre bir takım kriterlerle gruplandırılmıştır. Fakat unutulmamalıdır ki, bir ülke tarihin bir döneminde dışa açık bir dönemde olduğu takdirde dışa açık politikalar uygulayabilir. Ekonomilerin dışa açıklığının ölçümü için birçok kritere başvurulmaktadır. Dışa açıklığın artışı sağlamak adına kullanılan ölçütlerin yanı sıra, yerel endüstriyi korumak ve rekabeti sağlamak için dışa açıklığı kısıtlayıcı ölçütler de kullanılmaktadır.

Araştırmanın Planı

Araştırma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konumuzun teorik temelini kurmak adına, ticari açıklık kavramına, ticari açıklığın ölçütlerine, ticari açıklığı kısıtlayıcı ölçütlere ve ticari açıklık teorilerine yer verilmektedir. İkinci bölümde, büyüme hakkında teorik bilgiler verilmiş olup ardından ticari açıklık ve büyüme arasındaki ilişki teorik açıdan incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise kurulan bu teorik ilişkinin ampirik modele, kullanılan yöntemin incelenmesine, veri seti ve uygulamaya yer verilmektedir.. Sonuç bölümü ile testlerin sonuçları değerlendirilip yorumlanmakta ve araştırmanın genel yorumu yapılmaktadır.

Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi ve Yöntem

Dışa açıklık, finansal açıklık ve ticari açıklık olarak incelenmektedir. Bu araştırmada dışa açıklık ticari açıklık açısından incelenmektedir. Ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek açısından tez konusu Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme: G7 Ülkeleri için Ampirik Bir Yaklaşım olarak belirlenmiştir. Buradan hareketle ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki teorik ilişki incelenecektir. Bu araştırmada ticari açıklık ve büyüme arasındaki ilişkisinde; ekonomik büyümenin ihracat ve ithalat tarafından ne derece etkilendiği değerlendirilecektir.

Araştırmanın amacı; ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkili önce teorik bir çerçevede değerlendirmek ardından ekonomik büyümenin sağlanmasında ithalatın ve ihracatın nasıl bir rol oynadığı sorusuna cevap aramaktır.

Dünya ekonomileri hızla entegre hale geldiği sırada önem kazanan ticari açıklığın ekonomik büyümeye olan etkisini incelemek ve büyüme üzerindeki etkilerinin ithalat ve ihracat açısından incelenmesi araştırmanın temel katkısıdır.

Ticari açıklık ve ekonomik büyümenin arasındaki ilişkinin incelenmesi için, panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizi uygulanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARİ AÇIKLIK KAVRAMI

Ülkelerin ekonomik kazanç elde etme beklentisi ile ortaya çıkan dışa açılma politikası, özellikle 20. yüzyılda dünya ülkelerinin, başka ülkelerle entegre olma süreci ile birlikte küresel bir dünya düzeni oluşmaya başlamıştır. Dışa açıklık mal, sermaye ve işgücü dolaşımının önündeki ulusal sınırların kaldırılması veya en az düzeye indirgenmesi ile gerçekleşmektedir (Şimşek, 2001: 3).

Bu çalışmada dışa açıklık, ticari açıklık açısından değerlendirilecektir.

1.1. TİCARİ AÇIKLIK KAVRAMI

Dışa açıklığın büyük bir payını oluşturan ticari açıklık, uluslararası mal ve hizmet hareketliliğinin önündeki engellerin azaltılması veya kaldırılması ile gerçekleşmektedir. İhracat ve ithalatın önündeki engellerin azaltılması, serbestleştirilmesi ticari açıdan dışa açıklığın en yaygın tanımıdır (Türker, 2007: 24).

Ticari açıklık üzerine temel görüşleri öncelikli olarak Merkantilist ve Klasik iktisatçılardan Hume, Smith ve Ricardo bildirmiştir.

Ticari serbestleşmenin sonucu olan ticari dışa açıklıkta Rruka, ithalatta azaltılan engellerin ihracatta da uygulanarak ekonomiye rekabet getirmenin ve yabancı yatırımların çekilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ticari serbestleşmeyi engellerin azaltılmasından öte, Thirlwall; ihracat ve ithalat karşısındaki tüm engelleyici uygulamaların kaldırılması gerektirdiğini savunmaktadır. Buradan yola çıkarak bir ülkenin dışa açıklığının ticari açıdan derecesi, ülkenin ticari açıklığının önündeki engellerin tamamını veya bir kısmını kaldırması ile ölçülmektedir (Saçık, 2008: 49).

1970’li yıllarda meydana gelen kriz döneminin ardından üzerinde durulan ticari dışa açıklık, ülkenin ihracat yaptığı ülkelerdeki pazar payının ve rekabet gücünün gelişiminin ekonomik büyümeye etki ettiği görülmektedir (Yapraklı, 2007: 68).

Ekonomik büyümeyi artırmak için uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması veya azaltılmasının temel gerekçeleri (Rruka, 2004: 6);

1. Ticari açıklığın önündeki engellerden dolayı gerçekleşen ticari azalış, daha düşük büyüme seviyelerine neden olmaktadır.
2. Teknolojik gelişmelerden uzak kalınması durumunda insan gücünün daha çok kullanılmasıyla teknolojinin avantajlarından mahrum kalınmaktadır.

3. Ülke ekonomileri üzerinde uygulanan uyumsuz ticari engellemelerden dolayı ülke ekonomisinin zarar görmektedir.

1.1.1. Ticari Açıklık Ölçütleri

Ticari açıklığın ölçülmesinde pek çok alternatif yöntem bulunmaktadır. Temel olarak kullanılan ticaret hacmi ölçütü; dış ticaret hacmi olan ihracat ve ithalatın ayrı ayrı veya ortak GSYH'ya oranı kullanılmaktadır. Bu ölçütle beraber ülkelerin mal ve hizmet fiyatlarında gerçekleşen yakınlaşma, tarife oranları, görünmez el gibi çeşitli ölçütler de ticari açıklığın göstergeleri olarak kullanılmaktadır (Saçık, 2008: 277).

Alternatif ölçütlerin yanı sıra ticari açıklık ölçütü olarak (ihracat+ithalat)/GSYH 'nin kullanılmasının temel sebebi ticari açıklığın tanımı ile örtüşmesi ayrıca hesaplamada sağladığı kolaylık olarak açıklanabilmektedir. Yine de, ticari açıklık ve büyüme arasındaki ilişki için farklı uygulama sonuçlarının incelenmesi, ticari açıklık ölçütlerine ve ilgili analiz yöntemine duyarlı olduğunu gösterebildiği için alternatif ölçütleri de göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Bilman, 2014: 5).

Bu çalışmada ticari açıklığın ölçütleri temelde geniş kategorik olarak ticaret hacmi göstergeleri ve ticaret engelleri olarak kategorileştirilmiştir (Aktaş, 2017: 4).

H. Lane David(2008)' göre ticari açıklığın göstergeleri 6 ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar (David, 2008: 16);

1. Ticaret payları
2. Düzeltilmiş ticaret payları
3. Fiyat Tabanlı
4. Tarifeler
5. Tarife dışı engeller
6. Bileşik Endeks.

Ann Harrison (1995)'a göre ise ticari açıklık göstergeleri 4 ana başlık altında incelenmektedir. Bunlar (Harrison, 1995: 32):

1. Ticaret paylarına dayalı
2. Fiyat temelli ve idari ölçümler

3. Mikro analizler ve verimlilik çalışmaları
4. Nedensellik analizleri
5. olarak incelenmektedir.

Ticari açıklık göstergeleri temel olarak kullanılan ticaret payları başta olmak üzere özetlenecek olursa aşağıdaki şekilde incelenmektedir (Bilman, 2014: 8);

1. Ticaret Payları
 - Ticaret hacmi/GSYH
 - İthalat/ GSYH
 - İhracat/GSYH
2. Ticaret Akımları
 - Leamer(1988) Tahmincisi
 - Çekim Modeli
 - İnşa Edilmiş Ticaret Payları
 - Hiscox ve Kastner (2002) tahmincisi
3. Fiyat Temelli ve İdari Ölçümler
 - Nispi Fiyatlar
 - Tarifeler
 - Tarife Dışı Engeller
4. Endeksler
 - Dış Dünyaya Yönelim
 - Sachs ve Warner (1995)
 - Yoğunlaşma
 - İhracat Mal Kompozisyonu

1.1.1.1. Ticaret Payları

Ticaret payları ticari açıklığı hesaplamada sıklıkla kullanılan yöntemdir. Ticari açıklık ölçütünde bahsedildiği üzere bu ölçüt ihracat ve ithalat toplamının GSYH'ya oranı ile hesaplanmaktadır. Bu ölçütün yoğun olarak kullanılmasının yegane sebebi ithalat, ihracat ve GSYH verilerine kolay ulaşılabilir olması, ilgili oranlara ait hesaplamanın bazı ülkeler için düzenli olarak hesaplanmasıyla hazır bulundurulmasıdır.

Sıklıkla kullanılan bu ticaret payı oranının olumlu yönlerinin yanı sıra olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Ticari açıklık ölçütü olarak kullanılan bu oran daha çok ülkenin büyüklüğünün ölçütü olarak da kullanılmaktadır. Ülkeler arası ticaret payları karşılaştırıldığında, açıklık oranı en yüksek olanın daha dışa açık olduğu ya da düşük olan ülkelerin ise dışa kapalı politikalar uygulandığına dair yorumlamak yanlış olabilmektedir. Çünkü ülkelerin ticari açıklığını uyguladığı politikaların yanı sıra coğrafi konumu, yapısal ve çevresel faktörleri, küresel pazarlarda gerçekleşen değişimler de açıklık oranının üzerinde etkisi olabilmektedir (Saçık, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980-2006), 2008: 53-54).

Bu yanılmanın yanı sıra ticaret payları ölçütü içsellik sorununu da içermektedir. Helpman (1988), Rodrik (1995) ve Bradford ve Chakwin (1993) yalnızca ticaret politikasına ait olan değişkenlerin kullanılmasının etkili olmayacağını savunmaktadır, çünkü gelirin yalnızca ticarete bağlı olmadığını diğer değişkenlerin de etki ettiğini savunmaktadır. Buradan yola çıkarak Dollar ve Kraay (2001) çalışmalarında ticari açıklığın yalnızca ticaret payı ile incelenmemesi gerektiğini savunmaktadır. Sonuç olarak, ticaret payının yaygın kullanılan bir yöntem olmasının yanı sıra diğer göstergeler de ön planda tutulmalıdır (Bilman, 2014: 9).

1.1.1.2. Düzeltilmiş Ticaret Payları

Ticaret politikası ölçütlerini şekillendirmek için kullanılan düzeltilmiş ticaret payları, gerçekleşen serbest ticari akımların, tahmin edilene olan sapmalarını kullanmaktadır. Bunun hesaplanmasında ise faktör modeli kullanılmaktadır (Şahin, 2015: 459).

$$TYO^D = (\sum_j | N_{ij} | - \sum_j | N_{ij}^* |) / GSMH_i$$

TYO^D : Düzeltilmiş ticaret oranı,

N_{ij} : i ülkedeji j malının gerçekleşen ticari akım,

N_{ij}^* : tahmin edilen ticari akım

N_{ij} ve N^*_{ij} farkının GSMH'ya bölünmesinin sebebi ülke büyüklüğünün etkilerini ortadan kaldırmaktır. Bu sayede modelde GSMH ile ağırlıklandırma yapılmaktadır (Şahin, 2015: 459).

Leamer, 53 ülkeyi baz alan 183 farklı mala ait net ticari akışını tahmin etmek için bir faktör modeli kurmuş, ticari açıklık ölçüsü olarak da düzeltilmiş ticaret payları oranını temel almıştır. Leamer çalışmasında, faktör yoğunluğu sebebiyle ticari payların oranı arzı yüksek olan ülkelerin en açık ülkeler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunun sebebi ise herhangi bir engel bulunmadığı takdirde bu ülkelerin en yüksek ticaret seviyesine sahip olmasıdır. Düzeltilmiş ticaret paylarının kullanımı ise arzdaki meydana gelen farklılıklara izin vermektedir (Leamer, 1988: 149).

Leamer faktör modeliyle, düzeltilmiş ticari yoğunluk oranını tahmin edilen ticari akımlar ile gerçekleşen ticari akımlar arasındaki farkın GSMH'ya oranı şeklinde açıklamakta ve ticari açıklık ölçüsü olarak bu oranı kullanmaktadır. Çünkü Leamer'a göre tahmin ettiği ticari akımlar ile gerçekleşen ticari akımlar arasındaki fark ticari engellerin seviyesinin göstergesi olmakla birlikte bu farkın büyüklüğü ülkenin ticari açıklığının büyüklüğü ile aynı orantıda olmaktadır (Leamer, 1988: 164).

Özet olarak düzeltilmiş ticaret payı kullanılarak hesaplanan ticari açıklık Leamer'e göre gerçekleşen ticaret akımı ve tahmin edilen ticaret akımı arasındaki farkı tahmin etmektedir (Özel, 2012: 24).

1.1.1.3. Endeksler

Uluslararası ticarete, ikili ticaret ve büyüme arasındaki bir denklem kurulurken, geleneksel denklemler aksine, coğrafi özellikleri, ülkelerin boyutları, birbirinden uzaklıkları, sınırları, denize olan sınırları vb. dahil edilmektedir (Frankel & Romer, 1999: 380).

Bu uygulamada ise ticari açıklık miktara, fiyata bağlı olarak değil de yapısal özelliklere ve kurumsal düzenlemelere bağlı olarak subjektif olarak değerlendirilmektedir. Ticari açıklık ölçümlerinde endekslerin kullanılmasının yegane sebebi, ticari açıklığın yalnızca ekonomik sistem ve ekonomi politikası ile değil tamamlayıcı diğer politikalarla ilgili olduğudur.

Endeks için kullanılan yaygın ölçüm yöntemleri, Dünya Bankası tarafından geliştirilmiş dış dünyaya yönelim endeksi ve Sachs ve Warner tarafından geliştirilen endekstir (Bilman, 2014: 19).

Sachs ve Warner'ın çalışmalarında temel ticaret engellerinin tümünü kapsamak için beş temel kriter belirlemiştir. Bu kriterlerden en az birine sahip olması halinde dışa kapalı ticaret politikası uygulandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Sachs ve Warner'ın kullandığı bu kriterler (Sachs & Warner, 1995: 22):

1. Toplam ticaretin %40'ından fazlasında tarife dışı engellerin olmaması,
2. Ortalama tarife oranlarının %40'ı geçmemesi,
3. Kara borsa döviz kurunun resmi döviz kuruna oranla ortalama olarak %20 veya %20'den fazla değer kaybetmesi, 1970 veya 1980'li yıllarda,
4. Sosyalist bir ekonomik modelin olması,
5. Devlet monopolünün başlıca ihraç ürünlerinde olmasıdır.

Dünya Bankası tarafından geliştirilmiş dış dünyaya yönelim endeksinde ise, ülkelerin nitel ve nicel kriterlerine göre içe veya dışa yönelim durumuna göre geliştirilmiştir. Bunlar;

1. Etkin koruma oranı,
2. Kota ve ithalat-lisans gibi doğrudan kontroller,
3. İhracat teşvikleri,
4. Döviz kurunun aşırı değerlenme derecesidir.

Dünya Bankası, 41 ülke ve 1963-1973 ve 1973-1985 dönemleri için inceleme yapmış ve ekonomileri içe veya dışa dönük olarak şu şekilde gruplandırmıştır (International Bank for Reconstruction and Development; The World Bank, 1987: 82);

1. Tamamen dışa açık ekonomiler: Döviz ve ticari kontrolleri olmayan veya çok az seviyede olan ekonomilerdir.
2. Kısmî dışa açık ekonomiler: Kısıtlı engellemelerin olduğu ülkelerdir.
3. Kısmî dışa kapalı ekonomiler: Ticari kontrollerin sıklıkla kullanıldığı ve yerli endüstrinin ön planda tutulduğu ekonomilerdir.

4. Tamamen içe dönük ekonomiler: Yerli üretimin yüksek derece korumada olduğu ve döviz kurunun aşırı değerli olduğu ekonomilerdir.

1.1.1.4. Fiyata Dayalı Ölçütler

Yurtiçi fiyatların uluslararası fiyatlarla karşılaştırılması veya karaborsa döviz kuru primi sebebiyle meydana gelen fiyat çarpıklıklarını temel alan bu yöntem, ticaret politikalarının yönünü hesaplamakta kullanılmaktadır. Fiyata dayalı ölçütler akımsal veri olduklarından dolayı yorumlanması daha kolaydır. Bununla birlikte, yüksek fiyat seviyesindeki ülkelerin daha sonra yüksek korumacı ülkelere dönüştüğü düşünüldüğü için tarife ve tarife dışı engellerin etkilerini de barındırmaktadır. Dollar bu düşüncüyü savunan araştırmacıların başında gelmektedir. Dollar, Summers ve Heston araştırmalarında tüketici fiyat endeksini temel alarak reel döviz kuru çarpıklık endeksini oluşturmuş; türettiği endeks döviz kurunun varsayılan serbestler ticaret seviyesinden, gerçekleşen ticaret rejimi tarafından ne kadar saptığını ölçmeye çalışmışlardır. Dollar'ın kullandığı endekslerden biri reel döviz kuru sapma endeksi, diğeri ise reel döviz kurundaki değişkenlik endeksidir (Şahin, 2015: 462).

Fiyata dayalı ölçütlerin savunucusu olan Dollar'ın en büyük eleştirisini Rodriguez ve Rodrik yapmıştır. Rodriguez ve Rodrik 1999'da Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme üzerine yaptığı çalışmada, Dollar'ın kullandığı endekslerin (reel döviz kuru sapma endeksi ve reel döviz kurundaki değişiklikler) dışa açıklığın ölçümünde etki seviyesini araştırmışlardır. Rodriguez ve Rodrik kullanılan endeksin, ihracat vergilerinin ve teşviklerin olmadığı, tek fiyat yasasının sürekliliğini koruması ve ulusal fiyat seviyelerinde taşıma maliyetlerinden ve diğer coğrafi unsurlardan kaynaklanan hiçbir sistematik farklılığın olmadığı durumlarda ticari açıklığın bir ölçütü olarak kullanılabileceği savunmaktadır (Rodriguez & Rodrik, 1999: 272-273).

Ayrıca endeks konusunda da bahsedildiği gibi Frankel ve Romer'e göre coğrafi faktörlerin de ticari açıklığın hesaplanmasında gözardı edilmemesi gerekmektedir.

1.2. TİCARİ AÇIKLIĞI KISITLAYICI ÖLÇÜTLER

Dünya ülkeleri arasında gerçekleşen entegre olma süreci ile birlikte dışa açık olma süreci ortaya çıkmaktadır. Ekonomik kazanç beklentisi, dünya ticaretini

yakalamak, teknolojik gelişimleri kaçırmamak ve ülke ekonomisinin zarar görmemesi için dışa açıklık önem arz etmektedir. Bununla birlikte dışa açıklığın karşıtı olan görüşler ve kısıtlayıcı görüşler bulunmaktadır. Bunun temel sebebi ise yerli endüstrinin korunması ve ülkeler arası rekabetin güçlenmesidir. Kısıtlayıcı ölçütlerin başında tarifeler ve tarife dışı engeller gelmektedir.

1.2.1. Tarifeler

Ticari açıklığı ölçmede kullanılan araçlardan biri olan tarifeler, ticari kısıtlamaların göstergesi olarak kullanılan en sık yöntemlerden biridir. Kısıtlamaların ölçülmesinde başvuru olan tarifeler, verilere ulaşılmanın yarattığı zorluklar sebebiyle tercih edilmesini engelleyebilmektedir.

Tarife oranları, basit ve ağırlıklandırılmış tarife düzeyleri olarak incelenmektedir. Birikimli tarife oranları ise tarife gelirlerinin toplam ithalata oranı, tarife gelirlerinin toplam ihracata oranı ve tarife gelirlerinin GSYH'ya oranı olarak açıklanmaktadır.

Ticari açıklığın ölçümünde kullanılan bu yöntem ticari açıklığın önündeki engeli açıklanmaktadır. Tarifeler ölçütünün tercih edilmeme sebepleri başında üretici ve tüketicileri farklı yönde etkilemesi yer almaktadır. Bununla birlikte gerçekleşen ithalat esneklikleri mala ve ülkeye göre değişiklik gösterebilmektedir. Ve son olarak gelişmekte olan ülkelerdeki ithalatta farklı engeller uygulanmaktadır (Şahin, 2015: 459-460).

Yukarıda bahsedilen zorluklara rağmen, dış ticaret politikası olarak tarifeleri devletler sıklıkla kullanılmaktadır. Temel sebebi ise, tarifelerin devlete gelir sağlaması ve dış ticaret politikasında stratejik bir uygulamadır. Ayrıca devletler aralarında ticari açıdan misilleme aracı olarak tarifeleri kullanmaktadırlar. Tarifelere başvurulmasının bir diğer sebebi ise, ülke içerisindeki küçük işletmeleri/endüstrileri koruma altına almaktır (Bilman, 2014: 50).

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (The General Agreement on Tariffs and Trade: GATT)'nın ve 1995 yılında GATT'ın yerine geçen Dünya Ticaret Örgütü(World Trade Organization: WTO: DTÖ)'nun dünya ticaretinin serbestleşmesini

sağlamakla için kotalar ve tarifeleri azaltmaya, ülkelerin ticari açıklıklarını arttırmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte ülkelerin gelir elde etmesi ve yerli üretimi koruması için gümrük vergisi, kota ve yasaklamalar uygulanabilmektedir. Son dönemlerde sıklıkla kullanılan en önemli koruma ölçütü ise kalite standartları gibi sebeplerle görünmez engeller kullanarak ithal malların ülkeye girişine getirilen sınırlandırmadır (Mercan ve Göçer, 2014: 28).

1.2.2. Tarife Dışı Engeller

Ticari açıklık açısından değişik korumacı politikalar uygulanmakta ve bu amaçla kullanılan tarifeler ölçütünden sonra sıklıkla kullanılan tarife dışı engeller gelmektedir. Tarife dışı engeller için en çok kotalar kullanılmaktadır. İthalatçı ülkenin belirlenen süre içerisindeki iç pazarda satabilecekleri miktar sınırlaması kotalar yardımıyla hesaplanmaktadır. Tarife dışı engellerden olan kota, tıpkı tarifeler gibi iç piyasada fiyatları yükselterek, yerli üreticinin üretimi artırmakla birlikte tüketicilerin tüketimini de azaltmaktadır (Gençosmanoğlu, 2014: 154).

Kotanın benzeri şeklinde olan tarife dışı engellerden diğeri ise gönüllü ihracat kısıtlamasıdır. Gönüllü ihracat kısıtlamasının uygulanmasının amacı, ithalatçı ülkenin bir takım sebepler ve ihtiyaçlar için ihracat yapmak isteyen işletmeleri engellemesidir. Gönüllü ihracat kısıtlaması, miktar üzerinden sınırlandırılabilmesi gibi, gümrük merkezlerinde ithal ürünlerin maliyetini arttırıcı tedbirler olarak da yapılabilmektedir. Maliyeti arttırıcı tedbirler almanın yegane sebebi malın maliyetinin diğer ülkede kendi lehine değiştirmek için eşit veya düşük fiyatlara satabilme isteğidir.

Bu ticari kısıtlamalar yalnızca yerel endüstriyi, üretim ve istihdam düzeyini korumak değil, aynı zamanda diğer ülkelerle müzakere edebileceği anlaşmalar için bir koz bulundurması için de kullanılmaktadır. Bununla birlikte, ticari açıklığı sınırlandıran bu uygulamalar yerel üretimin rekabet gücünü de korumaktadır (Gökmen, 2013: 21).

Tarife dışı engellerden vergi temelli engeller sıklıkla kullanılmaktadır. Bunlardan biri olan ithalatta ek vergi uygulaması ithalattan alınan gümrük vergisine ek vergi veya fon adı altında ek ödeme olarak ithalatı pahalı bir duruma getirmek için kullanılmaktadır. Diğerlerinde olduğu gibi bu uygulamada da amaç yerli endüstriyi korumaktır. Bir diğer vergi temelli kısıtlayıcı ise dengeleyici vergidir. Dengeleyici vergi

ise malın üreticisi tarafından destek uygulanması sebebiyle daha düşük fiyatla ihraç edilmesi halinde ithalatçı ülkenin kendi sanayisini korumak için gümrük vergisine ek olarak uyguladığı vergidir. Dengeleyici vergi ve ithalatta ek vergi arasındaki fark ise, dengeleyici vergide ihracatçının haksız rekabetine karşı koymak; ithalatta ek vergide ise yerli sanayiye korumaktır (Eğilmez, 2012).

Diğer bir tarife dışı engel ise anti-damping tedbirleridir. Anti-damping tedbirleri, ihracatçı ülke tarafından ithalatçı ülkenin bir ürününe damping yaptığı sırada, ithalatçı ülke zarar görmemek adına uygulanmaktadır. Ticarete, malın ihraç fiyatı piyasa fiyatından düşük ise damping yapıldığı kabul edilmektedir. Bu durumda ithalatçı ülke GATT anlaşması ile soruşturma başlatabilir, ülke zarar görmüşse bu zararı telafi edici tedbirler uygulanabilir(Çakas, 2014).

Tarife dışı engeller, sübvansiyon ve döviz kontrolleri şeklinde de uygulanabilmektedir. Sübvansiyon, yalnızca bir sektöre yönelik değil aynı zamanda belirli bir sektörün ihracatına dayalı olmaktadır. İhracat firmasına olan sübvansiyonlar, kredi programları, özel vergi teşvikleri, borç garantisi, sigorta, uygun koşullarda kredi vb. olarak gerçekleştirilmektedir (Gençosmanoğlu, 2014: 155).

1.3. TİCARİ AÇIKLIK KARŞITI GÖRÜŞLER

Dış ticaretin ülke kalkınması için önemli bir katkı sağladığını klasik ve neoklasik düşünce savunmaktadır. Fakat karşıt görüş olarak, az gelişmiş olan ülkelerin gelişmek ve büyümek adına kendi yerel endüstrilerine yönelmeleri gerektiğini savunulmaktadır (Kurt ve Berber, 2008: 60).

Ticari açıklığa tamamen karşı olmayan merkantilistler, dış ticarete müdahale edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Merkantilistler bunun sebebi olarak, ticari açıklığın kontrol altına alınamadığı durumlarda ülke refahını olumsuz yönde etkileyeceğini göstermektedir. Ülke ekonomisine olan katkısından dolayı dış ticari savunan Klasik iktisatçılar, bazı durumlarda dış ticaret politikalarına müdahale edilmesini önermektedir. Özellikle dış ticaret kısıtlayıcılarından olan gümrük vergisi üzerine A. Smith ve J. S. Mill, klasik iktisatçı olmalarına rağmen, öneride bulunmuştur. A. Smith'e göre bir ülke uyguladığı gümrük vergilerini tüm ülkeler kaldırmadan kaldırılmaması gerektiğini önermiştir. J.S. Mill ise eğer ülke yeni bir sanayileşme

sürecinde ise bu sürecin yerleşmesi aşamasında gümrük vergilerinin kullanılmasını tavsiye etmektedir (Bilman, 2014: 48).

Ticari açıklığın kısıtlamasında en belirgin örnek, Amerika Birleşik Devletlerinin ilk maliye bakanı Alexander Hamilton 1791 yılında İmalat Üzerine Rapor adlı bir çalışma yayınlamıştır. Hamilton'a göre, ABD'nin kamu kredileri kongresi, ulusal bir banka kurulması, darphane kurulması, imalat sanayisini korumak amaçlı İngiltere ve Fransa ile olan ticari ilişkileri tekrar gözden geçirmesi gerektiğini savunmuştur (Hamilton, Revised 2017: 6).

Hemen hemen her ülkede bir şekilde uygulanan kısıtlayıcı engellere başvuruluyor olması bu önemlerin kullanılma sebeplerini incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bunların sebepleri tıpkı Hamilton'ın 1791 yılında yayınlamış olduğu İmalat Üzerine Rapor'da olduğu gibi, bebek endüstriler veya eğitici-gümrük argümanı olarak adlandırılan yeni kurulmuş endüstrilerin yarattığı sorunlardır. Literatürde yeni kurulan endüstrilerin bir süre korunmasının gerektiğine dair Hamilton, Raymond, Carey, List gibi öncü iktisatçıların öncü olduğu bir çok nitelikli yayın bulunmaktadır. Bu iktisatçıların arasından en büyük önemi Friedrich List taşımaktadır. List, beşeri sermayenin eğitiminin önemini, kalkınma sürecinde altyapının büyük rolünü kurduğu dinamik üretken güçler kuramı ile vurgulamıştır (Kibritçioğlu, 1996: 49-50).

List'in ticari açıklıkta kısıtlayıcı kullanılması gerektiğini savunan temel sebebi olan bebek endüstrileri için sağlaması gereken temel prensipleri aşağıdaki şekildedir;

Ülkelerin gelişimi için;

1. Yabani evre,
2. Pastoral evre,
3. Tarımsal evre,
4. Tarım ve imalat evre,
5. Tarım, imalat ve ticari evre,

Ülkelerin ilerlemesi ve sanayileşmesi için;

1. Tarımsal evre,
2. Tarım ve imalat evre,
3. Tarım, imalat ve ticari evre,

List'e göre bu geçişler doğal akışına bırakıldığında gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla diğer ülkeler farklı bir gelişmişlik düzeyindeyken bebek endüstrilerin korunması için üçüncü aşamada olan ülkelere ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer bir prensip ise endüstrinin korunması geçici olmamalıdır. Son olarak, koruma imalat sektörü ile sınırlandırılmalıdır; tarım sektöründe ise gelişimi için önemli olsa dahi verimlilik artışı için korumalı olmaması gerektiğini savunmaktadır (Shafaeddin, 2000: 5-6).

1.4. TİCARİ AÇIKLIK TEORİLERİ

Ekonomilerin dışa açılması halinde büyümenin gerçekleşeceği görüşünün temeli Klasik ve Neo-Klasik iktisat teorisine dayanmaktadır. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesinin yanı sıra refah düzeyinin de artacağını savunan bu teori, dış ticaretin arttırılması hem verimliliği artırırken hem de ihracatı yapılan malların üretiminde uzmanlaşmayı sağlamaktadır (Şahbaz, Buluş ve Kaleci, 2016: 1106).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin dışa açık olması savunulmaktadır. Bunun sebebi olarak, gelişmekte olan ülkeler kaynak kısıtlılığı yaşamaktadır, dolayısıyla sürdürülebilir ve yüksek seviyede büyümeyi sağlayacak üretimi gerçekleştirilemeyebilmekte, yeni kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Ülke dışa açıldığı takdirde, yerli endüstri dış rekabet ile karşılaşacak, uluslararası pazarda fiyat ve kalite yönünden rekabet edemeyen yerli endüstri sahip olduğu kaynakların verimliliğini arttırmak için diğer sektörlerle aktaracak ve kaynakların verimliliği sayesinde refah artışı sağlanacaktır. Bu sebeple, gelişmekte olan ülkelerin dışa açılması önerilmektedir (Mercan ve Göçer, 2014: 28).

Dış ticaretin büyümenin motoru olduğu fikrini savunan klasik iktisat teorisinde, Adam Smith uzmanlaşma kavramı ve David Ricardo karşılaştırmalı üstünlükler teorisi çalışmalarında yer almaktadır. Ayrıca Michaley ve Feder çalışmalarında bu fikri savunmaktadır (Gül, Kamacı ve Konya, 2013: 2).

Ekonomik büyüme modellerinin temeli klasik büyüme modeline dayanmakta, ardından neoklasik büyüme modelleri ve keynesyen büyüme modelleri takip etmektedir.

Büyüme modelleri arasındaki farklar 1950'li yıllarda teknolojik yeniliklerin, 1960'lı yıllarda emeğin dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde ise

teknolojik yenilikler ve emek büyüme önem taşımaktadır. Teknolojiyi üreten ve kullanan insan olduğu için büyümenin üzerinde beşeri sermayenin de önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca son yıllarda refah artışını sağlayan bir diğer girdinin de bilgi olduğu kabul görmektedir (Kader, 2013: 11).

1.4.1. Klasik Teori

Klasik iktisat teorisinin temelini, 18. Yüzyılın ortalarından 19. Yüzyılın ortalarına kadar egemen olan Adam Smith kurmuştur. Mutlak Üstünlük Teorisini oluşturan Adam Smith, serbest ticaretin yararlarını açıklamaktadır. Ardından A. Smith'in mutlak üstünlük teorisinin temel olduğu karşılaştırmalı üstünlük teorisinde David Ricardo tarafından uluslararası ticaretin yararlarını açıklamıştır (Saçık, 2009: 166).

Adam Smith 9 Mart 1776 tarihinde yayınladığı Ulusların Zenginliği adlı çalışmasında, farklı ticaret politikalarını tutarlı olarak değerlendirilebilmek için bir ölçüt belirlemiştir. Bu ölçütün uygulamasında bir ticaret politikasının genel ekonomiye etkisi toplumun yıllık reel geliri açısından ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Adam Smith'e göre tarifenin faydalı olması sonucuna yalnızca korumanın yapıldığı sektörde istihdam ve üretimin artması ile açıklanmasının yeterli olmamaktadır (Gençosmanoğlu, 2014: 19).

Adam Smith piyasanın dengeye gelmesinde, piyasa mekanizmasının işleyişinde devletin rolünün olmaması gerektiğini savunsa da tam anlamıyla "laissez-faire" doktrinini savunmamaktadır. A. Smith'e göre devlet sosyal kurum olarak piyasa mekanizmasına müdahale değil de desteklenmesi gerektiğini savunur. Çünkü, belirli kamu mallarının sunulması, adalet ve hukuk sisteminin sağlanması gibi bir durumda görünmez elin yardımı ile gerçekleşeceğini savunmaktadır (Gençosmanoğlu, 2014: 20).

Adam Smith iş bölümü sayesinde sermaye ve emek faktörlerinin daha verimli kullanılacağı ve uluslararası ticaretteki potansiyelini arttıracaklarını savunmaktadır. Mutlak Üstünlükler Teorisinde, her ülke mutlak üretim üstünlüğüne sahip olduğu, yani diğer ülkelerden daha düşük maliyetle ürettiği malları üretmeye devam etmeli ve üzerinde uzmanlaşmalı, üretmediği veya daha maliyetli olan malları da ithal etmesi

gerektiğini açıklamaktadır (Erdem, Adaçay, İslatince, Tiryaki, Demir ve Acar, 2012: 63). Örneğin,

Tablo 1.1: Mutlak Üstünlük Teorisi Örneği

	Buğday	Kumaş
İngiltere	15	5
Portekiz	5	15

Tablo 1.1’de görüldüğü üzere, İngiltere buğday üretiminde, Portekiz kumaş üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptir. Çünkü İngiltere’de bir işçi 15 birim buğday üretirken, Portekiz’de bir işçi 5 birim buğday üretmektedir. Portekiz’de ise bir işçi 15 birim kumaş üretirken, İngiltere’de 5 birim kumaş üretilmektedir. A. Smith’e göre İngiltere buğday üretimine yoğunlaşmalı ve üretimde uzmanlaşmalıdır bu sayede ihracattan kazanç sağlayacaktır. Çünkü İngiltere’de bir birim kumaş 15/5’ten 3 birim buğdaya eşit olmaktadır. Portekiz’de bir birim kumaş ise 5/15’ten 1/3 birim buğdaya eşit olmaktadır.

A. Smith devletin piyasaya müdahale etmesini savunmamakla birlikte, devlet serbest ticaret ortamı yaratmak için görevler üstlenmelidir. Bu görevler ise (Viner, 1927: 213);

1. İşgücü serbestçe en yüksek ücretle çalışabileceği alana yükselmesi için lonca sistemini kaldırmalı,
2. Toprak aristokratların miras yoluyla sahiplenmesinin önü kısıtlanmalı, serbestçe alınıp satılmalı bu sayede verimli şekilde kullanılmalıdır,
3. İç ticaretteki engeller kaldırılmalı
4. Dış ticarete uygulanan sınırlar kaldırılmalıdır.

Sonuç olarak Adam Smith’e göre devletin görevi ekonomiye müdahale etmek değil, tam rekabet ortamı yaratması gerektiğidir. Güvenlik, savunma, adaletin sağlanması, altyapının kurulması, özel mülkiyet ve girişimin özendirilmesi devletin görevleri arasında yer almaktadır.

Adam Smith’e göre dış ticaret verimliliği artırmaktadır. Dış ticaret, ülkeye yeni pazarların sunulması ile pazarın daha çok genişletmesine ve daha çok işbölümüne yol

açmasıyla emeğin verimliliğini de arttırmaktadır. Ayrıca dış ticaret ile, ülkede üretim fazlası söz konusu ise dış ticaret yolu ile bu talep fazlası satılır veya talep eksikliği çekilen başka bir mal alınır. Sonuç olarak dış ticaret sayesinde ülkedeki arz-talep dengesi yeniden kurulmaktadır. Talep eksikliği olmasa dahi, talep fazlası malların satılması ihracatı artıracak ve ekonomi yine kazanç sağlayacaktır (Yılmaz, 1992: 22).

Ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, A. Smith'in mutlak üstünlük teorisini temel alarak, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde açıklayan bir diğer klasik iktisat savunucusu David Ricardo'dur. Dış ticaretin ülkeye sağladığı faydayı işbölümü ve uzmanlaşma temelleri üzerine kurulan bu teoride, istihdam hacmi, artan ihracat ve teknolojik yeniliklere kolay erişebilme olanağı ile ekonomik büyümede artış olacağı açıklanmaktadır (Kıran ve Güriş, 2011: 70).

Adam Smith mutlak üstünlük teorisinde, aralarında ticaret yapan ülkelerden her biri bir malda mutlak üstünlüğe sahiptir. Ancak burada ülke her iki malda da mutlak üstünlüğe sahipse, teoriye göre ticaret gerçekleşmeyecektir. Fakat fiilen bunun gerçekliği yoktur. Gelişmiş bir ülke pek çok malın üretiminde maliyet avantajına sahip olmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerle ticaret yapmakta ve avantaj elde etmeyi hedeflemektedir. Buradan yola çıkarak David Ricardo, "Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi" ile bir ülkenin her iki malda da mutlak üstünlüğü olsa da, iki ülkenin ticaret yapabileceği ve bu ticaret sayesinde ülkedeki refahın artabileceğini açıklamıştır. Ricardo'ya göre, ülkeler mutlak üstünlüklere göre değil karşılaştırmalı olarak maliyet avantajına sahip oldukları malların üretiminde uzmanlaşıp, ihracatını yapmalı ve maliyeti yüksek olan malları ithal etmelidir (Bilman, 2014: 28).

David Ricardo'nun geliştirdiği karşılaştırmalı üstünlük teorisinde ülkeler mutlak avantaja sahip olmasalar bile ticaret yapabileceklerini savunmaktadır. Örneğin;

Tablo 1.2: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi Örneği

	TÜRKİYE	ALMANYA
Kumaş	20 m	30 m
Buğday	60 kg	80 kg
Kumaşın Fiyatı	3 kg buğday	2.66 kg buğday
Buğdayın Fiyatı	0.333 m kumaş	0.375 m kumaş
Almanya'nın kumaştan avantaj	-	0.34 kg buğday
Türkiye'nin buğdaydan avantaj	0.042 m kumaş	-
Buğdayda üstünlük katsayısı	0.75	1.33
Kumaşta üstünlük katsayısı	0.666	1.5

Kaynak: (Saçık, 2009: 166)

Tablo 1.2’de mutlak üstünlükler teorisine göre incelendiği zaman Almanya’nın iki mal üzerinde de mutlak üstünlüğü bulunmaktadır. Adam Smith’in teorisinin yetersiz olduğu nokta burasıdır. Türkiye 1 kg buğday ile 0.33 kumaş alınabilmekte, bu 1 kg buğday Almanya’ya satıldığı durumlarda karşılık olarak 0.37 m kumaş alabilmekte ve 0.042 m avantajı sağlamaktadır. Almanya ise 1 m kumaş ile 2.66 kg buğday alınabiliyorken, kumaşı Türkiye’ye satarsa 3 kg buğday alabilmekte ve 0.34 kg buğday avantajı sağlamaktadır. Buradan yola çıkarak, Almanya kaynaklarını kumaşa, Türkiye ise buğday üretimine aktarırsa tam uzmanlaşma gerçekleşecektir. Sonuç olarak, mutlak üstünlük teorisine göre sadece Almanya’nın dışa açılması düşünülürken, her iki ülke de dışa açılacak ve refah seviyesini arttırabileceklerdir.

David Ricardo, dış ticarete hangi ülkenin daha kârlı veya daha kazançlı olduğu sorusunun üzerinde durmamıştır. Ricardo’ya göre önemli olan ülkenin dışa açılmasıdır. Her ülkenin dışa açılma ile ticaretten kazanç sağlayacağını ve refah seviyesini arttıracağını savunmaktadır.

Sonuç olarak, klasik teoride Adam Smith ve David Ricardo ülkenin dışa açılmasının refah düzeyini arttıracağı savunmaktadır. İki ülkenin ve iki malın olduğu durumda, ülkede üretilen malların dışarıya ihracatının yapılması ve ülkede üretilmeyen/talep eksikliği çekilen malların ise ithal edilmesi ile uzmanlaşma, işbölümü ve fiyat mekanizması sonucunda her iki ülkenin de kârlı çıkacağı savunulmaktadır. Ülkelerin dışa açılması ile birlikte, uluslararası rekabet ortamı oluşacak ve yerli endüstri

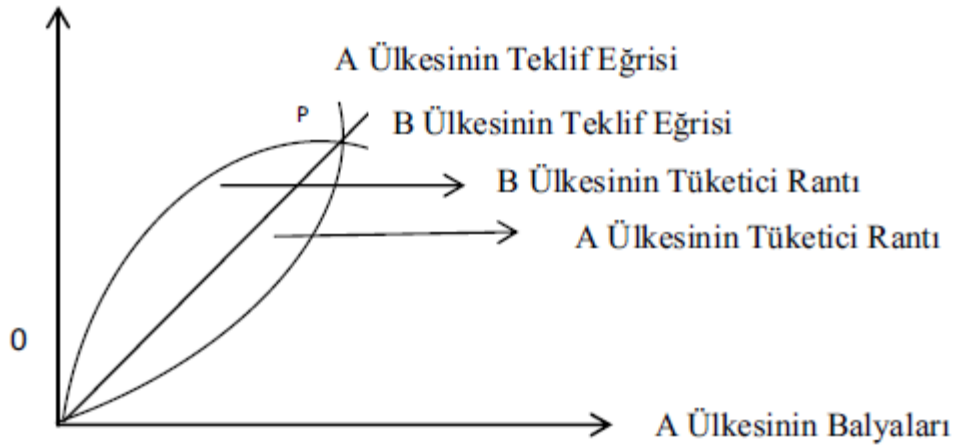
Üretim faktörlerini daha verimli Şekilde kullanacaklar bunun sonucu olarak refah artışı sağlanacaktır.

1.4.2. Neo-Klasik Teori

Klasik büyüme teorisine getirilen en önemli değişiklik Neo-klasik büyümede dış ticaret teorisinin temelinin laissez-faire'e dayanmasıdır (Kazgan, 2000: 167).

Neo-klasik büyüme teorisi tıpkı klasik büyüme teorisinde olduğu gibi ülkelerin dışa açılması gerektiğini ve dışa açıklık ile refah düzeyinin artacağını savunmaktadır. Neo-klasikler dış ticaretten sağlanan kazancı analiz etmek için farklı araçlar geliştirmişlerdir. Bu araçların başında Marshall'ın teklif eğrileri gelmektedir. Marshall'ın analizi, "Subjektif Reel Maliyet Teorisi"ne dayanmaktadır. Buna göre, malların değerini reel (emek ve sermayenin değeri) ve subjektif unsurlar (fayda) birlikte belirlemektedir. Burada, her ülkenin ihraç ettiği malları temsil etmesi için mal balyaları kavramı vardır. Mal içeriği farklı olduğu durumda bile içerdiği emek ve sermaye maliyeti aynı olan ihraç malları mal balyaları olarak açıklanmaktadır. Marshall'a bu teorisinde azalan marjinal fayda kanununa göre, ülke ihracat yaptıkça ihraç mal balyalarının miktarı azalacağından kaynaklı marjinal faydası artacaktır. İthalatçı lke açısından ise, bu mal balyalarını ithal ettiği durumda ithalatçı ülkede mal balyalarının miktar artacaktır ve ithal balyalarının marjinal faydası azalacaktır. Bu sayede, ülkelerin karşılıklı teklifleri kesiŐecek ve denge ticaret haddi belirlenecektir. Sonuç olarak, Marshall'ın teklif eğrileri, farklı ticaret hadleri üzerinden bir ülkenin ithal etmek istediği mal balyaları karŐılıęında ihraç etmeyi teklif edeceği mal balyalarının miktarı gösteren noktalardır (Bilman, 2014: 31-32).

Grafik 1.1: Marshall'ın Teklif Eğrileri (Bilman, 2014: 32)

Kaynak: Bilman, 2014: 32.

Grafik 1.1 de iki ülke ele alınmıştır. A ve B ülkeleri ihraç balyalarını, ithal etmek istedikleri karşı ülke balyaları için teklif etmektedir. A ve B ülkesinin teklif eğrisi azalan marjinal fayda sebebiyle P noktasında kesişmektedir ve bu P noktası denge dış ticaret haddini belirlemektedir. Her ülkenin farklı teklifler sunmasına rağmen ticaret P noktasında oluşan denge noktasında gerçekleştirilmektedir.

Marshall'ın bu analizi bazı sebeplerden ötürü eleştirilmektedir. Bunlar (Bilman, 2014: 32-33);

- Mal balyalarının içeriği belirsizdir olması,
- Emek ve sermaye arasındaki bölüşüm sorunun görmezden gelinmesi,
- Hangi ülkenin hangi malda uzmanlaşacağına ilişkin bir bilginin olmaması olarak açıklanabilmektedir.

Marshall'a göre küçük ülkeler dış ticarete daha açık, bağımlı olmakla birlikte; büyük ülkelerin kendine yeterlilik politikası uygulayacağı için ticarete açıklığın daha az olabileceğini savunmaktadır. Küçük ülkeler dış ticaretten daha fazla fayda sağlamaktadır. Bunun sebebi olarak küçük ülkelerin ithal ettikleri mallardan, büyük olan ülkelerin ithal mallardan daha fazla fayda sağladığı gösterilmektedir. Fakat küçük ülkeler büyük ülkelerle ticaret yapamazlar. Yine de büyük ülkeler çeşitli pazarlardan gelen talepleri karşılama ve pazarlama ağı kurma olanakları fazla olduğu için yine ticaretten kazanç sağlayacak olanın yine büyük ülkeler olacaktır (Yılmaz, 1992: 81).

Klasik teorilerin eksik kaldığı ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin yetersiz olduğu durumları Eli Heckscher ve Bertil Ohlin geliştirdikleri Faktör Donanımı Teorisi ile kapatmıştır. Bir ülkenin bir malın üretiminde maliyet üstünlüğünü belirleyen sebebin ülkenin sahip olduğu faktör donanımı olduğu belirten faktör donanımı teorisinde, bir ülkenin sahip olduğu en yüksek üretim faktörünün daha yoğun bir şekilde kullanıldığı mallarda üstünlük elde ettiğini, uzmanlaşmanın ve düşük maliyetin bu şekilde oluşacağı açıklanmaktadır. Heckscher ve Ohlin teorisinden yola çıkarak üç farklı teori türetilmiştir. Bunlardan birincisi “Faktör Fiyatlarının Eşitlenmesi Teorisi”dir. Bu teoriye göre ülkeler arası faktör fiyatlarının farklılığının kapanacağı öne sürülmektedir ve bu farklılığın ülkeler arası faktör hareketlerinin değil dışa açıklık ile kapanacağını savunmaktadır. Ülkeler sahip oldukları faktörlerin en çok kullanıldığı alanlarda üretimi arttıracaklardır, bu sayede bu faktörlerin fiyatları da yükselecektir. Kıt olan faktörlere olan talep düşeceği için fiyatı da düşecektir. Bir diğer teori ise, “Stolper-Samuelson Teorisi”dir. Heckscher-Ohlin bu teorisinde ülkelerin gerçekleştirdiği dışa açıklık ülkenin yararına olacağını ve korumacılık, dışa açıklığı engelleyici ve kısıtlayıcı politikaların ülkelerin zararına olacağını savunmaktadır. Heckscher-Ohlin teorisinden elde edilen son teori ise “Rybczynski’nin Teorisi”dir. Bu teoriye göre, bir faktörün arzı artarsa, ilgili faktörün yoğun olarak kullanıldığı malın üretimi yükselir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200-201).

Maliyet farklılıklarının nedenlerinin sorgulanmasını öne süren bu teorisinin temel varsayımları aşağıdaki gibidir (Bishop, 2009: 5);

- Ülkeler üretim faktörleri donatımı açısından farklılık göstermektedir. Kimi ülkelerde emek yoğunken, kimi ülkelerde sermaye yoğundur.
- Üretin mallarda kullanılan faktör yoğunluklar veya nisbi faktör oranları açısından farklılık göstermektedir.
- Malın üretiminde kullanılan teknoloji tüm ülkelerde aynıdır.
- Ülkelerin talep koşulları birbirine benzerlik göstermektedir.

1.4.3. Post-Keynesyen Teori

Post-Keynesyen yaklaşımın öncülerinden olan R.F. Harrod ve E.D. Domar uzun dönemde, büyümenin tasarruf ve yatırımların artması ile sağlanacağını ve

ekonominin sabir bir oranda dengeli bir şekilde büyüyeceğini savunmuşlardır (Tunalı ve Erbelet, 2017: 3).

Post-Keynesyen düşünceye dayalı ticaret ve büyümenin yalnızca ihracata dayalı bir model olduğu düşünülse de ihracat kadar ithalatın gelir esnekliği de bu teorinin merkezinde yer almaktadır. İthalatın gelir esnekliği değişiklik göstermeden devam ederse, uzun dönemde büyümede ihracata dayalı büyüme tek başına ödemeler bilançosunu sınırlandırmalarına sebep olabilmektedir. Bunun sebebi olarak ithalatın rolü sebebiyle ihracata dayalı büyüme stratejisinin uzun dönemli istikrarlı büyümeye sebep olamaması gösterilmektedir. Yurtiçi gelir artışına bağlı olarak ithalatın gelir esnekliğinin yüksek olduğu durumlarda, ithalatın büyük bir oranda yurtiçi gelir artış oranından daha fazla artması, kısa dönemde ekonomik büyüme cari hesap dengesi maliyetlerinin de altında gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle ithalatın sahip olduğu yüksek gelir esnekliği, ödemeler dengesi kısıtlamaları olmadan gelir artışına engel olabilmektedir. Böyle bir durumda ihracata dayalı stratejide başarısızlık yaşanabilir (Saçık, 2009: 168).

Harrod-Domar modeline göre emek arzının sabir bir hızda büyüdüğü ve büyüme hızının model dışında (dışsal olarak) belirlendiği kabul edilmektedir. Burada analizi kolaylaştırmak adına, sermayenin yıpranma payının olmaması sebebiyle ekonomideki gayrisafi yatırımların net yatırıma eşit olduğu ayrıca sermaye stoğunda gerçekleşen artışın yatırımlara eşit olduğu kabul edilmektedir. Bu temel varsayım sayesinde, üç büyüme hızı ölçütü kullanılmaktadır. Bunlar (Kaya);

1. Gerekli Büyüme Hızı:

Bir ekonomide mal piyasasının dengede olması için yatırımların tasarruflara eşit olması şartı devletin ve dış ticaretin olmadığı bir durumda gerçekleşmektedir. Böyle bir durumda sermayenin tam olarak kullanılması için sermayenin ve çıktının eşit hızda büyümesi gerekmektedir. Gerekli büyüme hızı, tasarrufların ve yatırımların eşit olması durumunda sermayenin tam kullanılmasıyla gerçekleşmesini sağlayan büyüme hızı olarak açıklanmaktadır.

$$G_w = S/V$$

G: Gerekli büyüme hızı

S: Tasarruf haddi

V: Sermaye hâsıla oranı

Gerekli büyüme hızı denklemde gösterildiği üzere, tasarruf haddinin sermaye hâsıla oranına bölünmesi ile bulunmaktadır.

2. Fiili Büyüme Hızı:

Ekonomiye ait fiili büyüme hızı, gerçekleşen büyüme hızını göstermektedir. Ekonomide sermayenin eksiksiz kullanımının ve mal piyasasının dengede olabilmesi için fiili büyüme hızı ile gerekli büyüme hızının eşit olması gerekmektedir.

$$G_A = G_w = S/V$$

Tıpkı gerekli büyüme hızının hesaplanmasında olduğu gibi, fiili büyüme hızı da tasarruf haddinin sermaye hâsıla oranına oranlanması ile hesaplanmaktadır. Eğer fiili ve gerekli büyüme hızı birbirlerine eşitse sermaye ve mal piyasası dengede olacaktır.

Eğer fiili büyüme hızı gerekli büyüme hızından büyük ise yatırımlar da planlanan yatırımların altına kalacaktır. Böyle bir durumda üretim artışı, fiili yatırımların planlanan yatırımlara eşit olmasında yetersiz kalmıştır, bu da talep artışı, arz artışının önünde gitmesine sebep olacaktır. Talebi karşılamak için üreticiler üretimlerini artırmak istemektedirler. Bu durumda planlanan yatırım ve talep fazlası bir sonraki dönem daha da artacak ve denge noktasından uzaklaşacaktır.

Fiili büyüme hızı gerekli büyüme hızından küçük olması durumda ise arz talebi aşmakta sonucuna varılmaktadır. Bunun sebebi olarak gelirin fiilen yeterli derecede artmaması gösterilmektedir. Üretim talebin üzerinde kalmış, stoklar artmış ve atıl kapasite kullanımı ortaya çıkacaktır. Biriken stoklar sebebiyle yatırımcılar yatırımlarını azaltma yoluna başvuracaklardır. Yatırımların kısılması durumunda talep daha da azalacak ve yine denge noktasından uzaklaşacaktır.

3. Doğal Büyüme Hızı:

Ekonomilerde üretim artışı zaman zaman belirli bir sınırdan sabit kalmaktadır. Bu sınır doğal ve teknik şartların oluşturduğu bir sınır olabilir. İşgücü, doğal kaynaklar, sermaye, teknoloji, teknik bilgi faktörlerin belirlediği sınırlardaki büyüme oranına doğal büyüme oranı adı verilmektedir. Eğer doğal büyüme oranı, gerekli büyüme oranından

büyükse fiili büyüme oranının, gerekli büyüme oranından büyük olması mümkün olacaktır. Tersı durumda, doğal büyüme oranı gerekli büyüme oranından küçükse, fiili büyüme oranı gerekli büyüme oranının altında kalacaktır. Bu sebeple ekonomi durgunluğa girmiş olacak ve doğal büyüme oranı gerekli büyüme oranını aşana kadar bu durgunluk devam edecektir (Ince, 2006: 23-24).

1.4.4. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Yeni büyüme teorileri 1980’lerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni ticaret teorileri farklı ülkeler arasındaki ve farklı mallar arasındaki ticareti açıklama temelleri üzerine kurulmuştur.

Keesing ve Kenen gelişmiş sanayi ülkeleri arasındaki dış ticaretin sebebini nitelikli işgücü farklılığına bağladığı “Nitelikli İşgücü Teorisi”ne göre, nitelikli işgücü yoğun mallar ve sermaye yoğun mallar aynı tür mallar olarak adlandırılmış ve türetilmiş kaynaklar adı altında toplanmıştır. Nitelikli işgücünün yoğun olduğu ülkelerde, bu faktörün yoğun olarak kullanıldığı malların üretiminde uzmanlaşır ve dış ticarete katılırlar. Faktör ölçütü ile uzmanlaşma sonucu dışa açıklık bakımından nitelikli işgücü teorisi, Heckscher-Ohlin teorisi ile benzerlik göstermekte ve NeoFaktör Donanımı Teorisi diye de bahsedilmektedir.

Keesing ve Kenen’in geliştirmiş olduğu Nitelikli İşgücü Teorisine göre zengin ülkeler nitelikli işgücüne sahip olmaları sayesinde nitelikli sanayi ürünleri üreteceklerdir. Fakat az gelişmiş ülkelerin nitelikli işgücüne sahip olmamasından dolayı nitelikli ürünler üretemeyecek, sonuç olarak dış ticarete rekabet etme olasılıkları düşecektir. Az gelişmiş ülkeler böyle bir durumda avantaj sağlayabilmeleri için emek faktörünü donanımlı hale getirmeleri gerekmektedir. Keesing ve Kenen’in teorisine göre dış ticarete avantajlı hale gelmenin temelinde emek faktörü yer alırken, Posner’in Teknolojik Açık Teorisi’ne göre ise bu yeni bir ürün veya yönetsel başarı elde etmesiyle o ülkenin malın ilk ihracatçısı olması yer almaktadır (Yakışık ve Fikirli, 2015: 115).

Bir diğer yeni dış ticaret teorisi ise Posner’ın teorisi olan “Teknolojik Açık Hipotezi”dir. Gelişmiş sanayi ülkeleri arasında gerçekleşen ticareti, yeni ürün ve yeni üretim yöntemleri ile açıklanan bu teoriye göre yenilikler, patent, fikri mülkiyet hakları gibi yasalarla korunduğu için ve yeni ürün ya da yeni üretim yöntemleri bulan ülkeler

bu malları ilk ihraç eden ülkeler olmaktadır. Bu yasaların kaldırılması ile birlikte, üretim faktörleri daha ucuz olan ülkelerde malların üretimi daha ucuza gerçekleşecektir. Dolayısıyla ilk ihracatçı ülke ithalatçı ülke pozisyonuna geçecektir (Yüksel ve Saridoğan, 2011: 201).

Endüstrileşmeyi başaran ülkeler arasındaki ticaretin büyük bir bölümü teknoloji açığı teorisine göre, yeni ürünlerdeki ve üretim süreçlerindeki gelişimlere bağlı olmaktadır. Söz konusu endüstrileşmiş ülkelerde yenilikleri takip eden firmalar, ürün ve üretim süreçleri sebebiyle geçici bir süreliğine dünya piyasalarında monopol gücü elde ederler. Yine de bu monopol olma süresi, telif hakları ve patent sürelerinin dolması ile son bulmaktadır. Böylelikle güç, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında dengeye gelir.

Posner'in teknoloji açığı teorisi, ticaretin bir unsuru olarak teknolojik değişmeyi dış ticaret teorisine dinamik bir nitelik kazandırarak analize eklemiştir. Fakat, teknolojik açığın ortaya çıkışı ve büyüklüğü hakkında açıklamada yeteri kadar başarı sağlayamamıştır. Teknoloji açığı teorisinin eksik yönlerini tamamlamak amacıyla Raymond Vernon Ürün Dönemleri Teorisi'ni geliştirmiştir (Deviren, 2004: 4-5).

Ticari açık hipotezinden yola çıkarak Raymond Vernon “Ürün Dönemleri Hipotezi”ni ortaya çıkarmıştır. Bu hipotez, bazı ülkeler varolan mallarda, bazıları ise yeni mallar üzerinde uzmanlaşmaya gitmeleri ayrıca coğrafi açıdan yer değiştirmesi olarak açıklanan malın yeni mal durumundan eski mal durumuna geçmesi yani ilk ihracatçı ülkeden ithalatçı ülke durumuna gelmesiyle açıklanmaktadır. Ürünün evrelerinin açıklandığı bu hipotezde yeniliklerin kesintisiz olarak ortaya çıkması ve uluslararası ticaretin sebepleri, nitelikli işgücü ve araştırma geliştirme (AR-GE) harcamaları tarafından geliştirilen teknolojiye yer verilmektedir (Yüksel ve Saridoğan, 2011: 201).

Vernon'un Ürün Dönemleri Teorisi'ne göre yeni ürünler gelişim aşamasında birçok bölümden geçmekte, buna bağlı olarak karşılaştırmalı üstünlüğün ürün dönemleri boyunca değişmektedir. Ayrıca yeni ürünlerinin icadının ABD gibi ülkelerin üzerinde yoğunlaştığını ifade etmektedir.

Taklit etme sürecindeki gecikmeyi Teknoloji Açığı Teorisi'nde açıklanırken, standardizasyon süreci Ürün Dönemleri Teorisi'nde ele alınmaktadır. TAT ve ÜDT'lere göre, endüstri ülkelerinin yeni ve ileri teknolojik ürünlerin ihracatının yapılmasını; eski ya da daha az ileri teknolojik ürünlerin de ithalatının yapılmasını beklenmektedir. Ürün dönemleri süresince dinamik karşılaştırmalı üstünlüklerin değişim sürecinde olan ürünler arasında tekstil, radyo, televizyon, otomobil, ofis makinaları araç gereçleri, mikroçipler ve elektronik ürünler ön plandadır (Deviren, 2004: 5).

Özetle, dışa açıklık ile ülkeler ticari, finansal açıdan birbirleri ile entegre olma sürecine girmiştir. Dışa açıklığın büyük bir bölümünü ticari açıklık oluşturmaktadır. Ticari açıklık, ülkeler arasındaki ticaretin önündeki engellerin azaltılması veya kaldırılması, ithalat ve ihracatın artırılması, ticari açıklığı kısıtlayıcı politikalara başvurulmaması ile gerçekleşmektedir. Bu noktada ticari açıklığın ölçütleri devreye girmektedir. Ticari açıklığı ölçmek için birçok ölçüt bulunsa da yaygın olarak ithalatın GSYH'ya oranı, ihracatın GSYH'ya oranı veya ithalat ve ihracatın toplamının GSYH'ya oranı şeklinde hesaplanmaktadır.

Ticari dışa açıklığı destekleyen politikaların yanı sıra kısıtlayıcı politikalar da kullanılmaktadır. Bunun temel sebebi ise ülke içerisindeki yerli endüstrinin korunması yer almaktadır. Gelişmişlik seviyesi düşük olan ülkelerin dışa açılması ile yerli endüstri dış rekabet ile karşılaşacak, rekabet ile başa çıkamayan yerli endüstriler zarar görecektir.

Buradan yola çıkarak, ticari açıklığın ölçülmesinde hem ticaret hacmi göstergeleri ve ticari açıklık kısıtlaması üzerine temel ölçütler bulunmaktadır. Ticaret hacmi göstergeleri olarak ticaret payları, düzeltilmiş ticaret payları, fiyata dayalı ölçütler, endeksler kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra ülkeler yerli endüstriyi korumak ve rekabet ortamını güçlü tutmak amacıyla ticari açıklığa birtakım kısıtlamalar getirmektedir. Bu kısıtlamalar ise tarifeler ve tarife dışı engeller ile ölçülmektedir. Tarifeler, tarife dışı engeller kullanılarak yapılan kısıtlamanın yanı sıra devlete ek gelir sağladığı için tercih edilmektedir.

Sonuç olarak, ticari açıklığın ölçülmesinde kullanılan bu temel ölçümlerin hem kullanım kolaylığı hem de olumsuz yönleri bulunmaktadır. Burada dikkat edilmesi

gereken ana unsur kusursuz ölçümün test edilmesi değil, en iyi ve en uygun ticari açıklık ölçütünün seçimidir.

Ticari açıklık üzerine geliştirilen teorilerin temelinde A. Smith ve D. Ricardo vardır. Klasik düşünce savunucularından olan A. Smith ve D. Ricardo Mutlak Üstünlük ve Karşılaştırmalı Üstünlük teorilerini geliştirmişlerdir. İki teorinin temelinde de ülkelerin hangi malların üretimde üstünlük sağladığı yer almaktadır. İki iktisatçının teorisinde de temel üretim faktörleri yer almakta ve ticarete başarılı olmak için uzmanlaşmayı vurgulamaktadır.

Klasik teori ile benzerlikleri olan bir diğer teori ise Neo-Klasik Teori'dir. Neo-Klasik teoride ise Marshall'ın Subjektif Reel Maliyet Teorisi yer almaktadır. Teklif eğrilerinin oluşturulduğu bu teoride, Marshall'a göre ihracatçı ülke ile ithalatçı ülke arasındaki ticaret bir denge noktasında gerçekleşmelidir. Bununla birlikte Eli Heckscher ve Bertil Ohlin'in birlikte geliştirdikleri Faktör Donanımı Teorisi'nde ülkenin sahip olduğu en yüksek üretim faktörünün yoğun bir şekilde kullanılması ile mallarda üstünlük elde ettiği, uzmanlaşmanın yanı sıra düşük maliyetin de sağlandığı açıklanmaktadır.

R.F. Harrod ve E.D. Domar post-keynesyen teorisinin savunucularındandır. Harrod ve Domar'a göre uzun dönemde büyümenin tasarruf ve yatırımların artması ile sağlanacağını ve ekonominin dengeli bir şekilde büyüyeceğini savunmuşlardır.

Klasik, Neo-Klasik ve Post-Keynesyen Teorilerin temelinde üretim faktörleri, maliyet ve tasarruf bulunmaktadır. Gelişen, küreselleşen ticaret koşullarında teknolojinin, bilginin ve beşerî sermayenin büyüme üzerindeki etkisi azımsanamayacak kadar çoktur. Bu sebeptendir ki, 1980'li yıllar ile birlikte teknolojinin, nitelikli işgücünün, ürün dönemlerinin de temel alındığı yeni dış ticaret teorileri oluşmuştur. Dolayısıyla, her teori farklı açıdan değerlendirdiği için dışa açıklık tek bir teori üzerinden incelenmemesi gerekmektedir.

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, ticari açıklık hakkında temel çerçeve; ticari açıklık hakkında açıklığa ve kısıtlayıcılığa dair temel ölçütler, karşıt görüşler, ticari açıklık hakkındaki teoriler ile oluşturulmuştur.

Ayrıca bu bilgiler, ikinci bölümde yer alan ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisinin teorik incelenmesine giriş niteliği taşımaktadır.

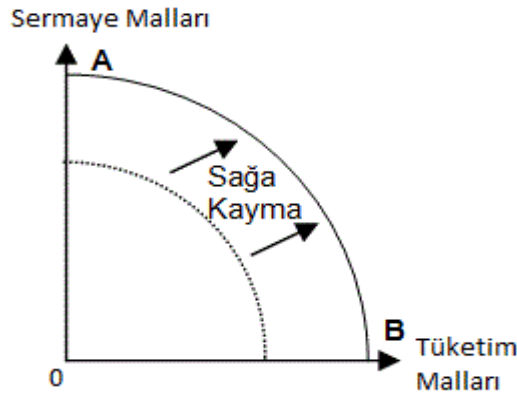
İKİNCİ BÖLÜM

TİCARİ AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME TEORİK İLİŞKİSİ

2. 1. EKONOMİK BÜYÜME

Literatürde geniş bir alana sahip olan ekonomik büyüme, mal ve hizmet üretim kapasitesindeki gelişme olarak tanımlanmaktadır. Toplam üretim değeri olan reel gayrisafi yurt içi hasıladaki (GSYH) artış ile ekonomik büyüme ölçülmektedir. Daha geniş bir ifade ile ekonominin sahip olduğu üretim faktörleri olan emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimin etkin bir şekilde kullanılması durumunda elde edilecek olan GSYH'ya potansiyel GSYH adı verilmektedir ve uzun vadeli olarak büyüme potansiyel GSYH'nin büyümesi ile ölçülmektedir. Genel bir ifade ile üretim olanakları eğrisinin sağa kayması olarak açıklanmaktadır. Üretim olanakları eğrisi Grafik 2.1' de görülmektedir (Parasız, 2008: 10).

Grafik 2.1: Üretim Olanakları Eğrisi

Ekonomik büyümeden bahsedebilmek için ülkede kişi başına reel gelir bir yıldan diğer yıla göre artış göstermesi gerekir, bunun için ise üretim kapasitesinin, üretimin ve milli gelirdeki artışın devamlılığı gerekmektedir.

Ekonomik büyüme ülkenin üretim faktörlerinin kullanımı ile açıklansa da ekonomik büyümeyi bir çok faktör etkilemektedir. Bu faktörler, iç hükümet politikalarını, politik istikrarı, yurtiçi sermaye yapısını, beşeri sermayenin gelişimini, ihracat politikasını, bankacılık ve finansal alt yapıyı, doğrudan yabancı yardımları ve yabancı yatırımları içermektedir (Neelankavil, Stevans, & Roman, 2009: 83).

2.2. EKONOMİK BÜYÜME KOŞULU VE KAYNAKLARI

Teşvik sistemi ekonomik büyümenin en temel koşuludur. Bu teşvik sisteminin oluşturulabilmesi için üç temel koşul vardır. Bunlar;

1. Piyasalar,
2. Mülkiyet Hakkı,
3. Parasal değişiklidir.

Piyasalar alıcılar ve satıcıların karşılaştığı ortamlardır. İnsanların ticaret yapmalarını, uzmanlaşmalarını, tasarruf ve yatırım yapmalarını sağlayan piyasalarda, alıcı ve satıcılara arz ve talep ettikleri miktarları arttırmaları veya azaltmaları için piyasa fiyatları uyarıcı işaretler olmaktadır. Piyasaların iyi bir şekilde işlemesi için mülkiyet haklarına ve parasal değişikliklere de ihtiyaç duyulmaktadır.

Mülkiyet hakları, mülkiyet sahipliği ve kullanımı, mal ve hizmet üreten üretim faktörlerini istihdam edilmesine ilişkin olanağı sağlayan yasal ve sosyal düzenlemelerdir. Mülkiyet hakları arazi, bina gibi fiziksel mülkiyet haklarının yanı sıra buluşlar gibi fikri mülkiyet haklarını ve finansal mülkiyet haklarını içermektedir (Parasız, 2008: 11).

Parasal değişim ise zaman kaybını önlemekle birlikte işlemlerin değişimini kolaylaştırır. Parasal değişim sayesinde insanlar uzmanlaşmaya, teknolojik gelişme, tasarrufa ve yatırıma yönelmektedir. Bu sayede üretim ve tüketim artması ile birlikte kişi başı reel milli gelir artarak yaşam standardı yükseltecektir. Yükselen yaşam standardı ile birlikte büyüme gerçekleşecektir. Büyümenin gerçekleşebilmesi ve sürekliliğini sağlayabilmek için gerçekleşmesi gereken üç temel faaliyet vardır.

1.Tasarruf ve yeni sermaye yatırımları;

Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için yatırımların arttırılması gerekmektedir, bunun için fiziki sermayenin arttırılması zorunlu hale gelmektedir. Yatırımların kaynağı olan tasarruf oranı ne kadar büyük olursa yatırım oranı da doğru oranda büyüyecek buna bağlı olarak, diğer koşulların sabit kalması doğrultusunda, büyüme oranı da o oranda yüksek olacaktır. Ayrıca emek başına düşen sermaye miktarında yapılacak artış verimliliği arttıracak, yeni sermaye yatırımları ile birlikte tasarruf miktarında artış gerçekleşecektir.

2.Beşeri sermaye yatırımları;

İnsanın yeteneği, bilgi birikimi ve düşünce yapısının gelişmesi ekonomik büyümenin en temel kaynağıdır. Beşeri sermaye gerek verimlilik gerekse yeni teknolojik buluşlar için ön koşul oluşturmaktadır. Fen bilimleri, sosyal bilimler, iletişim bilimleri üzerine yapılan beşeri sermaye yatırımları teknolojinin dolayısıyla beşeri sermayenin verimliliğini artırmaktadır. Sonuç olarak aynı üretim faktörü ile daha fazla çıktı elde edilmesini sağlamaktadır.

3.Yeni teknolojik buluşlar;

İçerisinde tasarruf, yeni sermaye yatırımı ve beşeri sermaye birikiminin hepsini veya bunlardan en az birini bulunduran teknolojik buluşlar, ekonomik büyümeyi diğer faktörlere göre daha fazla etkilemektedir.

Büyümenin net etkisini gösteren en iyi faktör teknolojik gelişmedir. Doğal kaynakların birçoğunun arzı sabit olduğundan dolayı, daha fazla çıktı için fazla fiziksel girdi gerektiği durumda kişi başına düşen gelir artışının sonu olacaktır. Fakat yeni teknolojik buluşlar ile bu kaynakların en etkin bir şekilde daha fazla çıktı elde edildiği takdirde yaşam standartları artmaya devam edecek böylece ekonomik büyüme artacaktır (Yılmaz Z., 2012: 373-374).

2.3. EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ

Ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi, dolayısıyla ülke refahının daha yüksek bir noktaya ulaştırılabilmesi için daha fazla üretim ve tüketime başvurulmaktadır. Bunun sonucu olarak gelişmişlik seviyeleri ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bu gelişmişlik seviyelerinde gerçekleşen farklılıklardan yola çıkarak ekonomik büyümeyi etkileyen faktörleri ve bu faktörler ile ilişkilerini incelemek amacıyla çeşitli büyüme modelleri geliştirilmiştir.

Genellikle fiziki ve beşeri sermaye yatırımlarının arttırılmasına yer verilen bu modellerde nüfus, faiz oranı, ücretler, tasarruf düzeyi, teknoloji, doğal kaynaklar, verimlilik, sermaye birikimi gibi unsurlar incelenmiştir.

Farklı faktörler açısından değerlendirilerek, ekonomik büyüme modelleri ortaya çıkmıştır. Bunlar;

- Klasik Büyüme Modeli,
- Keynesyen Büyüme Modeli,
- Neoklasik Büyüme Modeli,
- İçsel Büyüme Modelidir.

Ekonomik büyümeye farklı açılardan ışık tutan bu modellerde Klasik büyüme modelinde yatırımların gelir etkisi göz ardı edilip, yatırımların üretim kapasitesi üzerindeki etkilerine incelenmiştir. Keynesyen büyüme modelinde yatırımların, milli gelirden meydana gelebilecek olan etkileri ele alarak kapasite etkisi ile ilgilenmemekte aynı zamanda Harrod-Domar Modeli ile kapasite genişletici ve gelir yaratıcı etkilerini de ortaya çıkarmaktadır. Büyümenin, piyasaların kendi ekonomik güçleri ile belirlendiği ise içsel büyüme modeli ile öne çıkmaktadır (Şahin, Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi, 2015: 4).

2.3.1. Klasik Büyüme Modeli

Klasik iktisadi büyüme modelinde büyümenin temelinde sermaye birikimi, makineleşme ve iş bölümü yer almaktadır. Buna bağlı olarak ekonomik büyüme için gerekli üretim artışı teknolojik gelişmeler ile incelenmiştir. Büyümenin kaynağının ise tasarruflar olduğu savunulan klasik büyüme modelinde yatırımlar ve sermaye birikimi tasarrufları oluşturmaktadır. Ekonomide gerçekleşen gelir artışı ile tasarruflar da artacaktır, kar amacı ile birlikte tasarruflar yatırımlara dönüşecektir. Tam rekabet piyasası ile birlikte sermaye daha verimli bir şekilde değerlendirilecek ve bu sayede maliyetler azalacak ve karlılık artacaktır. Karlılığın artışı ile birlikte yatırımlar ve sermaye birikiminde artış görülecek doğal bir sonuç olarak ekonomik büyüme gerçekleşecektir (İncekara ve Tatoğlu, 2008: 22).

Adam Smith ve David Ricardo klasik iktisadın en önemli temsilcilerindendir. Thomas Maltus, Karl Marx, J. S. Mill ve J. B. Say klasik büyüme modeline katkı sağlayan diğer iktisatçılardır. Adam Smith'in 1776 yılındaki *Ulusların Zenginliği* çalışması büyüme modelinin başlangıcı olarak kabul görmektedir. David Ricardo ise büyümeyi dolaylı yollardan incelemiştir. Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisi ile ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır (Kader, 2013: 13).

2.3.1.1. Adam Smith Büyüme Modeli

Klasik büyümenin babası olarak bilinen Adam Smith'e göre zenginliğin kaynağı ne merkantilistler gibi altın veya değerli maden stoklamaktır ne de fizyokratlar gibi topraktır; Adam Smith zenginliğin kaynağı olarak emeği ele almıştır. Adam Smith'e göre servet ve zenginliğin kaynağı verimli bir şekilde kullanılan emektir. Milli gelir artışı, tüm çalışanların verimli bir şekilde ve işbölümü ile çalışmaları ile gerçekleştiğini savunmaktadır.

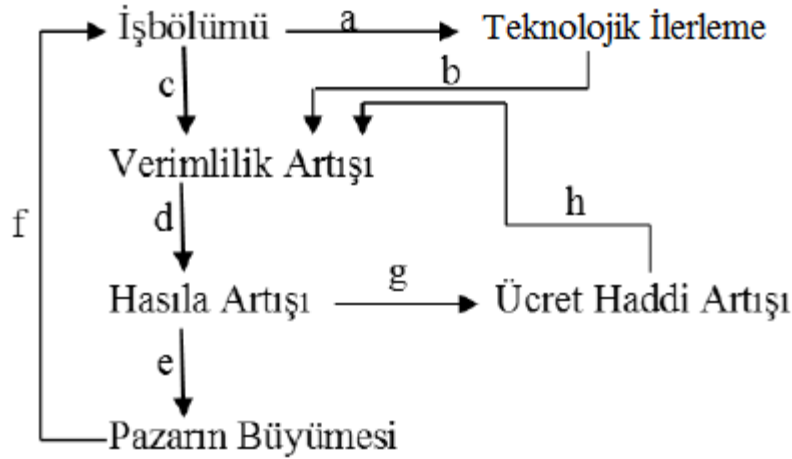
Adam Smith'e göre ekonomik büyüme sermaye birikimi, iş bölümü ve uzmanlaşma ile gerçekleşmektedir. Adam Smith merkantilistlerin aksine devletin piyasa üzerindeki müdahalesini savunmamaktadır. Çünkü piyasalardaki kişisel çıkarlar ön planda tutulduğunda devlet yeterli kalamayacak ve gerekli müdahale görünmez el mekanizması ile toplum çıkarları en üst seviyeye taşınacaktır. Devlet müdahalesini savunmayan Adam Smith'e göre devletin iki ana görevi bulunmaktadır. İlk olarak devlet adalet, savunma ve eğitim ile ilgilenmelidir, ikinci olarak ise özel kesimin yapılması karlı olmayan yatırımlardan yollar, köprüler, limanlar ve su kanalları gibi yatırımları gerçekleştirmelidir (Oğuz, 2017: 57).

Adam Smith'e göre işbölümü ekonomik büyümenin temelini oluşturmaktadır. Aynı sayıda çalışanın işbölümü sayesinde iş miktarında artış görülmektedir. Bunun sebebi olarak üç ayrı sebep öne sürülmektedir. Şu şekilde sıralanmaktadır;

İlk olarak, çalışanların el yatkınlığının gelişmesi ile tamamlayacağı iş miktarında artış görülmektedir. İşbölümü ile her bir çalışanın görevi basit işlemlere indirgenir ve bu sayede el alışkanlığı artarak uzmanlık sağlanacaktır.

İkinci olarak, işbölümünün olmadığı yerde bir işten başka bir işe geçerken kaybedilen zaman toplamda etkisi büyüktür. İşlerin çeşitliliği, kullanılan aletlerin çeşitliliği sebebiyle zaman artacaktır.

Son olarak, işbölümü ve uygun makine kullanımı ile emeğin kullanımı kolaylaşacak ve bu sayede verimliliği artacaktır (Smith, 2006: 9-10-11).

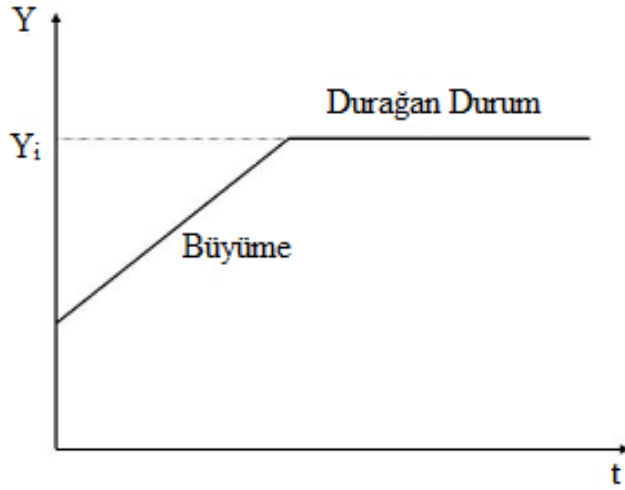
Grafik 2.2: Adam Smith Büyüme Modeli

Kaynak: Ünsal, 2007: 45.

Adam Smith'e göre ekonomik büyümenin gerçekleşmesi işbölümü üzerinden geçtiğini gösteren Grafik 2.2'de (a) oku ile gösterildiği gibi işbölümü teknolojik ilerlemeyi sağlamaktadır. İşbölümünden kaynaklı teknolojik ilerleme ile birlikte verimlilik artışı (b ve c) gerçekleşmektedir. Verimlilik artışı ile birlikte hasıla artışı (d) sağlanmakta buna bağlı olarak gelir artmakta ve ülkenin zenginleşmesini sağlamaktadır. Hasıla artışı ile birlikte pazarda büyüme (e) sağlanacaktır. Pazarda gerçekleşen büyüme ile birlikte işbölümü (f) tekrar başlayacaktır. Adam Smith'e göre ülkenin hasılasındaki artış ücret artışını da sağlayacaktır. Bu da modelde (g) ile gösterilmektedir. Ücret haddi üzerinde gerçekleşen artış, çalışanların çalışma sürelerini ve isteklerini olumlu yönde etkileyecek, bu sayede çalışanların daha verimli (h) çalışmaları ile sonuçlanacaktır.

Adam Smith'e göre, kapital stok veya toprağa oranla nüfusu tam olan ülkede işçiler arasında bir iş için rekabet, ücretler işçi sayısını sabit tutacak seviyeye indirir. İş hacmine oranla kapital stoğu tam olan bir ülkede ise her faaliyetin maliyet ve çapının verdiği imkana uygun miktarda kapital kullanılır. Bununla birlikte, rekabet her ortamda aynı derecede gerçekleşecek ve ortalama kar haddi olası en düşük seviyeye inecektir.

Grafik 2.3: Adam Smith Büyüme Modeli: Büyüme ve Durağanlık

Adam Smith büyümenin sonsuz olmadığını savunmaktadır. A. Smith'e göre kar haddi faiz haddine düştüğü zaman büyümenin doğal sınırı olarak durgunluk dönemine geçilmektedir. Kar haddi faiz haddine düştüğü için safi yatırım olmayacak ve ücretler geçim düzeyinde ve nüfus sabit olacaktır. Ayrıca, toprak tekeli elinde bulunduran toprak sahiplerinin rantı yüksektir, fakat A. Smith'in teorisinde azalan getiri olmadığı için toprak rantının yükselme sebebi, büyüme sürecindeki mamül malların fiyatlarının düşmesinin ve tarımsal ürünlerin fiyatlarının ise artmasının sebebini açıklamakta eksik kalmaktadır (Kazgan, 2000: 95-96).

Adam Smith'in eksik kaldığı noktalarda klasik iktisadi düşüncenin bir diğer öncüsü David Ricardo açıklık getirmektedir.

2.3.1.2. David Ricardo Büyüme Modeli

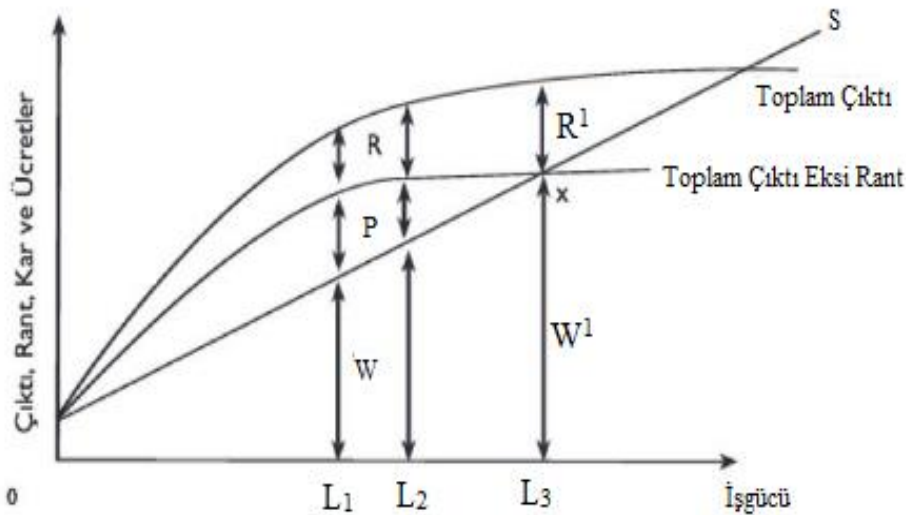
Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" eserinden etkilenen David Ricardo ekonomi ve politika araştırmalarına başlamış ardından "Ekonomi Politığın ve Vergilendirmenin İlkeleri" eserini yayınlamıştır. Ricardo eserinde piyasadaki malların değerini temel almıştır. Ricardo'ya göre malın değeri o mal üzerindeki emek miktarını belirlemektedir. Bu teori de iktisatta "Emek Değer Teorisi" olarak yer almakla birlikte, Karl Marks'ın "Artı Değer" kavramının da temelini oluşturmaktadır.

Ricardo üretim faktörleri arasında milli gelirin dağılımını ve faktör paylarının nasıl belirlendiğini araştırmıştır. Üretim faktörleri arasında milli gelirin dağılımını incelemek için üç farklı gelir grubunu ele almıştır. Bu gruplar;

- i) İşgücü,
- ii) Toprak sahipleri,
- iii) Girişimcidir.

Ricardo, Adam Smith'e benzer şekilde ekonomiyi büyüme ve durgunluk olarak iki süreç yaşanacağını savunmuştur. Bu süreç üretim faktörlerinin uzun dönemde milli gelirden aldıkları paylardaki değişim ile gerçekleşecektir. Adam Smith'in savunduğu gibi, büyüme gerçekleştiği dönemde kar oranları yüksek olacaktır, dolayısıyla sermaye ve tasarruf birikimi de artacaktır. Gerçekleşen yüksek sermaye birikimi üretim artışını destekleyecektir. Buna bağlı olarak üretimdeki artış ile birlikte işgücü talebi de yükselecektir. İşgücü talebindeki bu artış, kısa dönemde asgari düzeyin üzerine çıkan reel ücretler nüfusu da artıracak, bu da talebi artırıp üretimi teşvik edecektir. Bu sayede ekonomi büyümeye devam edecektir (Bilen, 2010: 9-10).

Grafik 2.4: David Ricardo Büyüme Modeli

Kaynak: Kader, 2013: 18.

Grafik 2.4'te yer alan David Ricardo büyüme modeline göre yatay eksenle işgücü, dikey eksenle ise çıktı, rant, kar ve ücretler yer almaktadır. Azalan verimler kanununun geçerli olduğu büyüme modelinde bu kanunu toplam ürün eğrisi temsil etmektedir. Grafikte yer alan OS doğrusu ücret ödemelerini göstermekte, orjine oluşturduğu açı ile reel ücret elde edilmektedir. İşgücü L_1 olduğu durumda W kadar ücret, P kadar kâr ve R kadar rant sağlanacaktır. Modelin işleyişinde de belirtildiği üzere, kârda gerçekleşen artış ile işgücünde artış görülecek ve işgücü L_2 'ye ilerleyecektir. L_2 düzeyinde ücret ve rant artarken kâr azalacaktır. Fakat kârlılık devam ettiği için işgücü artışı devam edecek ve L_3 noktasına ilerleyecektir. İşgücünün L_3 'e ilerlemesi ile birlikte oluşan x noktasında ücret ve rant artsa bile kâr sıfırlanacak dolayısıyla ekonomi büyüme evresinden çıkarak durağanlık evresine geçecektir.

David Ricardo'nun büyüme modeline göre emek ve sermaye için azalan verimler kanunu kullanılırken, Adam Smith'in büyüme modeline göre ise sermaye için azalan verimler kanunu klasik büyüme modelinin temelini oluşturmaktadır. Fakat klasik büyüme teoremi tarıma dayalı ekonomiler için uygun olmakta, günümüz ekonomileri açıklamak için yetersiz kalmaktadır. Yine de bu teoriler ilk sistemli büyüme teorisi olması sebebiyle iktisadi büyüme teorisinin temelini oluşturmaktadır (Güler, 2017: 7).

2.3.2. Keynesyen Büyüme Modeli

Keynes'in 1936 yılında yayınladığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eseri iktisat tarihinin gelişimindeki en değerli eserlerdendir. Keynes'e göre klasik model gerçek dünyanın işleyişini açıklamakta 1929 yılından itibaren yetersiz kalmıştır, bu da Keynes'in Genel Teori'sinin temelini oluşturmuştur. Klasik modelin tam istihdam tahmini, 1929 yılından itibaren sanayileşmiş batı ekonomilerinin büyük bir durgunlukla karşılaşmasına ters düşmüştür. Gerçekleşen bu durum ise iktisatçıların ve politikacıların klasik modele duydukları güvenin azalmasına sebep olmuştur. Bu sebeple iktisatçılar gerçek ekonomiye uygun ve büyük bunalımı açıklayan model üzerine araştırmalar yapmışlardır. Buradan sonuçla, Keynes'in oluşturduğu Genel Teori teorik açıdan büyük bunalımı açıklayabilen en önemli model olmuştur (Ünsal, Makro İktisat , 2007: 32-33).

Keynes, klasik görüşün aksine iktisadi düşünceye önemli bir yenilik getirmiştir. Keynes'e göre ekonomiler genellikle eksik istihdam düzeyinde dengeye

gelmektedir. Keynes, klasik iktisat teorisinin savunduğu işgücünün tamamının üretime katılacağı bir dengenin sık sık gerçekleşecek bir durum olmadığını savunmakla birlikte talebin artması sayesinde ekonomilerin durgunluk döneminden çıkabileceğini ifade etmiştir. Keynes'e göre artan talep ile stoklar azalacak, azalan stoklar yatırımları teşvik edecek, yatırımlarda gerçekleşen artış ile büyüme hızlanacaktır. Bu sayede tam istihdam dengesine doğru bir geçiş olacaktır (Acar, 2002: 78).

Keynes, klasik iktisatçıların aksine, devlet müdahalesini savunmaktadır. Devletin ekonomide yönlendirici bir etkisi olduğunu düşünen Keynes, devlet müdahalesi ile birlikte; talep yönlü ekonomide kaynaklar etkin kullanılır, adil gelir dağılımı ve ekonomik büyüme gerçekleşecek ve bununla birlikte ekonomik istikrar sağlanacaktır.

Ekonomide toplam harcamaları temel alan Keynes, tam istihdamın toplam harcamalar ve talebin yenilenmesi ile ulaşabileceğini savunmuştur. Klasik görüşe göre ekonomi sürekli tam istihdam dengesinde olduğu savunulmaktadır, bu da iradi işsizlik hariç çalışma arzusu olan herkesin iş bulabileceği düşüncesini ortaya koymaktadır. Keynes'e göre ise işsizlik sorununu devlet çözmelidir.

Sonuç olarak, Keynes ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için doğrudan bir model geliştirmemiş, ekonomik büyümenin sınıra ulaşp durağanlık sürecine girdiği durumda ekonominin nasıl tekrar düzeleceği üzerine çalışmalar yapmıştır. Durağanlık sürecinden çıkmak için talebin artması ile birlikte gerçekleşecek gelir artışını önermiştir (Köksal, 2016: 31).

2.3.2.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Roy Harrod ve Evsey Domar keynesyen temel makroekonomik modeli uzun dönemde geliştirmeye yönelik ilk çalışmaları yapmışlardır. Harrod-Domar büyüme modeli büyümeyi teoride ilk kez sistematik olarak ele almıştır. Bu model Post-Keynesyen büyüme modeli olarak da adlandırılmaktadır. Harrod-Domar modelinin büyüme ile ilgili genel amacı Keynes'in statik görüşlerini dinamik açıdan ele almaktadır. Yine bununla birlikte Keynes tarafından göz ardı edilen yatırımların kapasite arttırıcı etkisini modele dahil etmiştir. R. Harrod, tam istihdam dengesini veren büyümenin yollarını eksik istihdam dengesinden yola çıkarak araştırmıştır. E. Domar

ise tam istihdam dengesinin sürdürülebilmesini sağlayan büyüme oranını yine tam istihdam dengesinden yola çıkarak araştırmıştır (Şahin, Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi, 2015: 18).

R. Harrod'a göre bir sistem yalnızca belirli denklemlerin geçerli olduğu veya kolaklık sağlamak için başvurulmamalı, aynı zamanda belirli sorunların çözümünde kullanılmalıdır. Bunun gerçekleşmesi için sistemin dinamik bir düşünceye ihtiyacı olduğunu savunmaktadır. Harrod'a göre statik denklem sistemleri sadece kendi geçerliliği için değil aynı zamanda özel problemler ortaya çıktığı durumlarda ekonomistlerin zihinlerini eğitmeleri için de kurulmaktadır. Buradan yola çıkarak Harrod'un temel amacı Keynesgil düşünceye yalnızca katkı sağlamak değil, dinamik bir boyut kazandırmaktadır (Harrod, 1939: 15).

Harrod-Domar düşünce sisteminin karakteristik ve etkili sonucu ile ekonomi uzun dönemde dahi bıçak sırtı denge noktasında en iyi şekilde dengededir. Dengede en az şekilde kayma için işgücü artış oranı, sermaye hasıla oranı, tasarruf oranı önemli parametrelerin büyüklüklerindendir, aksi takdirde işsizlik büyüyebilir ve enflasyon devam edebilir. Harrod'a göre kritik denge meselesi, doğal büyüme oranı teknolojik değişim eksikliğe, işgücündeki artışa, gerekli büyüme oranı ise hane halkı ve firmaların tasarruf-yatırım alışkanlıklarına bağlıdır (Solow, 1956: 65).

2.3.3. Neo-Klasik Büyüme Modeli

Tıpkı klasik iktisatçılar gibi neoklasik iktisatçılar da serbest dış ticaretin ülkeler için avantajlı olduğunu savunmuştur. Ülkelerin refahının artması ve açıkların önüne geçilip denge mekanizması oluşması için serbest dış ticaretin avantaj sağladığını düşünmektedirler.

Sosyalist ve Marksist düşünürler tarafından kurulan emperyalizm teorisi ve milliyetçi akımlar sayesinde neoklasik düşünürler ülkelerarası serbest dış ticarete “çıkar uyumu” sanısını daha kuvvetli savunmuşlardır. En belirgin örneği olarak, dış ticaret hem her ülkenin yararına olacağı hem de her ülkede aynı üretim girdilerinin fiyatlarını eşitleyebileceği üzerine olan düşünce gösterilmektedir. Bu çıkar uyumu sayesinde neoklasik iktisatçılar emperyalizm teorisinin ortaya koyduğu kapitalist ülkelerin diğerlerini sömürdüğü iddiasına, milliyetçi akımlara ve diğer eleştirilere karşı

çıkışlardır. “Laissez-faire”i savunan neoklasik iktisatçılar, klasik teoriden farklı olarak emek değer teorisi yerine yeni değer kanunları ortaya koymuştur (Kazgan, 2000: 167).

Neoklasik büyüme teorisinin temelinde emek birimi başına sermaye ile emek birimi başına çıktı arasındaki ilişki yer almaktadır. Basitçe, teori insanların sabit bir saat süresi çalıştığı ve hepsinin çalıştığını farz etmektedir. Reel GSMH ve kişi başına gelirin büyümesi kişi başı sermaye stoğunun büyümesine bağlıdır. Kişi başına sermaye stoğunun büyüme oranını ise sermaye stoğu arzı ve talebi belirlemektedir (Parasız, 2008: 131-132).

2.3.3.1. Solow Büyüme Modeli

Robert M. Solow 1956 yılında “İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı” makalesi ile geliştirmiş olduğu Solow modeli neoklasik büyüme modeli olarak da bilinmekte ve neoklasik büyümenin öne çıkan modelidir (Kader, 2013: 21).

Solow’un göre neoklasik büyüme modelinin temel varsayımları şu şekildedir;

- Ölçeğe göre sabit getiri,
- Sermayenin azalan marjinal verimliliği,
- Dışsal olarak belirlenen teknoloji,
- Faktörlerarası ikame imkânı,
- Bağımsız yatırım fonksiyonu.

Neoklasik büyüme modeline göre teknoloji düzeyleri tüm ülkelerde değişmediği ve aynı olduğu varsayımını savunmaktadır. Bu sayede gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler uzun dönem reel büyüme oranları aynı uzun dönem değerine yaklaşacağı ve oranın sıfır olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu teori “yakınlaşma hipotezi” olarak adlandırılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkeleri yakalamaları da “yakalama süreci” adı ile literatürde yer almaktadır. Yakalama süreci, hipoteze göre sermaye getirisinin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelere zengin ülkelerden gerçekleşen sermaye akışını ifade etmektedir. Sonuç olarak uluslararası faiz haddi farklılıkları, sürecin işleyişine dahil olarak sermaye akımını uyarmaktadır. Fakat bir süre sonra gerçekleşen uluslararası sermaye hareketleri ile faiz haddi farklılıkları ortadan kalkacak ve ülkelerin reel büyüme oranlarının sıfıra yaklaşması sonucunda

birbirlerine daha da yaklaşmasına sebep olacaktır. Ülkelerin faktör donanımlarının farklı olması ve sermayenin marjinal verimliliğinin azalması farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arasındaki değişen büyüme oranlarının temel varsayımları olarak gösterilmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 214).

Solow'un büyüme modelini tasarruf, nüfus artışı ve teknolojik gelişme çıktının üzerindeki büyümenin zaman içerisinde etkilerini ortaya koymaktadır. Ayrıca ülkelerin yaşam standartları arasındaki farklılıkların birtakım nedenleri bu model yardımıyla açıklanmaktadır.

Ekonominin en önemli sorunu üretilen çıktının ne kadar tüketilip ve ne kadar tasarruf yapılacağını sorusunun cevabı Solow modeli ile çerçevelenmektedir. Modele göre, ekonomide tasarruf yatırımlara eşit ise gelecek üretim için sahip olan sermayeyi bu tasarruf sağlayacaktır (Parasız, 2008: 143-144).

2.3.4. İçsel Büyüme Modeli

Ülkeler arası gelir farklılıklarını ve uzun vadede büyümeyi açıklamak için sermaye birikiminin yetersiz olduğu ve ekonominin odak noktası olmadığı son yıllarda gözlemlenmiştir. Gelir seviyesini belirleyen değişken sermayeden ziyade emeğin etkin olmasıdır. Emeğin etkinliğinin artması ise bilgi sayesinde gerçekleşmektedir. Teknik açıdan bilgi ilerlemenin en önemli etkeni olmakla birlikte diğer mallarında üretiminde bir girdi işlevi görmektedir. Mal ve hizmet üretilmesinde nasıl üretileceği, neyin ne kadar üretileceği sorularına bilgi aracılığıyla cevap verilmektedir. Bilgi bir girdi olduğu gibi aynı zamanda çıktıdır da çünkü bilginin da üretilmesi gerekmektedir (Parasız, 2008: 175).

Neoklasik büyüme modeli, büyüme sürecinin açıklanmasında önemde bir yere sahiptir. Fakat sürecin açıklanmasında yetersiz kalması ile 1980'li yıllarda içsel büyüme modeli ortaya çıkmıştır. İçsel büyüme modellerinde ölçeğe göre artan getirileri ve teknolojinin içsel bir değişken olduğu vurgulanmıştır. İçsel büyüme modeli literatürde durağan durumda büyüme oranının üzerinde bir büyümenin gerçekleşebileceği ile yer almıştır. İçsel büyümede teknolojinin dışsal olduğu sanısı kabul edilmemiş ve teknolojiyi AR-GE harcamaları ve beşeri sermaye ile içselleştirilmiştir. İçsel büyümenin başlıca kaynakları ile modelleri şu şekildedir (Genç ve Atasoy, 2010: 28);

noktasındadır ve bilgi sermayesi yoktur. Araştırma geliştirme ve gelişmeler ile bilgi sermayesi artacak ve faiz oranı r_1 'e yükselecek, ayrıca getiri oranı hattı R_1 'e yükselecektir. Bilgi sermayesi arzı K_1 'e doğru kayacak ve ekonomi b noktasında dengeye gelecektir. Bilgi sermaye stoğu arttığı için GSMH artacak böylece ekonomi büyüme noktasına geçmiştir.

Büyüme süreci Grafik 2.5 B'de gösterilmektedir. Sonuç olarak bilgi sermayesi getiri oranı ne kadar yükselirse reel faiz oranı da o kadar hızlı olacaktır. Böylece ekonomik büyüme o derece hızlanacaktır (Parasız, 2008:194).

2.3.4.2. Grossman and Helpman (1991)

G. Grossman ve E. Helpman “Global Ekonomide İnovasyon ve Büyüme” adlı kitabı 1991 yılında yayınlamıştır. Bu kitapta “Dinamik Karşılaştırmalı Üstünlük” modeli açıklanmaktadır. Dinamik karşılaştırmalı üstünlük modelinde ticaret yapısı üzerinde durulmuş ve modeldeki ticaret yapısını belirleyen temel faktör, her bir ülke tarafından birbirlerinden farklı olarak gerçekleştirilmiş ürün tasarım sayısıdır. Diğer bir deyişle, uluslararası ticaretin yapısı, ülkelerin gerçekleştirdiği yeni icatların miktarı ve Ar-Ge yatırımların bağlı olarak zamanla değişiklik göstermektedir. Buradan yola çıkarak G. Grossman ve E. Helpman modelde dinamik karşılaştırmalı üstünlükleri dikkate almaktadır. G. Grossman ve E. Helpman’a göre ekonomik büyümenin kaynağında Ar-Ge yer almaktadır. Araştırma geliştirme faaliyetleri sonucunda oluşan yenilik ara malların çeşitliliğini veya kalitesini artırmaktadır.

Grossman ve Helpman’a göre, beşeri sermayenin yüksek olduğu ülkede geleneksel mal üretimine oranla daha fazla Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmakta ve bu sayede ülkede yenilikçi mal üretimi daha fazla üretilmektedir. Sonuç olarak, beşeri sermayenin yüksek olduğu ülkelerin ekonomik faaliyetlerindeki yüksek teknoloji sanayilerin payı, niteliksiz beşeri sermaye açısından zengin olan ülkelere kıyasla oldukça yüksek olacaktır. Bu sebeple beşeri sermaye yönünden zengin ülkelerde ekonomik büyüme biraz daha hızlı gerçekleşmektedir. Reel tüketim artış oranları ve refah düzeyleri aynı olan iki ülkenin büyüme oranları farklılık gösterebilmektedir. Bunun sebebi olarak da her iki ülkenin uluslararası ticaret kanalıyla yenilikçi ürünlere ulaşma olanağı öne sürülmektedir (Türker, 2009: 90).

2.3.4.3. Aghion Howitt (1992) AR-GE Modeli

AR-GE tabanlı bir diğer ekonomik büyüme modeli ise Aghion ve Howitt tarafından geliştirilmiştir. Bu model Schumpeter'in yaratıcı yıkım modelinden ortaya çıkmıştır. Schumpeter'in yaratıcı yıkım süreci kapitalizmin bir gerçeği olarak kabul edilmektedir. Modelde kapitalist sistemin motoru yeni üretim veya nakil metodları, yeni tüketim malları ve yeni piyasalar olarak kabul edilmektedir. Bu sayede sistem sürekli olarak eskiyi yok edecek ve hep yeniyi ortaya çıkacaktır. Bu süreç yaratıcı yıkım sürecidir. Yaratıcı yıkım modelinde iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ürünlerin niteliğindeki sürekli gelişimi sağlayan teknolojik yenilikler, ikincisi ise bu yenilikler için dinamizm sağlayan patent rekabetleridir.

Aghion-Howitt modelinde, Ar-Ge faaliyetlerinden kaynaklı ortaya çıkan yenilikler ve bu yeniliklerin ürün kalitesinin sürekli bir gelişim göstermesi temel alınır. Dikey yenilik şeklindeki kalite geliştirme çabalarının temel özelliği yeniliktir. Diğer bir deyişle, -yaratıcı yıkım sürecinin- yeni bir buluşun eski teknolojiyi veya ürünü eksitmesi olarak açıklanabilir. Ar-Ge faaliyetleri ile birlikte oluşan yenilikler sonucunda gerçekleşen bu yaratıcı yıkım sürecinin iki sonucu vardır. Bunlardan birincisi, güncel ve gelecekteki Ar-Ge faaliyetleri arasında negatif bir ilişki vardır. İkincisi ise güncel Ar-Ge faaliyetleri, gelecekteki Ar-Ge faaliyetleri için pozitif dışsallığa neden olmaktadır (Özer ve Çiftçi, 2008: 224-225).

2.3.4.4. Robert Lucas (1988) Beşeri Sermaye Modeli

1988 yılında yayımlanan “İktisadi Kalkınma Mekanizmaları Üzerine” adlı makalesinde Robert E. Lucas beşerî sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyerek bir içsel büyüme modeli oluşturmuştur. Lucas'ın içsel büyüme modelinde büyümenin kaynağı beşeri sermayedir. Lucas içsel büyüme modeline farklı bir yöntem uygulamıştır. Lucas beşeri sermaye modelini, teknolojik ilerlemeleri ve fiziki sermaye birikimini neoklasik üretim fonksiyonuyla modelleyerek oluşturmuştur (Erdoğan ve Canbay, 2016: 36).

R. Lucas'a göre, ekonomik büyümenin temelinde beşeri sermaye yer almaktadır ve beşeri sermayeye daha çok sahip olan ülkeler daha az olan ülkelere oranla daha fazla bir ekonomik büyümeye sahip olacaktır. Eğitim, beşeri sermayenin en

önemli unsurdur ve eğitim aracılığıyla bilgileri insanlar eğitim süreçlerine aktaracak böylece yeni teknolojilere, çalışma şartlarına daha hızlı uyum sağlayacaktır. Sonuç olarak eğitim üretim aşamasına geçtiğinde üretimde artan getiri gerçekleşecektir (Eser ve Gökmen, 2009: 50).

2.3.4.5. Robert Barro (1990) Kamu Politikası Modeli

Robert Barro'nun modeli ise alt yapı yatırımları üzerine kurulmuştur. Barro'ya göre alt yapı yatırımları sayesinde özel sermaye verimliliği artmakta ve firma için dışsal bir üretim faktörü oluşmaktadır. Firma sermayesi arttığı durumda doğal olarak üretim artacaktır. Üretimin artması ile birlikte alt yapı harcamaları da artacaktır. Üretim artması ile ekonomik büyüme gerçekleşecektir (Parasız, 2008: 195).

2.4. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Ticari açıklık ve büyüme arasındaki ilişkinin açıklanması için ortaya konulan teoriler uluslararası iktisat biliminin doğuşuna kadar dayanmaktadır. Uluslararası ticaret ve refah artışı arasındaki ilişkinin açıklanması için ortaya çıkan geleneksel ticaret teorileri uluslararası ticaretin ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediği veya ne derece etkilediği sorularına yeterli bir şekilde cevap verememiştir. Bu eksikliklerden yola çıkarak oluşturulan içsel büyüme modellerinde ise dış ticaret ve büyüme ilişkisinin açıklanabilmesi için beşeri sermaye ve teknolojik yenilik faktörlerini de modele eklenmiştir (Sadat, 2015: 52-53).

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi ilk olarak Merkantilizm ile başlamıştır. Merkantilizm ile başlayan dış ticaret, küreselleşme ile birlikte zirve yapmış ve ülkeler arasındaki bağımlılık sebebiyle de artış göstermeye devam etmiştir. Ülkeler arasındaki bu bağımlılık başta doğal kaynaklar olmak üzere, teknolojik farklılıklar, nitel ve nicel işgücü farklılıkları, girişimci vasfı, sermaye fazlalığı veya yetersizliği sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Ülkeler arası ekonomik bağımlılığın artması ile birlikte dış ticarete de artış yaşanmaya başlamıştır .

Dış ticaretin başlangıcı kabul edilen merkantilizmde, devletin gücü hazinenin gücü ile bütünleşmiştir. Buradan yola çıkarak oluşturulan devlet anlayışına göre devletin büyümesi hazinenin büyümesi ile birlikte gerçekleşecektir. Günümüzde bu

düşünce farklılaşsa da, dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi daha da fazla artmıştır. Görüş farklılığının oluşmasının temel nedeni dış ticaret ile elde edilen servetin yeniden üretime yönlendirilmesi düşüncesidir. Dış ticaret, finansal güç, pazarlama gücü ve üretim gücü ile birlikte kültürel yapı ile güçlü devlet olgusunun ortaya çıkmasını sağlamıştır (Acar, 2007: 179).

Dış ticareti üzerine bir başka teoride Adam Smith'e aittir. A. Smith'e göre dış ticaretin nedeni ölçek ekonomilerine veya ölçeğe göre artan getirilere dayanmaktadır. Bu yaklaşım Yeni Dış Ticaret Teorisi savunucularından Elhanan Helpman ve Paul Krugman gibi iktisatçıları da önemli derecede etkilemiştir. Buna ek olarak Faktör Donatımı Teorisinin uluslararası ticaret akımlarının dış ticareti açıklamasındaki eksikliklerinden dolayı, ölçek ekonomisi, ürün farklılaştırılması ve eksik rekabete önem veren (Krugman, 1979 ve 1980; Lancaster, 1980; Helpman, 1981) yeni ticaret teorilerinin geliştirilmesine sebep olmuştur (Çakmak, 2006: 34).

Dış ticaret ilişkilerini ve eksikliklerini tek bir kuram ile açıklamak mümkün değildir. Bu noktada faktör oranları kuramı ve yeni ticaret teorileri birbirlerini tamamlar niteliktedir. Yeni dış ticaret kuramları, karşılaştırmalı üstünlükler teorisi üzerine alternatif açıklamalar sunmakta ve teknolojik şartlara ve modern pazar durumlarına uygun hale getirmektedir.

Yeni dış ticaret teorilerine göre, gelişmiş ülkeler ve endüstri-içi arasındaki ticaret büyük bölümünün farklılaştırılan mallarla ve bu malları üreten monopol üreticiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Mikroekonomide monopol-oligopol kriterleri tam rekabetle karşılaştırıldığında eksikliklerine cevap verirken, yeni dış ticaret teorisinde monopolcü rekabet ticareti arttırmak için kullanılmaktadır. Dış ticaretin yapılmadığı durumlarda üreticiler monopolcü konumunu kullanarak düşük kalite yüksek fiyat uygulayabilirler; dış ticaretin yapılması ile birlikte hükümet müdahaleleri sınırlı olsa bile rekabet yoğunlaşmakta ve teknolojik gelişme veya ürün geliştirme oranı hızlanmaktadır (Krugman, 1980: 950).

Özetle, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü ilişki olduğu ve ekonomik büyümenin dış ticaretten etkilendiği kadar dış ticaretin de ekonomik büyümeden etkilendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu etkinin büyüklüğü ve yönü; ülkenin gelişmişlik seviyesi, iç ekonomideki genişlik, ülkelerin coğrafi konumu ve bu konumda

gerçekleşen sürdürülebilir istikrarlı dış ticaret, üretimde kullanılan ara mal ve hammaddelerin tedarik ve ihracındaki kolaylıklar tarafından etkilenmektedir.

2.5.DIŞ TİCARET POLİTİKASI AÇISINDAN SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

Gelişmiş ülkelerin ekonomik ve siyasi geçmişleri göz önünde bulundurulduğunda dönemlere göre değişiklik görülse de birbirine benzer dış ticaret politikaları uyguladıkları görülmektedir. Ancak günümüz gelişmiş ülkeleri geçmişte sömürgecilik faaliyetleri sonucunda hammadde ve enerji kaynaklarına sahip olma konusunda büyük avantajlara sahip olmuşlardır. Sahip oldukları kaynak zenginliği sayesinde dış ticaret politikalarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Fakat, günümüzde geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerle aynı politikaları uygulamalarına rağmen cari açık, dış borç ve katma değeri düşük sektörlerle sahip olmaları ile sonuçlanmıştır. Buradan yola çıkarak, genel anlamda sanayileşme adına uygulanan dış ticaret politikaları ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan biri ihracata odaklı sanayileşme politikası iken, diğeri ithal ikameci sanayileşme politikasıdır (Melemen, 2008: 48).

Dış ticaret açısından sanayileşme yolunda uygulanan ihracata dayalı ve ithal ikameci politikaların birbirlerine zıt ve alternatif olmasıyla birlikte birbirlerini tamamlayan politikalar olduğu da savunulmaktadır.

Statik ve iki sektörlü neo-klasik modelden dolayı sanayileşme sürecinde uygulanan iki politikanın birbirinin alternatifi olduğu düşünülmektedir. Fakat daha dinamik modellerde ise bu iki politika birbirlerinin alternatifi değil, ihracatın özendirilmesi için ithal ikamesi bir ön koşul oluşturmakta ve iki politika birlikte uygulanabilmektedir. Balassa'ya göre dış ticareti özendirmek için devlet müdahalesinin olmadığı ve tarafsız bir sistem iken, Kruger'ın düşüncesine göre ise dışa açık stratejilerle ihracat özendirilmelidir (Subaşat, 2004: 206-207).

İki politika arasında farklılıkların yanı sıra benzerlikler de bulunmaktadır. Her iki politikanın benimsediği temel amaçlar; ödemeler dengesindeki açıkların azaltılması, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi, sanayileşme ve yüksek istihdam düzeyinin sağlanmasıdır. Temel farkı ise; ithal ikameci sanayileşme politikasında bütün süreç

ithalata kapalıdır; ihracata yönelik sanayileşme politikasında ise tüm süreç ihracatın arttırılmasına yönelik ilerlemektedir (Ay, 2007: 15-16).

2.5.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi

İthal ikameci sanayileşme politikası ithalatı yapılan ürünlerin yurt içinde üretilmesine dayanmaktadır. Bu amaçla kullanılan araçlar genellikle yasaklamalar, ithalat kotaları, gümrük tarifeleri ve kur politikalarıdır. İthal ikameci sanayileşme stratejisi genellikle iki aşamalı olarak uygulanmaktadır;

İlk aşamada, tüketim mallarının yurt içi üretim ile karşılanır ve yerel piyasa kapasitesinin sınırlarına gelindiğinde son bulur.

Sonraki aşamada ise ara veya yatırım malları ya yurt içinde üretilecek ya da dış piyasalara açılacaktır. Fakat ara mal ve yatırım mallarının yurt içinde üretilmesi girdi maliyetlerinin yüksek olması sebebiyle sektörlerin ihracata açılmaları zorlaşacaktır. Ticari malların ihracatında hız kazanılması ihracat teşvikleri ve teşvik sistemlerinin istikrarlı olması ve uygun döviz kuru politikasının sağlanmasıyla mümkündür (Balassa, 1986: 169).

İthal ikameci sanayileşme stratejisi özellikle gelişmekte olan ülkelerde 1950’li yıllar ile birlikte gelişmiş ülkelerin refah düzeylerine erişmek için önemli bir strateji olarak görülmüştür. Salvatore’e göre ithal ikameci sanayileşme stratejisinin üç önemli avantajı vardır (Salvatore, 2004);

1. Endüstriyel ürünler için var olan pazar, ithal ikameci yeni endüstrilerin kurulması durumundaki riskleri ortadan kaldırmaktadır.
2. Gelişmiş ülkeleri tarife indirimi yaptırmak yerine gelişmekte olan ülkeler kendi piyasalarını ithal ikameci politika uygulayarak dış rekabete karşı korumaktadır.
3. Yabancı firmalar gelişmekte olan ülkelerin tarife duvarlarını geçmek için o ülkelerde yeni üretim yerleri kurmak zorunda kalmaktadırlar.

İthal ikame stratejisinin temel amaçları şu şekilde sıralanabilir;

- Döviz tasarrufu sağlama,
- Ticaret hadlerinin ülkenin çıkarları dışında gelişmesini engelleme,
- Yeni istihdam alanları yaratma,

- İç piyasada üretimin geliştirilmesi,
- İç piyasada sanayileşmenin güçlenmesi.

Fakat ithal ikame stratejisinin temel hedefi, ülkenin kendine yeteceği kadar üretim gerçekleştirmesine dayalı büyüebilmek ve ardından dışa açılabilirdir. Bu hedefleri doğrultusunda ithal ikame sanayileşme stratejisine yönelik üç temel eleştiri bulunmaktadır. Bunlar (Egeli, 2001: 152-153);

- Kaynakların İrrasyonel Kullanımı: İthal ikame stratejisinde kaynak kullanımı karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayalı değildir. Uluslararası rekabette uzak durmaya çalışan sanayi ülkelerinde üretim daha yüksek maliyetlerde gerçekleştirecek ve bu durum kaynak israflarına sebep olacaktır.
- Dışa Bağımlılık: İthal ikame stratejisiyle, ihtiyaç duyulan malların ithal edilmesi yerine yurt içi üretimini gerçekleştirilmesi hedeflenirken, ulusal ekonominin dışa bağımlılığında artış gözlemlenmektedir. Bunun sebebi olarak iç endüstride üretilmesi planlanan malların girdi ithalatında artış meydana gelmesi gösterilmektedir.
- Çarpık Sanayileşme: İthal ikameci stratejisi ile ithalatı kısıtlamak için aşırı değerli kur politikası uygulanmaktadır. Bu sayede ihracatçı sektörler bir bakıma cezalandırılmış olmaktadır.

İthal ikame stratejisinin olumsuz yönleri ve küreselleşmenin artmasıyla birlikte eleştiriler de artmakta ve günümüzde bir çok ülke dışa açık politikalar izlemektedir.

2.5.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi

İhracata dayalı sanayileşme stratejisinde ihracat büyüme kaynağı olarak görülmekte ve sanayi ürünleri ihracatında uzmanlaşmayı amaç edinilmektedir (Çelebi, 1991: 33).

İhracata dayalı sanayileşme stratejisi ile birlikte geleneksel serbest ticaret teorisi temelinde karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre üstün olduğu sektörlerde üretim yaparak, bir takım destekler sonucunda ihracatın artırılması ve bu yolla sanayileşmesi temel amaçtır. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin ekonomi üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Bunlar;

- Kaynaklar verimli bir şekilde kullanılması,
- Emek faktörü yüksek olan ülkelerdeki istihdamın yükselmesi,
- Dış ticaretin liberal hale gelmesi ile birlikte kapasite kullanımının yükselmesi,
- Ölçek ekonomilerinden faydalanılması ve ölçek genişlemesi,
- İhracatın özendirilip firmaların dışa açılmasının sağlanması,
- Dışa açılma ile rekabetin artmasıyla üretimde verimliliğin artması,
- Yeni teknolojilerin kullanılması,

olarak sıralanabilir. İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin bir çok olumlu yönünün bulunmasına ek olarak uygulamanın zorlukları da vardır. Bu stratejisinin uygulanması için özellikle ihracata yönelik sanayilere yeterli teşvik sağlanmalıdır. Bir diğer önemli faktör ise ihracatçılar teşvik edilmeli ve daha istikrarlı bir döviz kuru politikası uygulanmalıdır (Egeli, 2001: 153).

Sanayileşme amacı güden ülkeler ithal ikameci veya ihracata yönelik sanayileşme stratejilerinden hangisini benimserlerse benimsesinler, ikisinde de devlet desteği zorunlu bir konumda olacaktır.

Devletin ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde önemli görevlerinden biri özel girişimcilerin pazarlama ve yatırım faaliyetlerini gerçekleştirmelerini desteklemektir. Bu noktada devletin iki ana işlevi bulunmaktadır. Bunlar (Ongun, 2009: 64);

- Sanayi için gereken fiziki altyapıyı kurmak,
- Nitelikli işgücü yetiştirmek

Ülkeler arasında serbest ticaretin benimsenmesi ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin en önemli unsurlarından biridir. Bu durum tartışma konusu olsa da, ihracata yönelik sanayileşme stratejisini savunanlar için vazgeçilmez bir unsurdur. Serbest ticaretin gerçekleşmesiyle birlikte ülkeler uluslararası rekabete açılacak ve korumacılık sebebiyle meydana gelen piyasa aksaklıkları ve verimsizliklerinden kurtulacaklardır. Bu sayede yatırım ve üretim kararları daha doğru bir temele kurulacaktır (Krueger, 1997: 4).

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin avantajlarının yanı sıra dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Çelebi, 1991: 34);

Avantajları,

- Gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı iç pazar sorunu ortadan kalkar,
- İktisadi faaliyetlerin etkinliği artar ve teşvik edilir,
- İmalat sanayi ürünlerinin ihrac edilmesi yalnızca iç pazarın büyümesine bağlı değildir.

Dezavantajları ise;

- Gelişmiş ülkelerin etkin ve gelişmiş rekabetçi yapılarının yanında gelişmekte olan ülkelerin ihracatçı sanayiler kurmaları oldukça zordur,
- İlk aşamada gelişmekte olan ülkeler için karşılaştırmalı üstünlüğü sağlayabilen basit emek-yoğun mallar için gelişmiş ülkeler oldukça yüksek ve etkin koruma mekanizması oluşturmaktadır.

Salvatore'a göre ihracata yönelik strateji uygulanmadan önce tüm hususlar dikkatle değerlendirilmeli ardından özellikle dezavantajları kısa sürede ortadan kaldıracak politikaların geliştirilmesi gereklidir.

İthal ikame stratejisi ile ihracata dayalı strateji arasında tercih yapmak oldukça zor bir durumdur. Çünkü tercih edilen strateji ile birlikte kaynakların yönü de belirlenmiş olur. Gümrük engellerinin çoğaltıldığı malların üretildiği sektörler kaynakları cezbetmektedir. Bu da diğer sektörlerden kaynakların çekilmesine yol açmaktadır. İhracata dayalı stratejinin uygulanması durumunda kaynaklar teşvik alan sektörlerle yönelecektir. Bir takım engeller aracılığıyla korunan sektör ürünlerin sübvansiyon ile ihracatının yapılmasında ise, rant aktarımı gerçekleşecektir. Bu durumda ise maliyet avantajı ortadan kalkacaktır. İthal ikameci stratejide ise ithalata ikame olan sektörler teşvik edildiği için kaynaklar ihracat endüstrilerinden bu alana yönelecek ve sonuç olarak ihracatın azalmasına sebep olacaktır (Ertürk, 2001: 154).

2.6. TEORİK AÇIDAN DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi çalışmanın bu bölümünde çeşitli iktisatçılar ve akımları açısından teorik olarak incelenecektir. Bu konudaki literatür taramasına ise ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisinin analiz edileceği uygulama bölümünde daha iyi değerlendirebilmek adına alt yapı olarak yer verilecektir.

Dış ticaret ile ekonomik büyümenin ilişkisi Adam Smith'e kadar uzanmaktadır. İktisadın babası ve Klasik okulun kurucusu olarak bilinen Adam Smith'in ve 18.yüzyılın ortalarından 19.yüzyılı ortalarına kadar egemenliğini sürdüren serbest ticaretin faydalarını açıkladığı mutlak üstünlük teorisi; dış ticaretin yapı taşı olanı oluşturan David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisi dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açıklanmasında yararlanılan temel teorilerdir.

Adam Smith tek bir firmadan yola çıkarak örnek verdiği toplu iğne üretiminden yola çıkarak işbölümünün gerçekleştirilmesiyle uzmanlaşmaya ve verimlilikte meydana gelecek artış ile birlikte üretim artışlarının da sağlayacağını ortaya koymuştur. Fakat Adam Smith'e göre işbölümü çok daha büyük piyasalar ile gerçekleşecektir. Bunun sonucunda Adam Smith'e göre her ülke uzman olduğu ürünleri üretmesi gerekmektedir. Bu sayede ülkeler arasında işbölümü gerçekleşecek ve dış ticaret her ülke açısından daha fayda sağlayacaktır.

Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisine eleştiri niteliği taşıyan David Ricardo emek verimliliğini temel alarak karşılaştırmalı üstünlük teorisini geliştirerek ülkelerin mutlak olarak avantajlı olmasalar dahi dış ticaret yapabileceklerini öne sürmüştür.

Karşılaştırmalı üstünlük teorisinin emek verimlilikleri farklılığını yeterli olarak açıklayamadığı düşünülen Heckscher ve Ohlin faktör donatımı teorisini geliştirmiştir. İki ülke, iki üretim faktörü (sermaye ve emek) ve iki mal varsayımı altında $2 \times 2 \times 2$ şekilde modellenerek, ülkeler faktör donatımı; mallar ise faktör yoğunlukları bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Buna ek olarak modelde yer alan malların üretim teknolojilerinin ve talep koşullarının değişiklik göstermediği ve üretimde ölçeğe göre sabit getiri yasasının olduğu varsayılmaktadır (Seyidoğlu, 1999, s. 64). Bu varsayımlar doğrultusunda her ülke, çok miktarda sahip olduğu faktörü yoğun olarak kullandığı malları ihraç edecek; daha az sahip olduğu faktörü içeren malları da ithal edecektir. Heckscher – Ohlin modeline göre iki ülke sahip oldukları faktör yoğunluklarına göre uzmanlaşmaya gitmesi ile refah kazançları artacak ve büyüme gerçekleşecektir.

Uluslararası ticaretin temel nedenini oluşturan faktör fiyatları arasındaki farklılıklar, ticaretin artması ile birlikte ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarının ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu durum Samuelson'un ortaya koyduğu faktör fiyatları eşitliği

teorimiyle incelenmektedir. Heckscher – Ohlin – Samuelson modeline göre kaynakların sektörler arasında tekrar dağıtılması durumunda uluslararası ticarete daha yüksek bir pareto optimalitesine ulaşılabilecektir. Faktör donatımı emek-yoğun temelli gelişmekte olan ülkede ithalat sektörü ihracat sektöründen daha çok sermaye yoğun olduğu için üretim sürecindeki değişme emeğin toplam talebini ve ayrıca ücretleri artırarak sermayenin fiyatını düşürecektir. Bu durumda gelir dağılımını değiştiren başka bir denge noktası oluşacaktır. Heckscher – Ohlin – Samuelson modeline göre, dış ticaretin serbestleşmesi ile, gelişmekte olan ülkelere büyüme ve reel ücretlerde artış görülmektedir (Jayme, 2001: 9).

Dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen bir diğer hipotez ise Bhagwati'nin neo-klasik model olan yoksullaştıran büyüme hipotezidir. Yoksullaştıran büyüme hipotezine göre, ekonomik büyüme sonrasında refahta görülen artışa ek olarak ticaret hadlerinde meydana gelen bozulmalar, tüketimi olumsuz etkilemekte ve refah düzeyini yeniden azaltmaktadır (Jayme, 2001: 12).

Post keynesyen savunucularından Harrod, Domar ve Kaldor'a göre uzun dönem ekonomik, büyüme dış ticaret çarpanı ve yatırımların önemi ile gerçekleşmektedir. Post Keynesyen model, yalnızca ihracata dayalı bir model olarak değerlendirilmesine rağmen ithalatın gelir esnekliği de bu teorinin merkezinde yer almaktadır. İthalatın gelir esnekliğinin yüksek olmasıyla, ödemeler dengesi kısıtları olmadan gelir artışlarına engel olabilmektedir. Böyle bir durumda ihracata dayalı strateji başarısız olabilmektedir (Değer, 2007: 38).

Ticari açıklık ve ekonomik büyümeyi inceleyen bir diğer büyüme modeli ise içsel büyüme modelleridir. İçsel büyüme modellerine piyasa genişliği, teknolojik gelişme, beşeri sermaye, AR-GE, bilgi gibi faktörler yer almaktadır. İçsel büyüme modeline göre dış ticarete katılan ülkenin üreticilerinin piyasa büyüklüğüne bağlı olarak ölçek ekonomilerinden fayda sağlayacakları gibi daha büyük bilgi ve beşeri sermaye havuzunun içinde bulunmalarından da bir takım avantajlar sağlayacaklardır. Dış ticaret yapan firmalar etkin bir rekabet ortamı içine dahil olacakları için sürekli olarak yenilik sağlamaya çalışacak, bu sayede verimlilik ve karlılıklarında artış sağlayacaktır (Demir, Kutlar ve Üzümcü, 2005: 181).

Dış ticaretin serbestleşmesi içsel büyüme modeline göre üç etkiye sebep olmaktadır (Acar Y. , 2002: 129-130);

1. Fazlalık Etkisi: Ticaretin serbestleşmesi ve bilgi akışı ile birlikte fazlalık etkisi ortaya çıkmaktadır. Bu sayede, yeni bir ürünün üretilmesi için birçok ülkede kaynak kullanımına gerek kalmamaktadır.
2. Teknoloji etkisi: Bu etki AR-GE ve mal ile ilgilidir. Dış ticaretin serbestleşmesi ile birlikte üreticilerin yabancı teknolojilere ulaşmasının yanı sıra araştırmacılar da yabancı birgilere ulaşabilmektedir. Bunun sonucunda verimlilik artmakta ve bu da büyüme hızının artmasını sağlamaktadır.
3. Dağılım Etkisi: Dış ticaret ile birlikte bazı yapıların değişmesi sonucu ortaya dağılım etkisi çıkmaktadır. Nitelikli elemanların mal ve hizmet üretimi ile AR-GE çalışmaları arasındaki dağılımın gelişmesi ile birlikte baştan şekillenmeye başlamaktadır.

Dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamada kullanılan geleneksel modellerin yanı sıra 1980’li yıllarda Yeni İçsel Büyüme Teorileri ortaya çıkmıştır. Bu akımın savunucularından olan Grossman ve Helpman’a göre, ekonomik büyümenin uzun dönemde gerçekleşmesini sağlayan dört mekanizma bulunmaktadır. Bunlar (Güarak, 2006: 143-149);

1. Uluslararası ticaret; teknik enformasyon transferine yol açar,
2. Uluslararası rekabet; firmaları farklı ve yeni teknolojiler ve fikirler bulmaya zorlar,
3. Uluslararası entegrasyon; piyasaların genişlemesini sağlar ve rekabeti artırır,
4. Farklı yapılara sahip olan ülkeler arası dış ticaret sonucunda kaynaklar yeniden dağılmaya başlar.

Bu dört mekanizma sonucunda artan rekabet ve entegrasyon sonucunda teknolojik yeniliklerin artmasıyla birlikte uzun dönemde büyüme gerçekleşir.

Dışa açıklık durumu yeni içsel büyüme modellerine göre ekonomik büyüme oranını üç şekilde etkilemektedir. Bunlar (Ateş, 1998: 205);

1. Ülkeler arası mal ve yatırım akışı ile bilgi de ülkeler arası düzeyde artacaktır. Bilginin yayılması ile birlikte pozitif dışsallık yaşanacak ve ekonominin üretim kapasitesi artacaktır.
2. Karşılıklı ticaret yapan ülkeler bazı sektörlerde uzmanlaşacak ve bunun sonucunda büyüme oranları olumlu etkilenecektir. Eğer bir ülke ticaret sonucunda beşeri sermayenin düşük olduğu alanda uzmanlaştığı takdirde ülke ekonomisinin beşeri sermaye stoğu da yavaş bir şekilde büyüyecektir. Sonuç olarak üretimde uluslararası uzmanlaşma bu ülkeye zarar verecektir.
3. Uluslararası ticaretin meydana getireceği ölçek ekonomileri sonucunda büyüme oranları da etkilenmektedir. Birleşme ile serbest iç piyasa oluşturan veya geniş yurtiçi piyasaya sahip olan ülkeler için ölçek ekonomilerinin oluşması mümkündür. Bunun sonucunda, dış ticaret sayesinde teknolojik bilgi edinilmesi ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Dış ticaret, diğer bir ifade ile büyümenin bir kaynağı olarak değerlendirilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİCARİ AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: PANEL VERİ ANALİZİ

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi bilimsel çalışmalara sıklıkla konu olmaktadır. Fakat buna rağmen iktisatçılar arasında dışa açıklık ile ekonomik büyüme etkileşimi üzerine bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bu araştırmanın baskın tarafı bilim dünyasına sıklıkla konu olan bu iki değişkenin birbirileri arasındaki etkileşimi incelenirken bir çok ülke baz alınmıştır.

Ticari açıklık ve büyüme etkileşimini inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmanın analiz ve sonuç kısmına katkıda bulunabilmesi için literatürde yer alan çalışmalar bu bölümde kısaca değerlendirilecektir.

Levine ve Renelt (1992) ticari açıklık ve büyüme arasındaki etkileşimi inceleyebilmek için 1960-1989 dönemleri arasında 119 ülke üzerine regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ticari açıklığın büyümeyi olumlu yönde etkilediğine dair kanıtlara ulaşılmıştır.

Ghatak, Milner ve Utkulu (1995) tarafından ticari açıklık üzerine yapılan çalışmada Eşbütünleşme Testi uygulanmış ve Türkiye’de ticari serbestleşmenin kişi başına düşen milli gelir ile güçlü uzun dönem ilişkisi bulunmuştur.

Harrison (1996) yılında dışa açılma ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşimi ölçmek için yaptığı çalışmada panel veri analizi uygulamış; dışa açıklık ve büyüme arasında bir etkileşim olsa da bu etkilerin zayıf olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Anoruo ve Ahmad tarafından 2000 yılında 5 ülke için yapılan çalışmada; 1960-1997 dönemi Eşbütünleşme Yöntemi ile ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi test edilmiş ve analiz sonucunda tüm ülkelerin eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

Easterly, Islam ve Sliglitz (2000) tarafından finansal ve ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşim araştırılmıştır. Panel veri uygulanan analiz sonucunda finansal dışa açıklığın büyümeyi olumsuz yönde; fakat ticari açıklığın olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Dar ve Amirkhalkhali (2003) tarafından ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimin ölçülebilmesi için yapılan çalışmada 19 OECD ülkesi ve 1971-1999 dönemleri üzerine çalışılmıştır. Panel veri analizinin uygulandığı bu çalışmada, ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülkeden ülkeye göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Utkulu ve Özdemir (2005) Türkiye 1990'lı yılların baz alındığı çalışmasında ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi ele alınmış ve bunun için Nedensellik Analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ise ticari açıklığın hem uzun hem kısa dönemde ekonomik büyüme için büyük önem taşıdığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Sarkar(2007) tarafından yapılan 51 ülke ve 1981-2002 döneminin baz alındığı çalışmada ticaretin GSYH içindeki payı değerlendirilerek; zengin ülkelerde ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir.

Yapraklı (2007) tarafından Türkiye'nin ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği çalışmada, 1990-2006 yılları için eşbütünleşme ve nedensellik analizi uygulanmış; bunun sonucunda ticari açıklığın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği; finansal açıklığın ise uzun dönemde büyümeyi olumsuz yönde etkilediği bulgularına ulaşılmıştır.

Kök, İspir ve Arı tarafından 2010 yılında yapılan çalışmada 51 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 1971-2002 yıllarına ait ticari açıklık üzerine yapılan panel eşbütünleşme analizi sonucunda, ticari açıklığın gelişmiş ülkelerde üretimi arttırdığı için büyümeyi gerçekleştirdiği; fakat az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise kaynak transferine yol açacağı için büyüme üzerinde olumlu etkileri olmadığı bulgularına ulaşılmıştır.

Gries ve Redlin (2012) 158 ülke ve 1970-2009 dönemleri için ülkelerin dışa açıklığı ve ekonomik büyüme ilişkisini Panel Nedensellik Analizi ile incelemiştir. Analiz sonucuna ülkelerin uyguladıkları dış ticaret politikalarından kaynaklı farklı sonuçlara ulaşılsa da genel olarak ticari açıklığın gerçekleştiği ülkelerde ekonomik büyümenin arttığı görülmüştür.

Fullerton, Kabaie ve Boehmer tarafından 2013 yılında Meksika için ticari açıklık ve büyüme üzerine yapılan çalışmada 1963-2007 dönemi için ekonomik

büyüme, ithalat ve ihracat için Nedensellik Analizi uygulanmış; Meksika'nın büyüme performansı açısından ithalatın ihracattan daha belirleyici bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ticari açıklık ve ekonomik büyümenin incelendiği çalışmalarda genel olarak ticari açıklıktan ekonomik büyümeye doğru olumlu bir nedensellik ilişkisine rastlanmaktadır.

3.2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analizi için iki ayrı model aracılığıyla incelenmektedir. Kurulan panel veri modelinde Model 1'de ticari açıklığı temsil edebilmesi için ithalat, ihracat değişkenleri ve ekonomik büyümeyi temsil edebilmesi için de gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) değişkeni; Model 2'de de GSYH, ihracat ithalat arasındaki fark ile analiz edilmektedir. Çalışmada kullanılan veri seti OECD'den sağlanmıştır. 1995-2017 yıllarını kapsayan bu çalışmanın 1995 yılından başlamasının temel sebebi Dünya Ticaret Örgütü'nün bu tarihte kurulması ve bununla birlikte dış ticarete yeni gelişmeler yaşanmasıdır. DTÖ'ye üye ve dünyada en gelişmiş ülkelerinin başında gelen Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, Amerika'ya ait ithalat, ihracat, (ihracat–ithalat) ve GSYH değerlerinin 1995-2017 arası değerleri panel eşbütünleşme yöntemi ve nedensellik yöntemi ile analiz edilmiştir.

Panel eşbütünleşme analizinin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle panel veriye ait analizlerin yapılması gerekmektedir. Bu noktada öncelikle yatay kesit bağımlılığının testi yapılacaktır; yatay kesit bağımlılığında kullanılacak uygun testi bulabilmek için veri setinin sabit etkiler veya tesadüfi etkiler olduğuna dair incelemeler yapılacaktır. Yapılan yatay kesit bağımlılığı analizi sonucunda bağımlılık bulunmadığı takdirde birinci nesil birim kök testi; bulunduğu takdirde ise ikinci nesil birim kök testi uygulanmaktadır. Birim kök testleri sonucunda durağan olmayan değişkenler fark alma yardımıyla durağanlaştırılacak ardından eşbütünleşme analizi yapılarak ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin var olup olmadığına dair yorumlara yer verilecektir.

3.2.1. Panel Veri Analizi

Değişkenlere ait verilerin toplanması ekonometrik araştırmanın en önemli aşamalarından bir tanesidir. Ayrıca ekonometrik tahminlerin güvenilirliğini ve tutarlılığını sağlamak amacıyla güvenilir kaynakların kullanılması ve doğru veri elde edilmesi, bununla birlikte kullanılacak modele de uygun olacak şekilde veri toplanması gerekmektedir. Buradan yola çıkarak üç çeşit veri türü bulunmaktadır. Bunlar (Tatoğlu, 2016: 1);

- Yatay kesit,
- Zaman serisi,
- Panel veridir.

Yatay kesit veya zaman serisinin yetersiz geldiği durumlarda kullanılmasının yanı sıra panel veri çalışmalarının temel üç amacı bulunmaktadır (Uçar, 2013: 3-4):

- Yatay kesitteki her değişkenin zaman içerisindeki değişimini incelemek,
- Değişkenlerin ayrı bir şekilde ve birlikte gösterdikleri değişimini diğer değişkenler yardımıyla açıklamak,
- Her bir değişkenin açıklayıcı değişkene yardımıyla tahminini yapmaktır.

3.2.2. Panel Veri Avantajları ve Dezavantajları

Ekonometrik araştırmalarda sıklıkla kullanılan panel verinin yatay kesit ve zaman serisine oranla avantajları ve dezavantajları vardır. Panel veriler yatay kesit ve zaman serilerinin eş zamanlı olarak kullanılmasını sağladığı için araştırmalarda sıklıkla başvurulmaktadır. Panel veriye ait avantajları Hsiao (2003) ve Klevmarken (1989) temel olarak şu şekilde listelemiştir (Baltagi, 2005: 4-7);

- Panel veri ile bireysel heterojenlik kontrol edilebilmektedir. Panel veri ülkeler, firmalar, bireyler gibi birimlerde heterojenliği önermektedir. Yatay kesit verileri ve zaman serisi heterojenliği kontrol altına alamadığı için sapmalı sonuçla elde etme riski yüksektir. Panel veri tahmin yöntemleri ile daha güvenilir sonuçlar elde edilebilmektedir.
- Panel veri daha fazla açıklayıcı veri ve değişken içermektedir, bununla birlikte değişkenler arasında daha az doğrusallık gerçekleşmektedir, serbestlik

derecesinin fazla olmasıyla daha etkili sonuçlar vermektedir. Buna ek olarak, daha fazla açıklayıcı veri ile daha gerçekçi parametre tahminleri elde edilmektedir. Zaman serilerinde çoklu doğrusal bağlantı ve serbestlik derecesinin az olması durumu ile karşılaşılmaktadır. Panel veri ile birlikte serbestlik derecesi artmaktadır, bu sayede daha az çoklu doğrusal bağlantı sorunu ortaya çıkmaktadır ve daha güvenilir model sonuçlarına ulaşılmaktadır.

- Panel veri uyum dinamiği konularda daha iyi sonuçlar vermektedir. Yatay kesit veride ise bu konulardaki değişimler nispeten gizlenmektedir. İşsizlik, iş hacmi, gelir değişikliği gibi konularda panel veri daha iyi sonuçlar vermektedir.
- Panel veri, etkinin ölçülmesi ve tanımlanması için daha etkilidir.
- Panel veri modelleri yatay kesit veya zaman serisi modellerine oranla daha karmaşık modellerin kurulması ve test edilmesi avantajını sağlamaktadır. Ayrıca zaman serisine kıyasla panel veride dağıtılmış gecikme modelinde daha az sınırlandırmaya maruz kalmaktadır (Tatoğlu, 2016: 11).

Panel veriye ait verilen avantajların yanı sıra dezavantajları ve kısıtlamaları da bulunmaktadır. İlgili dezavantajlar ise Baltagi'ye göre şu şekilde sıralanmaktadır (Baltagi, 2005: 7-8);

- Panel anketi düzenlenirken ortaya çıkan potansiyel veri toplama ve tasarım sorunları ile birlikte bilgi toplama ve veri yönetiminde de yaygın olarak sorunlara rastlanmaktadır. Ankete katılan birimlerin sorulara eksik veya yanlış cevap vermesi, cevapsız bırakması ayrıca anketörden kaynaklı hataları da içermektedir.
- Belirsiz sorunlardan kaynaklanan yanlışlıklar, kasıtlı olarak yanlış cevap verme, örneklem seçiminin uygun olmaması gibi sorunlardan ölçüm hatalarından sapmalar meydana gelmektedir.

Taraflı seçim, cevaplamama ve aşınmadan oluşan seçicilikten kaynaklanan problemler;

- Taraflı Seçim: İnsanlar tarafından beklenen ücretin teklif edilen ücretten daha yüksek olduğu için bireyler tarafından çalışılmanın tercih edilmemesi durumudur. Bu tür durumlarda bireylerin ücretlerine değil, kişilik yapılarına

önem verilmektedir. Bireylerin ücret bilgilerinin eksik olduğu için örneklem sansürlenmiştir.

- Cevaplama: Panelin başlangıcında bireylerin cevap vermemesi durumudur. Cevaplamamadan kaynaklı kayıp veriler sebebiyle etkinliğin azalmasının yanı sıra nüfus parametreleri için ciddi tanımlama problemlerine sebep olabilmektedir.
- Aşınma: Yatay kesit çalışmalarında da cevaplamama sorunu ile birlikte ortaya çıkarken, panel veriler için daha ciddi sorun olur. Örnekleme katılan katılımcıların taşınması, ölmesi veya cevap alma maliyetlerinin yüksek olması aşınmaya yol açmaktadır.
- Her bir değişken için gözlem birimi fazla olmasına rağmen zaman serisi boyutunun kısa olması problemine panel veride genellikle karşılaşılmaktadır. Paneldeki zaman boyutunu arttırmak için aşınma olasılığı artacaktır ve bu sebepten kısıtlı olan bağımlı değişkenli panel veri modelleri için hesaplama zorluğunu artıracaktır.
- Ülkeler arasında var olan yatay kesit bağımlılığının hesaba katmadığı takdirde bölgelerin ve ülkelerin uzun zaman serisi ile incelenen panelleri hatalı sonuçlar vermektedir. Bu yüzden yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmalıdır. Panel birim kök testleri ile yatay kesit bağımlılığı test edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda birinci nesil panel birim kök testleri uygulanırken yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda ikinci nesil birim kök testleri uygulanmaktadır.

3.2.3. Panel Veri Modelleri

Yatay kesit ve zaman serisi verisinin birleşmesiyle oluşan panel veri analizi genellikle yatay kesit birim sayısının (N) zaman boyutundan (T) fazla olduğu durumlarda kullanılmaktadır.

Panel veri modeli genel olarak şu şekildedir;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} X_{it} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N \text{ birimler} ; t = 1, \dots, T \text{ zaman}$$

Y : Bağımlı değişken,

α : Sabit parametre

X_k : Bağımsız değişken

β : Eğim parametreleri

u : Hata terimidir.

Değişkenlerin, parametrelerin ve hata teriminin i ve t alt indise sabit olması duruma panel veriye ait olduğunu göstermektedir. (Tatoğlu, 2016: 4)

Panel veri modelleri, parametrelerin birim veya zamana bağlı olarak değer alması durumunda şu şekilde açıklanabilirler; (Tatoğlu, 2016: 37-38)

1. Sabit ve eğim parametrelerinin birimlere ve zamana göre sabit olduğu model;

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i: 1, \dots, N ; t: 1, \dots, T$$

Bu modeller Klasik Model olarak adlandırılmaktadır.

2. Sabit parametrenin birimlere göre değişken, eğim parametresinin sabit olduğu model;

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i: 1, \dots, N ; t: 1, \dots, T$$

Sabit parametrenin birimlere göre değişken olduğu modeller Birim Etkiler Modeli olarak adlandırılmaktadır.

3. Sabit parametrenin ise hem birimlere hem zaman göre değişken, eğim parametresinin sabit, olduğu model;

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i: 1, \dots, N ; t: 1, \dots, T$$

Bu modellere Birim ve Zaman Etkileri Modeli olarak adlandırılmaktadır.

4. Tüm parametrelerin zamana göre sabit, birimlere göre değişken olduğu model;

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \sum_{k=1}^K \beta_{ki} X_{kit} + u_{it} \quad i: 1, \dots, N ; t: 1, \dots, T$$

5. Tüm parametrelerin birimlere ve zamana göre değişken olduğu model;

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad i: 1, \dots, N ; t: 1, \dots, T$$

Panel verilerde her bir birimde gözlenemeyen birim etkileri ortaya çıkabilmektedir. Bu etkilere dayalı olarak iki temel panel veri model bulunmaktadır. Bunlar; tesadüfi etkiler ve sabit etkiler modelleridir.

3.2.3.1. Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effect Model – FEM)

Sabit parametrenin zamana, birime veya hem zamana hem de birime göre değişim gösterdiği durumlarda sabit etkili modeller kullanılmaktadır. Diğer bir ifade ile birimler arası farklılıkların sabit olduğu durumda kullanılmaktadır. İlgili etki tahmin sonuçları içinde sabit parametre ile açıklanmaktadır.

Sabit etkiler modelinin bir diğer varsayımı ise modelde gözlenemeyen birim etkilerinin modelde kullanılan bağımsız değişkenler ile ilişkili olması durumudur. Eğim parametreleri tüm birimler için sabitken, sabit parametre panel birimlerine göre değişiklik göstermektedir. Bu etkilerin incelendiği en temel yöntem ise bir kukla değişken içeren En Küçük Kareler yöntemidir.

$$Y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{it} + u_{it}$$

zaman göre sabit fakat birimlere göre değişken olduğu sabit parametre ile anlatılmaktadır (Greene, 2003: 285).

Temel panel veri modelinden yola çıkılarak, tüm yatay kesit birimler için eğim parametreleri aynı olmakta fakat, birim etki içeren sabit parametre birimden birime değişiklik göstermektedir. Sabit parametre her bir yatay kesit birimi için farklı değer almakta bu sebeple birimler arasındaki farklılıklar sabit parametredeki farklılıklarla ifade edilmektedir.

Sabit etkiler modelinde hata terimi ile bağımsız değişkenlerin korelasyon olmadığı varsayımı kabul edilirken, bağımsız değişkenler ile birim etkinin korelasyonlu olmasına izin verilmektedir.

Birim etki ve bağımsız değişkenler korelasyonlu olduğu durumda gözlenemeyen birim etkiler ile gözlenebilen zaman değişmezi değişkenleri birbirinden ayırt edilememektedir. Bununla birlikte sadece zamana göre değişen değişkenler açıklayıcı değişkenler arasında yer aldığı durumlarda bir problem ile karşılaşmamaktadır (Tatoğlu, 2016: 79-80).

3.2.3.2. Tesadüfi Etkiler Modeli (Random Effect Model – REM)

Tesadüfi etkiler modelinde başlangıç noktası tesadüfi değişken olarak tanımlanmaktadır. Buradan yola çıkarak, başlangıç noktaları β_1 sabit değeri ve sıfır aritmetik ortalamaya sahip u_i tesadüfi değişkeninin toplamından oluşmaktadır (Baytar, 2012: 415).

Sabit etkiler modelinin yanı sıra modelden zaman değişmesinin ve birim etkinin ortadan kaldırıldığı birinci farklar tahmin yönteminin aksine, bir avantaj olarak tesadüfi etkiler modelinde zaman değişkeni modele ilave edilmektedir. Zaman değişkeninin modele eklenmesi avantaj olmasının yanı sıra başka varsayımları da beraberinde getirmektedir. Bu varsayımlardan temeli de birim etki ile tüm açıklayıcı değişkenlerin arasında korelasyon olmaması gerektirir.

Açıklayıcı değişkenlerin birim etki ile korelasyonsuz olması sağlansa bile u_i hata terimi sebebiyle yatay kesit birimlerin kalıntıları arasında korelasyon sorunu ortaya çıkabilmektedir.

Panel veri modeli ile birlikte açıklamak için;

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + v_{it}$$

Birim etki, tesadüfi etkiler modelinde sabit olmaması nedeni ile, hata payı içerisinde yer almaktadır. Bu sebepten hata terimi;

$$v_{it} = u_i + \mu_i$$

şeklinde oluşur ve burada u_{it} artık hataları; μ_i birim farklılıklarını ve zamana göre birimler arasındaki değişmeyi temsil etmektedir.

Tesadüfi etkiler modeli, artık hataları (u_{it}) ve birim farklılıkları ile zamana göre birimler arasındaki değişmeyi (μ_i) içerdiği için “Hata Öğeleri Modeli” veya “Hata Bileşenleri Modeli” olarak da adlandırılmaktadır. Buradan yola çıkarak tesadüfi etkiler modeli,

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \beta_{1i} X_{1it} + \beta_{2i} X_{2it} + \dots + \beta_{ki} X_{kit} + u_{it} + \mu_i$$

veya,

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{it} + (u_{it} + \mu_i)$$

olarak ifade edilmektedir (Tatoğlu, 2016: 102-103).

3.2.4. Panel Veri Modellerinde Yatay Kesit Bağımlılığı Varsayımı

Panel veri modeli zaman serisi de içerdiğinden dolayı modele gelen bir şokta birimler üzerindeki etkisi incelenmesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile modele gelen bir şokla birimlerin aynı şekilde etkilenip etkilenmediği test edilmelidir.

Panel veride hata terimlerinin ve yatay kesit birimlerinin bağımsızlığı beklenen bir durumdur. Tahmin yöntemini ve tahmin sonuçlarını da etkilemektedir. Yatay kesit bağımsızlığı için Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı, Pesaran, Friedman ve Free Testi sıklıkla kullanılmaktadır. (Ün, 2018: 88)

3.2.4.1. Pesaran CD Testi

Pesaran CD testi hem sabit etkiler modelinde hem de tesadüfi etkiler modelinde kullanılmaktadır. Breusch-Pagan Lagrange çarpanının aksine yatay birim sayısının zamandan büyük ($N > T$) olduğu durumlarda başvurulmaktadır.

Pesaran CD testi normal dağılıma sahip olmakla birlikte şu şekilde hesaplanmaktadır;

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \rho_{ij} \right) \quad (\text{Ün, 2018: 90})$$

3.2.4.2. Friedman Sıra Korelasyon Testi

Yatay kesit bağımlılığının sınındığı bir diğer test ise Friedman Sıra Korelasyon testidir. Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modeli için de geçerli olan bu test zaman serisinin yatay kesitten küçük ($T < N$) olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Ün, 2018: 93). Friedman çalışmasında Spearman'ın sıra korelasyonuna dayanan test önermiştir. Spearman'ın sıra korelasyonu şu şekilde hesaplanmaktadır;

$$\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T (\hat{\rho}_{it} - T + \frac{1}{2})(\hat{\rho}_{jt} - (T + \frac{1}{2}))}{\sum_{t=1}^T (\hat{\rho}_{it} - (T + \frac{1}{2}))^2}$$

($T-1$) serbestlik derecesine sahip ki-kare dağılımı ile değerlendirilecek olan sıra korelasyon ortalama değeri,

$$\hat{\rho}_{ort} = \frac{2}{N(N-1)} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right)$$

şeklinde hesaplanmakta ve bu değerin tablo değerinden büyük olması durumunda ise yatay kesit bağımsızlığını test eden sıfır hipotezi reddedilmektedir.

3.2.4.3. Free's Q Testi

Free's Q testinde ise panel verilerde ($T-1$) ve $T(T-3)/2$ serbestlik dereceli ve ki-kare dağılımının özel hali olan Q dağılımı ile yatay kesit bağımsızlığını test edilmektedir. (Ün, 2018: 94)

$$\hat{\rho}_{ort} = \frac{2}{N(N-1)} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \right)$$

3.2.5. Panel Birim Kök Testleri

Panel veriler hem yatay kesit hem de zaman serisi verilerini içermektedir. Panel verilerinin içerisinde yer zaman serisinin tıpkı yatay kesit birimlerinin incelendiği gibi incelenmesi gerekmektedir. Panel verideki zaman serisinin zamana göre durağan olup olmaması analiz sonuçlarını büyük bir şekilde etkilemektedir.

Zaman serisinin durağan olması durumu serinin ortalaması ve varyansı zamandan bağımsız, kovaryansı ise zamanlar arasında farklı olan serilerdir. Biçimsel ifadeyle;

$$E(Y_t) = \mu$$

$$\text{var}(Y_t) = \sigma^2$$

$$\text{cov}(Y_t, Y_{t+s}) = \text{cov}(Y_t, Y_{t-s}) = \gamma_s$$

Zaman serisi bu üç özelliği taşıdığında “zayıf durağan” veya “kovaryans durağan” olarak adlandırılmaktadır. Bu üç özelliği sağlamanın yanı sıra normal dağılım varsayımını da sağladığı durumlarda bu zaman serileri “güçlü durağan” serilerdir.

Panel verilerin durağanlık açısından incelenmesi için birçok test bulunmaktadır. Bu testler birinci nesil ve ikinci nesil panel birim kök testleri olarak iki ayrı şekilde incelenmektedir (Şak, 2018: 261).

Panel verilerde birim kök testleri korelasyon durumuna göre incelenmektedir. Birinci nesil panel birim kök testlerinde birimler arasında korelasyon olmadığı varsayılmaktadır. Sıklıkla kullanılan birinci nesil panel birim kök testleri Harris ve Tzavalis Testi(1999), Breitung Testi(2000), Hadri Testi (2000), Levin, Lin ve Chu Testi(2002), Im, pesaran ve Shin Testi Testi (1997,2003), Fisher Tipi (Fisher ADF(Maddala ve Wu Test) – Fisher Phillips ve Perron) Testlerdir. İkinci nesil panel birim kök testlerinde ise birimlere ait seriler arasında korelasyon olduğu varsayılmaktadır. İkinci nesil panel birim kök testleri ise, Philips ve Sul Test(2003), Pesaran Test (2004), Bai ve Ng Test(2004), Moon ve Perron (2004) Testleridir (Tatoğlu, 2013: 199).

Analizde ikinci nesil birim kök testi uygulanacağı için bu bölümde ikinci nesil birim kök testleri teorik olarak değerlendirilmiştir.

3.2.5.1. İkinci Nesil Panel Birim Kök Testleri

Yatay kesit birimlerinin arasında korelasyon olmadığı durumda birinci nesil panel birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu varsayımın uygulamasında bir takım zorluklar meydana gelmekte ayrıca örneklem özelliklerini de etkilediği gözlenmektedir. Bu sebeple birimler arasında bağımlılık olduğu göz önüne alınarak ikinci nesil panel birim kök testleri geliştirmiştir(İnal, 2009).

İkinci nesil panel birim kök testlerinden Moon ve Perron (2003), Philips ve Sul (2003), Pesaran (2003), Bai ve Ng (2004) panel birim kök testleri incelenmektedir.

3.2.5.1.1. Moon ve Perron Panel Birim Kök Testi (2003)

Moon ve Perron panel birim kök testi aşağıdaki modelden yola çıkarak oluşturulmuştur;

$$Y_{it} = \alpha_i + Y_{it}^0$$

Burada,

$$Y_{it}^0 = \rho_i Y_{it-1}^0 + \varepsilon_{it}$$

Modelde yer alan α_i sabit etkileri; ε_{it} gözlenemeyen hata terimi faktörlerini ifade etmektedir.

$$H_0: \rho_i = 1 \quad (\text{tüm } i = 1, \dots, M \text{ için}) \quad M: \text{Faktör Sayısı}$$

$$H_1: \rho_i < 1 \quad (\text{bazı } i\text{'ler için})$$

şeklinde kurulmaktadır.

3.2.5.1.2. Philips ve Sul Panel Birim Kök Testi (2003)

Moon ve Perron birim test süreci ile benzerlik gösterse de Phillips ve Sul yönteminin farkı yalnızca bir faktöre izin vermesidir. Ayrıca Phillips ve Sul birim kök testinde Moon ve Perron testindeki F_t zaman boyunca bağımsız dağılımalıdır.

Yatay kesit birimleri asimptotik ilgisizse çarpanlarına ayrılmış veride gerekli dönüşümler yapıldığı taktikte, yatay kesit birimlerinde korelasyon olmadığı durumlarda kullanılan panel birim kök testlerini bu şekilde yatay kesit birimlerinde korelasyon olduğu durumlarda kullanılan panel verilere de uygulanma olanağı sağlar (Öksüzkaya, 2013: 32-33).

3.2.5.1.3. Pesaran Panel Birim Kök Testi

Phillips ve Sul testinde olduğu gibi kalıntıları tek faktörlü modeli heterojen faktör yüklerini de göze alan Pesaran panel birim kök testi yatay kesit birimleri arasındaki korelasyon durumu için farklı bir öneride bulunur.

Pesaran standart DF (DF) ya da Genişletilmiş DF (ADF) regresyonlarını yatay kesit ortalama gecikme düzeyleri ile birinci farkı alınış bireysel seriler ile birleştirip, ortak faktörlerin tahmininde sapmalara dayanan birim kök testleri yerine kullanmıştır.

PesaranCIPS istatistiğini üç farklı deterministik bileşenden ve farklı örneklem boyutlarından oluşan modeller için simüle edebilen kritik değerler önermiş ve bunlardan birincisi sabit terimsiz ve trendsiz olan modeller, diğeri ise bireysel özel sabit terimler içeren modeller ve son olarak rassal doğrusal trend modelleridir (Öksüzkaya, 2013: 33-35).

3.2.5.1.4. Bai ve Ng Panel Birim Kök Testleri

Bai ve Ng panel birim kök testinde, artık ve genel öğelerdeki durağanlığı ayrı ayrı test etmeyi temel almaktadır. Dinamik faktör modeli için,

$$Y_{it} = \alpha_i + \Lambda_i f_t + Y_{it}^0$$

$$Y_{it}^0 = \rho_i Y_{it-1}^0 + \varepsilon_{it}$$

Bai ve Ng panel birim kök testi ile faktörler ve artık öge için durağanlık ayrı ayrı test edilmektedir. Bu sayede kalıntıların durağanlığı test edilmektesizin faktörlerin tutarlı tahmin edilebilmesi sağlanmaktadır. Bu iki terimden biri durağanken biri durağan olmayabilmektedir veya farklı mertebelerde durağan olabilmektedir. Bai ve Ng testinde birinci fark verisinden faktörler tahmin edilmekte ve tahmin edilen bu faktörler bir araya toplanmaktadır. Bai ve Ng test istatistiği aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır;

$$p_{\hat{\varepsilon}}^c = \frac{-2 \sum_{i=1}^N \ln p_{\hat{\varepsilon}}^c(i) - 2N}{\sqrt{4N}} \xrightarrow{d} N(0,1)$$

Burada $p_{\hat{\varepsilon}}^c(i)$ yatay kesit i için tahmin edilen artık şokların Genişletilmiş DF testlerinin p-değerleridir (Şak, 2018: 222-223).

- Bai ve Ng Panel Birim Kök Testi Özellikleri

Bai ve Ng panel birim kök testi özellikleri aşağıdaki gibidir (Öksüz kaya, 2013: 32);

1. Bai ve Ng panel birim kök testleri dengeli N sayıda yatay kesit ile T sayıda zaman serisinden meydana gelen panel veriler için geliştirilmiştir.
2. Yatay kesit birimlerinin olası kointegrasyon ilişkilerinin varlığını göz önüne alan bu test bir veya birden fazla faktörün entegre olması ihtimaline izin vermektedir.

3.2.6. Panel Eşbütünleşme Analizi

Zaman serisi analizinde olduğu gibi, panel veri serileri arasında uzun dönem ilişkisi incelemek için geliştirilen yaklaşım eşbütünleşme yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır.

Panel veri serileri arasındaki uzun dönemde ilişkiyi incelemek için son dönemlerde birçok panel eşbütünleşme testi geliştirilmiştir. Bu bölümde Pedroni ve Westerlund Eşbütünleşme testlerine yer verilmiştir.

3.2.6.1. Pedroni (1995,1999) Panel Eşbütünleşme Testi

Pedroni(1995,1999) panel eşbütünleşme testi, panel serileri arasında eşbütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezi üzerine kurulan testleri önermektedir. Bu sebeple, seriler arasındaki uzun dönem ilişkinin incelenmesi için yedi test istatistiği geliştirilmiştir. Testlerin üçü gruplar arası, dördü ise grup içi test istatistiği olarak adlandırılmaktadır. Bu iki grup içi istatistiklerde ρ_i için ortak değer tahmin edilirken, gruplar arası istatistiklerde ortak değer tahmin edilmemektedir.

Pedroni (1999) testi için incelenen model, trendin ve ortalamanın olup olmamasına göre düzenlenmektedir. Ortalama ve trendin olduğu eşbütünleşme denklemi şu şekilde kurulmaktadır (Şak, 2018: 317);

$$Y_{it} = \alpha_i + \delta_t + \beta_{1i}X_{1i,t} + \dots + \beta_{ki}X_{ki,t} + e_{it}$$

3.2.6.2. Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi

Westerlund(2007), panel veriler üzerinde çalışıldığı durumda eşbütünleşmenin varlığını sınamak için hata düzeltme modeli temelli 4 adet panel eşbütünleşme testi geliştirilmiştir. Bu testlerin temelinde, her bir birimin kendi hata düzeltmesine sahip olup olmadığına karar verilmesi yoluyla eşbütünleşmenin varlığını sınamak yer almaktadır. Aşağıdaki regresyona göre(Tatoğlu, 2013: 239);

$$\Delta Y = \delta'_t d_t + \lambda'_i \Delta X_{it} + \gamma_i Y_{it-1} + \phi_i X_{it-1} + e_{it}$$

d_t deterministik öğeler vektörü, λ_i uzun dönem, γ_i ve ϕ_i kısa dönem parametreleridir.

Westerlund panel eşbütünleşme testlerinin özellikleri şu şekildedir(Tatoğlu, 2013: 240);

- Dört istatistik üzerine kurulu olan bu testler oldukça esnektir ve hata düzeltme modelinin kısa ve uzun dönem parametrelerinde heterojenliğe izin vermektedir.
- Birimlerde eşit olmayan seri uzunluklarına ve dengesiz panele izin vermektedir.
- Birimler arası korelasyon olma durumu varsa, dirençli kritik değerler özçıkarma sonucu elde edilebilmektedir.

3.3. BULGULAR

Çalışmada yapılan analiz sonuçları tablolar yardımıyla özetlenmiş ve yorumlar tabloların alt kısmında yer verilmiştir. Uygulanan testlere ilişkin bilgilere “3.2. Veri Seti ve Yöntem” başlığı altında ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Analiz Stata 12 programı ile yapılmıştır.

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi G7 ülkeleri için iki model aracılığıyla incelenmiştir.

$$\text{Model 1: GSYH} = \beta_{it} + \beta(\text{ihracat})_{it} + \beta(\text{ithalat})_{it} + \mu_{it}$$

$$\text{Model 2: GSYH} = \beta_{it} + \beta(\text{ihracat-ithalat})_{it} + \mu_{it}$$

Panel eşbütünleşme testinin uygulanması için öncelikle yatay kesit bağımlılığının olup olmadığına dair analiz yapılmıştır. Yatay kesit bağımlılığının

öncesinde modelin sabit etkiler veya tesadüfi etkiler modeli olduğuna karar verebilmek için Hausman Testi uygulanacaktır.

Sabit etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modeli arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı Hausman testi ile test edilmektedir. Hausman test istatistiği k serbestlik dereceye sahip ki kare dağılımı göstermektedir.

Hausman testinin hipotezi şu şekilde kurulmaktadır;

H_0 : Hata terimi ile bağımsız değişkenler arasında ilişki yoktur. Tesadüfi etkiler modeli geçerlidir.

H_1 : Hata terimi ile bağımsız değişkenler arasında ilişki vardır. Sabit etkiler modeli geçerlidir.

K serbestlik derecesiyle ki kare tablosunda bulunan değer hesaplanan test istatistiğinden büyükse H_0 hipotezi reddedilememektedir ve hata terimi ile bağımsız değişkenler arasında ilişki olmadığına karar verilir; tesadüfi etkiler modeli tercih edilmelidir. Eğer hesaplanan test istatistiği ki kare tablosundaki değerden büyük çıkarsa H_0 hipotezi reddedilmektedir ve hata terimi ile bağımsız değişkenler arasında ilişki olduğuna karar verilir; sabit etkiler modeli tercih edilmelidir. (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 39)

Tablo 3.1: Model 1 ile ilgili Sabit veya Tesadüfi Etkiler Modeli Üzerine Tercih

	(b) re	(B) fe	(b-B) Difference	S.E.
X	1,098035	1,476812	-,3787775	,1862185
M	4,02905	3,578336	,4507134	,1385874

$$\chi^2(2) = (b-B)'[(V_b - V_B)^{-1}](b-B)$$

$$= 26.62$$

$$\text{Prob} > \chi^2 = 0.0000$$

Hausman testi sonuçlarından elde edilen prob değeri incelendiğinde %5 anlamlılık değerinden küçük hesaplandığı için H_0 hipotezi reddedilmekte ve açıklayıcı

değişkenler ve birim etki arasında korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sebepten analize sabit etkiler modeli üzerinden devam edilecektir.

Panel veri modeli zaman serisi de içerdiğinden dolayı modele gelen bir şokta birimler üzerindeki etkisi incelenmesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile modele gelen bir şokla birimlerin aynı şekilde etkilenip etkilenmediği test edilmelidir.

Panel veride hata terimlerinin ve yatay kesit birimlerinin bağımsızlığı beklenen bir durumdur. Tahmin yöntemini ve tahmin sonuçlarını da etkilemektedir. Yatay kesit bağımsızlığı için Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı, Pesaran, Friedman ve Free Testi sıklıkla kullanılmaktadır. (Ün, 2018: 88)

Sabit etkiler modelinde yatay kesit bağımlılığının analiz edilmesi için Pesaran CD (2004) testi uygulanmış analiz sonuçları Tablo 3.5’de özetlenmiştir.

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Tablo 3.2: Model 1 İçin Pesaran CD Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi

Değişken	CD-test	p-value	Corr	abs(corr)
residf	3.99	0.000	0.181	0.583

Tablo 3.3: Model 2 :çin Pesaran CD Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi

Değişken	CD-test	p-value	Corr	abs(corr)
residf	13.93	0.000	0.634	0.634

Model 1 ve Model 2’ye ilişkin yapılan Pesaran CD yatay kesit bağımlılığı testi sonucunda prob değeri %5 anlamlılık değeri ile karşılaştırıldığında, H_0 hipotezi reddedilmekte ve yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda panel veriye ait yatay kesit birimlerinden herhangi birine bir şok gelmesi durumunda yatay kesitin bu şoktan etkilenebilmektedir. Bu nedenle analizlerin yapılmadan önce bu bağımlılığının giderilmemesi sapmalı sonuçlara ulaşılmasına yol açacaktır.

Değişkenlere ait yatay kesit bağımlılığı analiz sonuçları ise şu şekildedir;

Tablo 3.4: Değişkenlere Ait Pesaran CD Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi

Değişken	CD-test	p-value	corr	abs(corr)
gsyh	21.81	0.000	0.992	0.992
ithalat	20.74	0.000	0.944	0.944
ihracat	20.49	0.000	0.932	0.932
İhracat-İthalat	0.877	0.038	0.000	0.411

Değişkenlere ayrı ayrı uygulanan Pesaran CD yatay kesit bağımlılığı testi sonucunda tüm değişkenlere ait prob değerleri %5 anlamlılık değerinden küçük hesaplandığı için H_0 hipotezi reddedilmekte ve yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Panel veriler hem yatay kesit hem de zaman serisi verilerini içermektedir. Panel verilerinin içerisinde yer zaman serisinin tıpkı yatay kesit birimlerinin incelendiği gibi incelenmesi gerekmektedir. Panel verideki zaman serisinin zamana göre durağan olup olmaması analiz sonuçlarını büyük bir şekilde etkilemektedir.

Yatay kesit bağımlılığının var olduğu durumlarda ikinci nesil panel birim kök testleri uygulanmaktadır. Bunun için ikinci nesil panel birim kök testlerinden Pesaran (2003) panel birim kök testi uygulanmış olup hipotezleri şu şekilde kurulmuştur;

H_0 : Veri seti durağan değildir; birim kök içermektedir.

H_1 : Veri seti durağandır; birim kök içermemektedir.

Tablo 3.5: Pesaran Panel Birim Kök Testi

Değişkenler	t-bar	cv10	cv5	cv1	Z[t-bar]	P-value
Gsyh	-1.883	-2.210	-2.330	-2.570	-0.336	0.368
İhracat	-1.986	-2.210	-2.330	-2.570	-0.616	0.269
İthalat	-1.746	-2.210	-2.330	-2.570	0.038	0.515
İhracat-İthalat	-1.519	-2.210	-2.330	-2.570	0.461	0.678

Tablo 3.5’de değişkenler üzerine yapılan panel birim kök testi sonucunda tüm değişkenlere ait prob değerleri incelendiğinde %5 anlamlılık değerinden yüksek olduğu bu sebepten H_0 hipotezinin reddedilemeyeceği ve birim kök içerdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Birim kök içeren serilerin durağan olmadığı için analiz sonuçlarının gerçeği yansıtmaması sorunu ile karşılaşılmaktadır. Serilerin durağanlaştırılması için

fark alma işlemi uygulanmıştır. Farkı alınan değişkenlerin durağan olup olmadığını incelemek için tekrar Pesaran panel birim kök testi uygulanmıştır.

Tablo 3.6: Farkı Alınan Değişkenlerin Pesaran Panel Birim Kök Analizi

Değişkenler	t-bar	cv10	cv5	cv1	Z[t-bar]	P-value
$\Delta gsyh$	-3.655	-2.210	-2.330	-2.570	-5.170	0.000
$\Delta ihracat$	-4.049	-2.210	-2.330	-2.570	-6.242	0.000
$\Delta ithalat$	-3.337	-2.210	-2.330	-2.570	-4.302	0.000
$\Delta ihracat-\Delta ithalat$	-3.424	-2.210	-2.330	-2.570	-4.538	0.000

Farkı alınan gsyh, ihracat, ithalat ve (ihracat–ithalat) verilerinin prob değerleri %5 anlamlılık değerine göre değerlendirildiğinde H_0 hipotezinin reddedildiğini ve serilerin artık durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Panel birim kök testi sonucunda öncelikle serilerin birim kök içerdiği sonucuna ulaşılmış ve fark alma yöntemi ile durağanlaştırma yoluna gidilmiştir. Farkı alınan değişkenler üzerine tekrar uygulanan birim kök testi sonucunda değişkenlerin artık durağanlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Veri setinin durağan hale gelmesiyle birlikte panel eşbütünleşme testi uygulanacaktır.

H_0 : Değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişki yoktur.

H_1 : Değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişki vardır.

Tablo 3.7: Model 1 İçin Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi

Test Stats.	Panel	Group
V	1.138	.
Rho	-2.206	-1.164
T	-3.482	-3.723
Adf	.515	1.053

Tablo 3.8: Model 2 İçin Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi

Test Stats.	Panel	Group
V	2.297	.
Rho	-4.752	-3.175
T	-5.078	-5.119
Adf	0.1963	-0.544

Model 1’de ticari açıklığı temsil eden ihracat ve ithalat değerlerinin; Model 2’de ise dışa açıklığın hangi kaleminin daha çok etkilediğini belirlemek için kullanılan ihracat ve ithalat farkının uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi olup

olmadığını incelemek için panel eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Panel eşbütünleşme testi sonucunda elde edilen bulgulara göre değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu ve uzun dönemde değişkenler arasında sistematik ve ortak bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle eşbütünleşmenin olmadığını savunan H_0 hipotezi reddedilmiş, H_1 alternatif hipotezi kabul edilmiştir.

Westerlund Panel Eşbütünleşme testine göre ise analiz sonuçları şu şekildedir;

Tablo 3.9: GSYH ve İhracat için Westerlund Eşbütünleşme Testi

Statistic	Value	Z-value	p-value
Gt	-3.380	-4.722	0.000
Ga	-13.225	-2.941	0.002
Pt	-8.860	-4.895	0.000
Pa	-14.321	-5.746	0.000

H_0 : GSYH ve İhracat arasında uzun dönemde bir ilişki yoktur.

H_1 : GSYH ve İhracat arasında uzun dönemde bir ilişki vardır.

GSYH ve ihracat arasında uzun dönemde bir ilişki olup olmadığına dair yapılan diğer eşbütünleşme testi Westerlund Analizi sonucunda prob değerleri 0.05 anlamlılık değerinden küçük olduğu için, H_0 reddedilmekte ve iki değişkenin uzun dönemde bir ilişki içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3.10: GSYH ve İthalat için Westerlund Eşbütünleşme Testi

Statistic	Value	Z-value	p-value
Gt	-2.410	-1.837	0.033
Ga	-10.699	-1.707	0.044
Pt	-9.595	-5.620	0.000
Pa	-11.379	-4.050	0.000

H_0 : GSYH ve İthalat arasında uzun dönemde bir ilişki yoktur.

H_1 : GSYH ve İthalat arasında uzun dönemde bir ilişki vardır.

Model 2'yi temsilen yapılan bu analizde ise, GSYH ve ithalat arasında uzun dönemde bir ilişki olup olmadığına dair yapılan diğer eşbütünleşme testi Westerlund Analizi sonucunda prob değerleri 0.05 anlamlılık değerinden küçük olduğu için, H_0 reddedilmekte ve iki değişkenin uzun dönemde bir ilişki içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3.11: GSYH ve (İhracat – İthalat) İçin Westerlund Eşbütünleşme Testi

Statistic	Value	Z-value	p-value
Gt	-2.416	-1.853	0.032
Ga	-15.384	-3.995	0.000
Pt	-11.268	-7.272	0.000
Pa	-14.468	-5.831	0.000

H_0 : GSYH ve (İhracat – İthalat) arasında uzun dönemde bir ilişki yoktur.

H_1 : GSYH ve (İhracat – İthalat) arasında uzun dönemde bir ilişki vardır.

GSYH ve İhracat-İthalat arasında uzun dönemde bir ilişki olup olmadığına dair yapılan diğer eşbütünleşme testi Westerlund Analizi sonucunda prob değerleri 0.05 anlamlılık değerinden küçük olduğu için, H_0 reddedilmekte ve iki değişkenin uzun dönemde bir ilişki içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek ve eşbütünleşme analizinin sonuçlarını güçlendirmek için Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi uygulanmıştır. Analiz hipotezleri ve sonuçları şu şekildedir;

Tablo 3.12: (İhracat – İthalat) ve GSYH İçin Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi

W-bar	10.9312	
Z-bar	4.9624	(p-value = 0.0000)
Z-bar tilde	1.2868	(p-value = 0.1982)

H_0 : (İhracat-ithalat), GSYH'nın nedeni değildir.

H_1 : (İhracat-ithalat), GSYH'nın nedenidir.

İhracat ithalat farkı ve GSYH arasında yapılan nedensellik analizi sonucunda değerlendirilen Z-bar prob değerine göre, ihracat-ithalattan GSYH'ya doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.13: GSYH ve (İhracat – İthalat) İçin Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi

W-bar	12.1716	
Z-bar	6.0002	(p-value = 0.0000)
Z-bar tilde	1.6928	(p-value = 0.0905)

H_0 : GSYH, İhracat-ithalat'ın nedeni değildir.

H_1 : GSYH, İhracat-ithalat'ın nedenidir.

GSYH ve ihracat ithalat farkı arasında yapılan nedensellik analizi sonucunda değerlendirilen Z-bar prob değerine göre, GSYH'dan ihracat-ithalat'a doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.15 ve Tablo 3.16 sonuçlarına göre iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik olduğu sonucu elde edilmektedir.

Tablo 3.14: GSYH ve İthalat İçin Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi

W-bar	16.4571	
Z-bar	9.5857	(p-value = 0.0000)
Z-bar tilde	3.0956	(p-value = 0.0020)

H_0 : GSYH, İthalat'ın nedeni değildir.

H_1 : GSYH, İthalat'ın nedenidir.

GSYH ve ithalat arasında yapılan nedensellik analizi sonucunda değerlendirilen Z-bar prob değerine göre, GSYH'dan ithalat'a doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. H_0 reddedilmektedir.

Tablo 3.15: İthalat ve GSYH İçin Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi

W-bar	5.5294	
Z-bar	1.4306	(p-value = 0.1525)
Z-bar tilde	0.2801	(p-value = 0.7794)

H_0 : İthalat, GSYH'nın nedeni değildir.

H_1 : İthalat, GSYH'nın nedenidir.

İthalat ve GSYH arasında yapılan nedensellik analizi sonucunda değerlendirilen Z prob değerine göre, ithalattan GSYH'ya doğru bir nedensellik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. H_0 reddedilememektedir.

Tablo 3.16: İhracat ve GSYH İçin Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi

W-bar	9.1739	
Z-bar	3.4921	(p-value = 0.0005)
Z-bar tilde	0.7116	(p-value = 0.4767)

H_0 : İhracat, GSYH'nın nedeni değildir.

H_1 : İhracat, GSYH'nın nedenidir.

İhracat ve GSYH arasında yapılan nedensellik analizi sonucunda değerlendirilen Z prob değerine göre, ihracattan GSYH'ya doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.17: GSYH ve İhracat İçin Dumitrescu & Hurlin Nedensellik Analizi

W-bar	9.1739	
Z-bar	3.4921	(p-value = 0.0005)
Z-bar tilde	0.7116	(p-value = 0.4767)

H_0 : GSYH, ihracatın nedeni değildir.

H_1 : GSYH, ihracatın nedenidir.

GSYH ve ihracat arasında yapılan nedensellik analizi sonucunda değerlendirilen Z prob değerine göre, GSYH'dan ihracata doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.19 ve Tablo 3.20 sonuçlarına göre iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik olduğu sonucu elde edilmektedir.

Model 1 ve Model 2 için regresyon analiz sonuçları ise şu şekildedir;

Tahmin ettiğimiz model 1 aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir;

$$GSYH = \beta_{it} + \beta(ihracat)_{it} + \beta(ithalat)_{it} + \mu_{it}$$

Model 1'e ilişkin tablo tahmin sonuçları ise şu şekildedir;

Tablo 3.18: Model 1'e İlişkin Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı	P-değeri
İhracat	1.47	0.006
İthalat	3.57	0.000
Sabit	-219988.5	0.162
R-kare	0.87	
Olasılık (F)	0.000	

Yapılan regresyon analizi sonucunda model 1 gelen olarak anlamlı bulunmuştur. Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin %5 anlamlılık değeri ile p-değerleri karşılaştırıldığında değişkenlerin de anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İhracata meydana gelecek bir artış gayrisafi yurtiçi hasılayı 1.47 oranında etkilerken; ithalat 3.57 oranında etkileyecektir. İthalatın ve ihracatın gayrisafi yurtiçi hasıla üzerindeki olumlu etkisi hem panel eşbütünleşme testi hem de modele ilişkin regresyon

analizi sonucunda görülmektedir. Fakat ithalatın GSYH üzerindeki etkisi ihracatın GSYH üzerindeki etkisine oranla daha yüksektir. Analiz sonucunda GSYH'nın ithalata bağlı olarak daha çok etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Model 2 ise aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir;

$$GSYH = \beta_{it} + \beta(\text{ihracat-ithalat})_{it} + \mu_{it}$$

Model 2'ye ilişkin tablo tahmin sonuçları ise şu şekildedir;

Tablo 3.19: Model 2'e İlişkin Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı	P-değeri
İhracat-İthalat	-6.11	0.000
Sabit	$e^{15.0559479}$	0.000
R-kare	0.96	
Olasılık (F)	0.000	

Yapılan regresyon analizi sonucunda model 2 gelen olarak anlamlı bulunmuştur. Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin %5 anlamlılık değeri ile p-değerleri karşılaştırıldığında değişkenlerin de anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İhracat-ithalat farkının negatif bir katsayıya sahip olması sonucunda ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin daha büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Dünyada küreselleşme hızının artması ve etki alanlarının da genişlemesi ile birlikte ülkeler arasındaki ilişkiler kuvvetlenmeye başlamış ve bir süre sonra ülkeler birbirine bağımlı bir hale gelmiştir. Bu bağımlılık genellikle ticaret konusunda gerçekleşmiş bunun sonucunda ülkeler ticaret politikalarında yenilikler ve değişiklikler yapma yoluna gitmiştir.

Ülkeler küresel piyasada daha etkin rol oynayabilmek adına birçok dış ticaret politikalarına başvurularının yanı sıra ticari açıklığı kısıtlayıcı politikalar da uygulamaktadır. Bu kısıtlayıcı politikaların başında tarifeler ve tarife dışı engeller yer almaktadır. Tarifelerin uygulanmasında bir takım zorluklarla karşılaşılrsa da sıklıkla başvurulmasındaki temel sebep olarak, tarifelerin devlete gelir sağlaması ve dış ticaret politikasında stratejik bir uygulama olması gösterilmektedir. Ayrıca tarifeler devletler arası ticari misilleme stratejisi olarak da kullanılmaktadır. Tarifelere başvurulmasının bir diğer sebebi ise, ülke içerisindeki küçük işletmeleri/endüstrileri koruma altına almaktır.

Ticari açıklığın kontrol altına alınabilmesi için tarife dışı engellere de başvurulmaktadır. Tarife dışı engellerin başında kotalar gelmektedir. Belirlenen bir süre içerisindeki ithalatçı ülkenin iç pazarda satabilecekleri miktar sınırlaması kotalar aracılığıyla yapılmaktadır. Kota, tıpkı tarifelerde olduğu gibi piyasa fiyatlarının yükselmesine yol açacaktır. Buna ek olarak iç endüstride üretim artacak ve tüketim de azalacaktır.

Kotanın benzeri şeklinde olan tarife dışı engellerden diğeri ise gönüllü ihracat kısıtlamasıdır. Gönüllü ihracat kısıtlamasının uygulanmasının amacı, ithalatçı ülkenin bir takım sebepler ve ihtiyaçlar için ihracat yapmak isteyen işletmeleri engellemesidir. Gönüllü ihracat kısıtlaması, miktar üzerinden sınırlandırılabilceği gibi, gümrük merkezlerinde ithal ürünlerin maliyetini arttırıcı tedbirler olarak da yapılabilmektedir.

Tarife dışı engeller vergilendirme, sübvansiyon ve döviz kontrolleri şeklinde de uygulanabilmektedir.

Ülkeler arası ticaretin artması ve piyasada daha etkin rol oynama isteği sonucunda dış ticaret politikaları büyük önem kazanmıştır. Bu doğrultuda temelde dört dış ticaret politikaları ortaya çıkmıştır. Klasik büyüme modelinde; yatırımların gelir

etkisi göz ardı edilip, yatırımların üretim kapasitesi üzerindeki etkilerine incelenmiştir. Keynesyen büyüme modelinde ; yatırımların, milli gelire olan etkilerini incelemekle birlikte kapasite etkisi ile ilgilenmektedir. Harrod-Domar Modeli ile kapasite genişletici ve gelir yaratıcı etkileri ile ilgilenmektedir. Büyümenin, piyasaların kendi ekonomik güçleri ile belirlendiği görüşü ise içsel büyüme modeli ile öne çıkmaktadır.

Dış ticaret ile ekonomik büyümenin ilişkisi Adam Smith'e kadar uzanmaktadır. İktisadın babası ve Klasik okulun kurucusu olarak bilinen Adam Smith'in ve 18.yüzyılın ortalarından 19.yüzyılı ortalarına kadar egemenliğini sürdüren serbest ticaretin faydalarını açıkladığı mutlak üstünlük teorisi; dış ticaretin yapı taşı oluşturduğu David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisi dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açıklanmasında yararlanılan temel teorilerdir.

Dış ticaret ilişkilerini ve etkilerini tek bir kuram ile açıklamak mümkün değildir. Bu noktada faktör oranları kuramı ve yeni ticaret teorileri birbirlerini tamamlar niteliktedir. Yeni dış ticaret kuramları, karşılaştırmalı üstünlükler teorisi üzerine alternatif açıklamalar sunmakta ve teknolojik şartlara ve modern pazar durumlarına uygun hale getirmektedir.

Literatürde yer alan çalışmalardan yola çıkarak, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü ilişki olduğu ve ekonomik büyümenin dış ticaretten etkilendiği kadar dış ticaretin de ekonomik büyümeden etkilendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu etkinin büyüklüğü ve yönü; ülkenin gelişmişlik seviyesi, iç ekonomideki genişlik, ülkelerin coğrafi konumu ve bu konumda gerçekleşen sürdürülebilir istikrarlı dış ticaret, üretimde kullanılan ara mal ve hammaddelerin tedarik ve ihracındaki kolaylıklar tarafından etkilenmektedir.

Çalışmada, ticari açıklık ve ekonomik büyüme ile ilgili kavramsal ve teorik altyapı oluşturulması adına geniş bir çerçeve oluşturulmuştur. Ardından teorik açıdan ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki uygulanan politikalar baz alınarak değerlendirilmiştir.

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek adına yapılan çalışmalar ekonomik büyümenin ticari açıklık tarafından etkilendiği yönünde sonuçlar ortaya koymaktadır. İlişkinin teorik olarak incelenmesi ve yapılan literatür taramasından

yola çıkarak ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi için iki model kurulmuştur. Model 1’de GSYH; ticari açıklık için ise ihracat ve ithalat değişkenlerine; Model 2’de ise ihracat ithalat farkı değişkenine yer verilmiştir. Üretimin artması sonucu artan ihracat ile dışa bağımlılığın artmasıyla artan ithalat ekonomik büyüme üzerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Veri seti OECD’den elde edilmiştir. Analize dahil edilen ülkeler dünyanın en gelişmiş ve uluslararası piyasada büyük rol oynayan G7 ülkeleridir(Amerika, Almanya, Japonya, İngiltere, Kanada, Fransa, İtalya). Bu ülke gruplarına ait veri seti 1995-2017 dönemi için oluşturulmuştur. 1995 yılının baz alınmasının temel sebebi dış ticaretin daha dengeli ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan Dünya Ticaret Örgütünün bu yılda kurulmuş olmasıdır. 2017 yılında analiz döneminin sonlandırılmasının sebebi ise ilgili ülkeler için verilerin en güncel durumda olmasıdır.

Analizde kullanılan veri seti yedi ülkeye ait zaman serisi ile oluşturulduğu için ekonometrik yöntem olarak zaman serisi ve yatay kesit analizlerinin birleşiminden oluşan panel veri analizi uygulanmıştır. Panel veri analizi yatay kesit ve zaman serisini bir arada barındırdığı için bu iki serinin ayrı ayrı sahip olduğu güçlü yönleri tek noktada birleştirerek daha güçlü sonuçlara ulaşılmasını sağlamaktadır. Panel veri analizi yatay kesit birimleri yer aldığı için analizin aşamasına geçilmeden önce yatay kesit bağımlılığının olup olmadığına dair testlerin yapılması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle Pesaran CD testi uygulanmıştır. Panel veri analizi zaman serisi de içerdiği için serinin durağan olup olmadığına dair birim kök testleri uygulanması gerekmektedir. Panel veri analizinde uygulanan birim kök testleri; yatay kesit bağımlılığının varlığına göre ikiye ayrılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı olmadığı durumlarda birinci nesil panel birim kök testleri; yatay kesit bağımlılığı olduğu durumlarda ise ikinci nesil panel birim kök testleri uygulanmaktadır. Uygulanan Pesaran CD yatay kesit bağımlılığı testi sonucunda yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebepten panel veri analizinde veri setinin durağanlığını test edebilmek için ikinci nesil panel birim kök testine başvurulmuştur. Uygulanan ikinci nesil panel birim kök testi sonucunda serinin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Durağan olmayan serilerde analiz yapmak sapmalı sonuçlar verebileceği için veri seti fark alma yöntemi ile durağan hale getirilmiştir. Veri setinin durağanlaştırılmasının ardından ticari açıklık ve ekonomik

büyüme arasında bir etkileşim olup olmadığı sorusuna ilişkin cevap Pedroni Panel eşbütünleşme Testi ve Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi ile aranmıştır. Panel eşbütünleşme testleri sonucunda ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında bir etkileşim olduğu sonucuna ulaşılmış ve nedensellik testi desteklenmiştir. Ayrıca panel regresyon analizinin de incelenmesi ile ekonomik büyümenin ihracata oranla ithalata dayalı gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Küreselleşmenin artması ve ülkelerin birbirine daha bağımlı hale gelmesiyle birlikte üretim için hammadde, ara mal ve malzemelerinde ve doğrudan mal ve hizmet talebinde meydana gelen artış sonucu ithalat artmakta buna bağlı olarak üretim ve tüketimde de artış meydana gelmektedir. Bu durumda gelişmiş ülkelerde ithalatın artmasının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalar ve bu çalışmada ulaşılan analiz sonuçları ile yapılan genel değerlendirme sonucunda genel olarak ticari açıklığın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği ve uzun dönemde aralarında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. S. (2007). *Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası.
- Acar, Y. (2002). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*. Bursa: Vipaş Yayınları.
- Akçay, A. Ö., ve Erataş, F. (2015). Satın Alma Gücü Paritesi Teorisinin Geçerliliği: G7 Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi*, 2(1): 81-100.
- Aktaş, M. T. (2017). İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyümenin Kaynağı Ve Uluslararası Ticaret Olgusuyla İlişkisi. *Academia Web Sitesi*: <http://www.academia.edu>
- Alp, A. (2011). *Panel veri analizi ve panel ridge regresyon üzerine bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Anabilim Dalı, İstanbul.
- Alpay, İ. O. (2013). *Ekonometrik bir yöntem olarak panel veri analizi yöntemi ve bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ekonometri Programı, İzmir.
- Ateş, S. (1998). *Yeni içsel büyüme teorileri ve türkiye ekonomisinin büyüme dinamiklerinin analizi* (Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Adana.
- Ay, A. (2007). *Türkiye’de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Balassa, B. (1986). Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Açılma ve Döviz Kuru Politikaları: Türkiye Deneyimi. *Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını*, Ankara, 151-176.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data (Third Edition)*. England: John Wiley & Sons Ltd. .
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley & Sons Press.

- Baytar, R. A. (2012). Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(20): 403-424.
- Bilen, İ. E. (2010). *Araştırma - Geliştirme (AR-GE) ve ekonomik büyüme: Seçilmiş gelişmekte olan ülkeler üzerine bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.
- Bilman, A. S. (2014). *Ticari açıklık büyüme etkileşimi: Panel veri analizi ve ülkeler arası karşılaştırma* (Doktora Tezi). T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Programı, İzmir.
- Bishop, T. (2009). Kaynaklar, ve Ticaret: Heckscher-Ohlin Modeli. K. Obstfeld, & S. p. Bishop (Dü.) içinde, *International Economics Theory & Policy* (s. 1-59). Pearson Addison-Wesley.
- Çakas, Z. (2014, Haziran). Tarife Dışı Engeller (Non-Tariff Barrier). *TUIC Akademi Web Sitesi*: <http://www.tuicakademi.org/tarife-disi-engeller-non-tariff-barrier/>
- Çakmak, Ö. A. (2006). Türkiye ile Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere Arasında İmalat Endüstrisinde Endüstri İçi Ticaretin Yapısı: 1991-2004, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1): 30-47.
- Çatalbaş, G. K., ve Yarar, Ö. (2015). Türkiye'deki Bölgeler Arası İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle Belirlenmesi. *Alphanumeric Journal*, 3(1): 99-117.
- Çelebi, I. (1991). *Dışa Açık Büyüme ve Türkiye, e Yayınları*, 1.Basım. İstanbul: E Yayınları.
- Çetin, M., ve Ecevit, E. (2010). Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(2): 166-182.
- Dağlıoğlu, S. (2016). *Panel verilerde yapısal kırılma noktasının belirlenmesi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- David, H. L. (2008). So You Want to Use a Measure of Openness? K. Banian, & R. B. (eds) içinde, *The Design and Use of Political Economy Indicators* (s. 15-32). New York: Palgrave Macmillan.
- Değer, M. K. (2007). *İhracatın Kompozisyonu ve Ekonomik Büyüme: Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizleri (1982-2004)*,. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Demir, O.; Kutlar, A., ve Üzümcü, A. (2005). Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 9(1): 180-196 .
- Deviren, N. V. (2004). Yeni Dış Ticaret Teorileri. *Mevzuat Dergisi*, (81): 1-12.
- Egeli, H. A. (2001). Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi . *Sosyal Bilimler Dergisi* , 149-161.
- Eğilmez, M. (2012, Kasım). Kendime Yazılar. *Mahfi Eğilmez Web Sitesi*: <http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/tarife-ds-engeller.html>
- Erdem, B., vd. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını - Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Erdoğan, S., ve Canbay, Ş. (2016). İktisadi Büyüme ve Araştırma - Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): 29-44.
- Ertürk, E. (2001). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eser, K. ve Gökmen, Ç. E. (2009). Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2): 41-56.
- Frankel, J. A., & Romer, D. (1999). Does Trade Cause Growth? *The American Economic Review* , 89(3): 379-399.
- Frees, E. W. (2004). *Longitudinal and Panel Data: Analysis and Applications for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Genç, M. C. ve Atasoy, Y. (2010). AR-GE Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management* , 5(2): 27-34.
- Gençosmanoğlu, Ö. T. (2014). *Uluslararası ticarette tarife dışı engeller ve kullanım kısıtları: Türkiye örneği* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Ankara.
- Göçer, İ.; Mercan, M. ve Hotunluoğlu, H. (2012). Seçilmiş OECD Ülkelerinde Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Çoklu Yapısal Kırılmalı Panel Veri Analizi. *Maliye Dergisi*, (163): 449-467.
- Gökmen, A. (2013). Tarife Ve Tarife Dışı Engeller: Uluslararası Ticaret Uygulamaları, Ayırt Edici Özellikler Ve Türkiye. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 5(1): 16-28.
- Göral, F. (2015). *Doğal gaz fiyatlarını etkileyen faktörler: panel veri analizi* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Ankara.
- Greene, W. H. (2003). *Econometric Analysis*. New Jersey: Prentice Hall.
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic Econometrics*. Boston: McGraw-Hill.
- Gül, E.; Kamacı, A. ve Konya, S. (2013). Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, (35): 1-12.
- Güler, A. (2017). *Türkiye ekonomisi'nde ekonomik büyüme ihracat ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Ankara.
- Gürak, H. (2006). *Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Güriş, B. (2018). Yapısal Kırılmalı Panel Birim Kök Testleri ve Eşbütünleşme. S. Güriş (Der.), *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi*, İstanbul: Der yayınları.
- Hamilton, A. (2017). *Alexander Hamilton Papers*. Washington: Manuscript Division, Library of Congress.

- Harrison, A. (1995). Openness and Growth: A Time-Series, Cross-Country Analysis for Developing Countries, *NBER Working Paper Series*, 48(2): 1-43.
- Harrod, R. F. (1939). An Essay in Dynamic Theory. *The Economic Journal* , 49(193): 14-33.
- İnal, A. (2009). *Durağan olmayan paneller ve bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Adana.
- Ince, Ö. (2006). *Yeni büyüme teorileri: Türkiye için bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İzmir.
- İncekara, A. ve Tatoğlu, F. Y. (2008). *Türkiye Ekonomisinde Son Yıllarda Yaşanan Yüksek Oranlı Büyüme Rakamlarının İç Piyasa Üzerindeki Etkileri*. İstanbul, İstanbul Ticaret Odası : Türkiye Ekonomisi Yayınları.
- International Bank for Reconstruction and Development; The World Bank. (1987). *World Development Report 1987*. Washington: The World Bank.
- Jayme, F. G. (2001). Notes on Trade and Growth. *Universidade Federal de Minas Gerais and Cedeplar*, 1-25.
- Kader, Ö. (2013). *Dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). T.C Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Programı, İzmir.
- Kaya, U. (t.y.) Büyüme Kalkınma: Harrod-Domar Büyüme Modeli. *Ekonomi Hukuk Web Sitesi*: <https://ekonomihukuk.com/buyume-kalkinma/harrod-domar-buyume-modeli/> (23.02.2019)
- Kazgan, G. (2000). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kibritçiöğlu, A. (1996). Friedrich List's Infant Industry Argument. *Munich Personal RePEc Archive*, 48-81.

- Kibritçioğlu, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4): 207-230.
- Kıran, B., ve Gürış, B. (2011). Türkiye’de Ticari Ve Finansal Dışa Açıklığın Büyümeye Etkisi: 1992-2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 11(2): 69-79.
- Köksal, M. (2016). *Dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilimdalı, Konya.
- Krueger, A. O. (1997). Trade Policy and Economic Development: How We Learn. *NBER Working Paper Series* .
- Krugman, P. (1980). Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade. *The American Economic Review*, 70(5): 950-959.
- Kurt, S., ve Berber, M. (2008). Türkiye’de Dışa Açıklık Ve Ekonomik Büyüme. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2):57-80.
- Leamer, E. E. (1988). Measures of Openness. R. E. Baldwin içinde, *Trade Policy Issues and Empirical Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Melemen, M. (2008). *Uygulamalı Uluslararası Ticaret İşlemleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Mercan, M. ve Göçer, İ. (2014). Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri: Orta Asya Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(22):27-44.
- Neelankavil, J. P.; Stevans, L. K. & Roman, F. L. (2009). Correlates of Economic Growth in Developing Countries: A Panel Cointegration Approach. *International Review of Applied Economics*, Forthcoming, 26(1): 83-96.

- Oğuz, S. (2017). *Dış ticaret hadleri ile ekonomik büyüme ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı, Balıkesir.
- Ongun, M. T. (2009). *Sanayileşme e Uluslararası Ekonomik İlişkiler*. Ankara: Gazi Kitabevi .
- Öksüzokaya, M. (2013). *Seçilmiş AB ülkeleri için gelir-tüketim ilişkisi: Panel veri yaklaşımı* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, Adana.
- Özbostancı, F. (2016). *BRIC ülkeleri ve Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların, ülkelerin ihracatı üzerine etkileri: Panel veri analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Isparta.
- Özel, H. A. (2012). Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(19):1-30.
- Özer, M. ve Çiftçi, N. (2008). Ar-Ge Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (16): 219-240.
- Öztürk, E. (2011). *Parametrik olmayan ve yarıparametrik panel veri modelleri: Çevresel kuznets eğrisinin analizi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı Ekonometri Bilim Dalı, İstanbul.
- Parasız, İ. (2008). *Ekonomik Büyüme Teorileri*. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Pazarlıoğlu, M. V. ve Gürler, Ö. K. (2007). Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44(508):35-43.

- Rodriguez, F., & Rodrik, D. (1999). Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence. *NBER Macroeconomics Annual 2000*, 15: 261-338.
- Rruka, D. (2004). Decoding The Effects of Trade Volume and Trade Policies on Economic Growth: A Cross-Country Investigation. *A Tutorial in Global Policy Studies and Economics* , 1-85.
- Sachs, J. D., & Warner, A. (1995). Economic Reform and the Process of Global Integration. *Booking Papers on Economic Activity*, 26(1):1-118.
- Saçık, S. Y. (2008). Büyümenin Bir Kaynağı Olarak: Ticari Dışa Açıklık. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17): 273-294.
- Saçık, S. Y. (2009). Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme. *KMU İİBF Dergisi*, 11(16): 162-171.
- Saçık, S. Y. (2008). *Ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine ekonometrik bir uygulama (1980-2006)* (Doktora Tezi). T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Konya.
- Sadat, S. A. (2015). *Ticari açıklık açısından büyüme ve yakınsama: APEC ülkeleri üzerinde bir uygulama* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel İktisat Anabilim Dalı, İzmir.
- Salvatore, D. (2004). *International Economics*. New Jersey: Wiley International Press.
- Seyidoğlu, H. (1999). *Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Shafaeddin, M. (2000). What Did Frederick List Actually Say? Some Clarifications on the Infant Industry Argument. *UNCTAD Discussion Papers*, No. 149: 1-27.
- Smith, A. (2006). *The Wealth of Nation (Milletlerin Zenginliği)*. (H. Derin, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1): 65-94.

- Subaşı, T. (2004). *Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Şahbaz, A.; Buluş, A. ve Kaleci, F. (2016). Dışa Açıklık, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Yoksulluk İlişkisi:Türkiye Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(4): 1106-1117.
- Şahin, B. Y. (2015). *Dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerine etkisi* (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Programı, Trabzon.
- Şahin, B. Y. (2015). Dışa Açıklığın Ölçüm Yöntemleri . *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33: 455-463.
- Şak, N. (2018). Panel Birim Kök Testleri. S. Güriş içinde, *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul : Der Yayınları.
- Şengelen, H. E. (2016). *Yenilenebilir enerji kaynakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel veri analizi ile incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Sayısal Yöntemler Bilim Dalı, İstanbul.
- Şimşek, M. (2001). *Dışa Açık Ekonomilerde İktisat Politikaları*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı*. İstanbul : Beta Yayınları.
- Tatoğlu, F. Y. (2016). *Panel Veri Ekonometrisi - Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Tokathoğlu, İ.; Öztürk, F. ve Ardor, H. N. (2014). AB Ülkeleri ve Türkiye İşgücü Piyasasında Histeri Etkisi: RATCHET Modeli Analizi. *Sosyoekonomi Dergisi*, 22(2):297-320.

- Tunalı, H. ve Erbelet, E. (2017). Ekonomik Büyüme Ve Sanayileşme İlişkisinde Kaldor Yasasının Türkiye’deki Geçerliliğinin Analizi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1): 1-15.
- Türker, M. T. (2007). *Dışa Açık Büyüme: Türkiye Örneği*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Türker, M. T. (2009). İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyümenin Kaynağı ve Uluslararası Ticaret Olgusuyla İlişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25: 87-94.
- Uçar, N. (2013). *Doğrusal olmayan panel veri modellerinde eşbütünleşme testleri* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara.
- Ün, T. (2018). Panel Veri Modellerinin Varsayımlarının Testi. S. Güriş içinde, *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul : Der Yayınları.
- Ünsal, E. M. (2007). *İktisadi Büyüme*. Ankara: İmaj Kitapevi.
- Ünsal, E. M. (2007). *Makro İktisat* . Ankara: İmaj Yayınevi.
- Viner, J. (1927). Adam Smith and Laissez Faire . *University of Chicago*, 35(2): 198-232.
- Yakışık, H. ve Fikirli, Ö. (2015). Yapısal Dönüşüm ve Dönüşümün Yapısı: Türkiye Örneği. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2): 112-128.
- Yaman, B. (2017). *OECD ülkelerinde işsizliği etkileyen faktörler: Panel veri analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ekonometri Bilim Dalı, İstanbul.
- Yaman, S.; Korkmaz, T. ve Açıkgöz, E. (2017). Pay Getirilerine Etki Eden Finansal Oranların Panel Veri Analiz Yöntemi İle Tespiti: Bist Gıda Firmaları Üzerine Bir Uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4): 184-204.

- Yapraklı, S. (2007). Ticari Ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 5: 67-89.
- Yıldırım, K.; Mercan, M. ve Kostakoğlu, S. F. (2013). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi . *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3): 75-95.
- Yılmaz, Ş. E. (1992). *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*. Ankara: Gazi Üniversitesi İİBF Yayını.
- Yılmaz, Z. (2012). Ekonomik Büyüme ve Kalkınma. F. Çelebioğlu, M. Çiçek, R. Kılıç, İ. Küçükaksoy, Y. Odabaşı, H. Önder, et al. içinde, *İktisada Giriş (Ders Notları)* (s. 371-396). Ankara: Hakan Basın Yayın Dağıtım .
- Yorulmuş, M. H. (2016). *Teknoloji ve inovasyon göstergelerinin milli gelire olan etkisi: Panel veri analizi yöntemi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İşletme Mühendisliği Anabilim Dalı İşletme Mühendisliği Programı, İstanbul.
- Yüksel, E., ve Sarıdoğan, E. (2011). Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman'ın Katkıları. *Öneri Dergisi*, 9(35): 199-206.

DİZİN

-B-

Bilgi Sermayesi, 44
 Birim Kök Testleri, ix, 69, 70, 72, 91, 96
 Büyüme Modelleri, 88, 93, 94

-D-

Dışa Açıklık, 93, 95, 96, 98
 Dünya Ticaret Örgütü, xii, 11, 61, 86

-E-

Ekonomi, 37, 91, 92
 Ekonomik Büyüme, v, xi, 2, 7, 10, 34, 41, 44, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 98

-İ-

İhracat, x, 4, 6, 9, 13, 77, 79, 80, 81, 82, 83
 İhracata Dayalı, viii, 51
 İthal İkameci, viii, 50
 İthalat, x, 6, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83

-K-

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, x, 19

-M-

Mutlak Üstünlükler Teorisi, 16

-P-

Panel Nedensellik Analizi, 60
 Panel Veri Analizi, ix, 62, 89, 91, 94, 96, 98

-T-

Tarifeler, vii, 5, 6, 11, 27
 Ticaret, vi, vii, xii, 5, 6, 7, 10, 11, 25, 27, 48, 50, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 98
 Ticari Açıklık, v, vii, 2, 5, 7

-Ü-

Üretim Olanakları, xi, 31

-W-

Westerlund Eşbütünleşme Testi, x, 79, 80

-Y-

Yatay Kesit Bağımlılığı, ix, x, 68, 76, 77, 91

